

บทที่ 3

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยระหว่างปี พ.ศ. 2453 - 2490

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ภายหลังจากรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มแยกตัวออกจากการศึกษาของชาติ และมีลักษณะการจัดการศึกษาที่มุ่งหมายจะเพิ่มพูนความรู้ของพระสงฆ์สามเณรในด้าน "ธรรมวินัย" มากกว่าการศึกษาภาษาบาลีเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในสังคมไทยก็เริ่มแปรเปลี่ยนไปด้วย โดยที่อาจแบ่งการศึกษาในช่วงนี้ได้เป็น 3 ระยะ คือ

1. การจัดการศึกษาในระหว่างปี พ.ศ. 2453 - 2463
2. การจัดการศึกษาในระหว่างปี พ.ศ. 2464 - 2488
3. การจัดการศึกษาในรูปแบบมหาวิทยาลัยสงฆ์

การจัดการศึกษาในระหว่างปี พ.ศ. 2453 - 2463

เป็นระยะเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงรับตำแหน่งเป็นสมเด็จพระสังฆราช ได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขการศึกษาของคณะสงฆ์หลายประการ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นพระดำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ดังนี้

1. การจัดการศึกษาหลักสูตรนิกธรรม
2. การรวมการศึกษาหลักสูตรนิกธรรมกับการเรียนปริยัติธรรม
3. การปรับปรุงแก้ไขการศึกษาและการสอบปริยัติธรรม
4. การขยายการศึกษาของคณะสงฆ์ในหัวเมือง

1. การจัดการศึกษาหลักสูตรมัธยมศึกษา เป็นการจัดการศึกษาแบบใหม่ ซึ่งเกิดขึ้น เนื่องจากปัญหาการศึกษาพระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448) ที่กำหนด ให้พระภิกษุทั่วไปได้รับการยกเว้นจากการเกณฑ์ทหาร ส่วนสามเณรยกเว้นให้เฉพาะ "สามเณรผู้ธรรม" เท่านั้น การตีความคำว่า "สามเณรผู้ธรรม" เป็นปัญหาเกิดขึ้นเนื่องจาก ประชาชนจะนำบุตรหลานที่อายุครบเกณฑ์ทหารไปขอขบขเป็นสามเณรเพื่อหลีกเลี่ยงการเป็นทหาร¹ จึงต้องมีการสืบสามเณรเหล่านั้น โดยการทดสอบความรู้เพื่อจะยกเว้นให้แก่สามเณรผู้ธรรมกระทรวงกลาโหมจึงขอให้กระทรวงธรรมการพิจารณาปัญหา² คณะสงฆ์จึงได้กำหนดความรู้ของสามเณรผู้ธรรม ตามหลักสูตรต่อไปนี้

ก. ความรู้ภาษาบาลี (มคอ) ในนิทานอรรถกถาธรรมบท โดยการแปลบาลีเป็นไทยใช้วิธีการเขียน

ข. ความรู้ธรรม ตอบปัญหาจากหนังสือนวโกวาท หมวดธรรมวิภาค

ค. เรียงความแก้กระทู้ธรรม ตามหนังสือพุทธศาสนสุภาษิต

ผู้ที่สอบได้ตามหลักสูตรที่ตั้งไว้นี้จะได้รับการยกเว้นจากการเกณฑ์ทหาร แม้ว่าจะสอบได้ตามหลักสูตรนี้เพียงวิชาเดียวก็ตาม² ส่วนผู้ที่สอบได้ครบทั้ง 3 วิชา จะได้รับวุฒิเป็นสามเณรผู้ธรรมประโยค 1 ถ้าเข้าสอบแปลพระปริยัติธรรมก็จะสอบตั้งแต่ประโยค 2 ขึ้นไป ซึ่งนับว่าได้ประโยคขึ้นถึง 2 ประการคือ สามเณรผู้นั้นได้รับยกเว้นการเกณฑ์ทหาร และยังได้รับการเทียบความรู้ให้เท่ากับพระสงฆ์สามเณรที่สอบปริยัติธรรมประโยค 1 เป็นกำลังใจแก่ผู้สอบด้วย

การสอบความรู้สามเณรผู้ธรรมครั้งแรก สอบเฉพาะที่มณฑลกรุงเทพฯ โดยจัดการสอบขึ้นที่ วัดบวรนิเวศวิหาร วัดมหาธาตุ และวัดเบญจมบพิตรมีสามเณรเข้าสอบ 179 รูป สอบได้ 139 รูป ตก 40 รูป³ การที่จัดการสอบความรู้สามเณรผู้ธรรมเฉพาะในกรุงเทพฯ เพราะ

¹ กข. ร. 6 ศ. 1/1 รายงานประชุมข้าหลวงเทศาภิบาลแผนกกระทรวงธรรมการ วันที่ 23 กันยายน ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2454)

² แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 1 พ.ศ. 2456, หน้า 129 - 132.

³ เรื่องเดียวกัน .

ในหัวเมืองซึ่งไม่สามารถทำได้ เพราะการเรียนบาลีในหัวเมืองนั้นแทบจะไม่มีเลย ด้วยเหตุนี้ ในวันที่ 4 มีนาคม ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2455) มหาเถรสมาคมจึงได้ออกประกาศกำหนดหลักสูตรสามเณรธรรมใหม่ เพื่อให้สามเณรในหัวเมืองเข้าสอบได้¹

1. การกำหนดหลักสูตรสามเณรธรรมใหม่ แบ่งเป็น 2 แบบ คือ

1. แบบสามัญ ไม่มีการสอบความรู้ภาษาบาลี กำหนดหลักสูตรเป็น 2 ประโยค คือ

ประโยค 1 สอบธรรมวิภาค กับ เรียงความแก้กระทู้ธรรม

ประโยค 2 สอบพุทธประวัติอย่างย่อกับ เรียงความแก้กระทู้ธรรมแต่ต้องบอกที่มาของกระทู้ธรรมนั้น

ผู้ที่สอบได้เพียงประโยค 1 ก็ได้รับการยกเว้นการเกณฑ์ทหารแล้ว ส่วนผู้ที่สอบได้ทั้ง 2 ประโยคจะได้เป็นนักธรรม 2 ประโยค แต่จะต้องรอสอบวินัยบัญญัติให้ได้ก่อนเมื่ออุปสมบทแล้ว จึงจะได้รับประกาศนียบัตร หลักสูตรแบบสามัญนี้ไม่มีการสอบความรู้ภาษาบาลีเลยจึงสามารถใช้สอบความรู้ได้ทั้งในกรุงและหัวเมือง

2. แบบวิสามัญ แบ่งเป็น 2 ประโยคเช่นกัน

ประโยค 1 สอบอรรถกถาธรรมบท

ประโยค 2 สอบบาลีไวยากรณ์และสัมพันธ

แบบวิสามัญนี้เป็นการสอบความรู้ภาษาบาลี โดยใช้วิธีเขียนตอบมิใช่แปลด้วยปาก เช่นในการสอบพระปริยัติธรรมผู้ที่สอบจะสอบพร้อม ๆ กับสอบแบบสามัญเลย หรือจะสอบภายหลังจากได้ประโยคสามัญแล้วก็ได้² การที่สมเด็จพระยาวชิรญาณ ทรงกำหนดหลักสูตรสามเณรธรรมเป็น 2 แบบ นี้ เพราะทรงเห็นถึงปัญหาการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ที่ไม่มีสำนักเรียน

¹ กข. ร. 6 ศ. 11/11 รายงานประชุมเถรสมาคม เรื่องกำหนดองค์ของสามเณรธรรม วันที่ 4 มีนาคม ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454)

² แฉลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 1 พ.ศ. 2456, หน้า 132.

บาลีแพร่หลาย จึงได้กำหนดความรู้ของสามเณรผู้ธรรม โดยเห็นการเรียนรู้ธรรม มากกว่า การเรียนรู้ภาษาบาลี ซึ่งทรงเห็นว่า "...เป็นประโยชน์กว้างขวาง ดีกว่าจะมัวบำรุงใน ทางมคธภาษาอย่างเดียว"¹ การเรียนเฉพาะภาษาบาลีนั้น เป็นการเรียนที่แคบ และ พระภิกษุสามเณรในหัวเมืองไม่มีโอกาสจะได้เรียนทั่วถึงกัน เมื่อไม่ได้เรียนบาลีก็ไม่ได้เรียน วิชาความรู้อื่นเลย จึงได้ทรงกำหนดหลักสูตรนิกธรรมขึ้น เพื่อให้พระสงฆ์สามเณรได้มีโอกาส เรียนโดยทั่วถึงกัน

2. การขยายการศึกษาหลักสูตรนิกธรรม เนื่องจากการศึกษาตามแบบนิกธรรม เป็นการศึกษที่สมเด็จเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงเห็นว่าจะ เป็น "...ผลดีทั้งผู้ยังบวช และผู้สึกไปแล้ว"² จึงมีพระดำริ จะขยายการศึกษานิกธรรมให้เจริญขึ้น โดยแบ่งเป็น 3 ชั้น ตามการแบ่งภูมิพระสงฆ์ตามพระวินัย³ โดยแบ่งเป็น

ก. นวกะ หมายถึง พระภิกษุสามเณรบวชใหม่ที่มีอายุพรรษาไม่ถึง 5 พรรษา

ข. มัชฌิมะ หมายถึง พระภิกษุสามเณรที่มีอายุตั้งแต่ 5 พรรษา แต่ยังไม่ ถึง 10 พรรษา

ค. เถระ หมายถึง พระภิกษุสามเณรที่มีอายุตั้งแต่ 10 พรรษาขึ้นไป

ในชั้นแรกทรงตั้งหลักสูตรนิกธรรมชั้นตรีภูมิวกะขึ้นก่อน ในปี พ.ศ. 2456 โดยโปรดให้รวม หลักสูตรนิกธรรมประโยค 1 ประโยค 2 แบบสามัญญ์เข้าด้วยกัน โดยกำหนดให้มีหลักสูตร⁴ ดังนี้ คือ

¹ กจช. ร. 6 ศ. 11/11 รายงานประชุมเถรสมาคม...

² เรื่องเดียวกัน.

³ กจช. ร. 6 ศ. 11/11 หนังสือพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์กราบบังคมทูล ลงวันที่ 28 มีนาคม ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454).

⁴ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ลายพระหัตถ์เกี่ยวกับการศึกษา, หน้า 312 - 313 .

ธรรมวิภาค	}	ประโยค 1
เรียงความแก้กระทู้ธรรม		
พุทธประวัติย่อ	}	ประโยค 2
วินัยบัญญัติในนวกวาท*		

ปรากฏว่าการสอบความรู้หลักสูตรนักธรรมชั้นตรีภุมินวาระ ในปี พ.ศ. 2456 นั้น มีผู้เข้าสอบ ประโยค 1 จำนวน 520 รูป ประโยค 2 จำนวน 167 รูป¹ ซึ่งมีจำนวนมากกว่าผู้เข้าสอบความรู้สามเณรธรรมครั้งแรกในปี พ.ศ. 2454 ถึง 508 รูป การที่มีผู้เข้าสอบหลักสูตรนักธรรมชั้นตรีเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว นั้น น่าจะมีสาเหตุมาจากความต้องการได้รับการยกเว้นจากการเกณฑ์ทหารมากกว่าที่จะเป็น เพราะต้นตัวในหลักสูตรแบบใหม่ของคณะสงฆ์ เพราะปรากฏในรายงานการสอบความรู้บาลีและธรรมของสนามหลวงในศก 131 (พ.ศ. 2455) ได้ให้ข้อสังเกตว่า "ผู้เข้าสอบเป็นสามเณรแทบทั้งนั้น ยังมุ่งจะได้รับยกเว้นจากพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารอย่างเดียว ยังไม่ถือเป็นสำคัญในการเล่าเรียนอย่างเดียวกับในวัด"²

อย่างไรก็ตามการที่สามเณรที่เข้าบวชได้รับการศึกษาธรรมะตามแนวทางที่คณะสงฆ์กำหนดให้ นี้ จะมีผลดีตรงที่เป็นการปลูกฝังให้สามเณรที่สนใจในการเล่าเรียนได้มีโอกาสศึกษาต่อไป เมื่อบวชเป็นพระภิกษุจะได้รู้ธรรมวินัยพอที่จะเกิดประโยชน์แก่พระศาสนาและบ้านเมือง หลังจากที่ตั้งหลักสูตรนักธรรมชั้นตรีได้ 2 ปี สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้ตั้งหลักสูตรนักธรรมชั้นโท ขึ้น ในปี พ.ศ. 2459

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* สำหรับภิกษุสอบความรู้วินัยบัญญัติเลย ส่วนสามเณรจะสอบเพียง 3 วิชาสอบวินัยบัญญัติ เมื่ออุปสมบทแล้ว

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ลายพระหัตถ์... หน้า 312

² แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 1 พ.ศ. 2456, หน้า 187.

หลักสูตรนักรรรมชั้นโทมีลักษณะคล้ายคลึงกับหลักสูตรนักรรรมชั้นตรี โดยกำหนดให้ สอบความรู้ 4 วิชา* เช่นกัน เพียงแต่มีความยากง่ายต่างกันเท่านั้น การศึกษานักรรรม ชั้นโท เป็นการศึกษที่สมเด็จฯ กรมพระยวชิรญาณวโรรสได้ทรงจัดเป็นอันดับสุดท้าย

การศึกษาหลักสูตรนักรรรมนี้ สมเด็จฯ กรมพระยวชิรญาณวโรรสได้ทรงกำหนด แบบเรียน, วิธีการสอบ การกำหนดคะแนน และทรงออกข้อกำหนดต่าง ๆ โดยทรงปรับปรุง แก้ไขหลักสูตรนักรรรมให้เหมาะสมยิ่งขึ้นตลอดระยะเวลาที่ทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ ในหัวข้อต่อไปนี้ จะกล่าวถึงการจัดการศึกษาหลักสูตรนักรรรมที่ได้ทรงวางระเบียบการต่าง ๆ จนเป็นแนวทาง ของการศึกษานักรรรมในปัจจุบัน

1. การกำหนดแบบเรียน สมเด็จฯ กรมพระยวชิรญาณวโรรสทรงกำหนดแบบเรียน ของหลักสูตรนักรรรมตรี และนักรรรมโทไว้ โดยทรงนิพนธ์หนังสือขึ้นเพื่อใช้เป็นแบบเรียน แม้ หลักสูตรนักรรรมชั้นเอก ซึ่งได้จัดขึ้นหลังจากที่สิ้นพระชนม์ไปแล้ว ในปี พ.ศ. 2464 ก็ยังใช้ พระนิพนธ์ของพระองค์เป็นแบบเรียนหลายเล่ม แบบเรียนต่าง ๆ ที่กำหนดเป็นหลักสูตรของ การศึกษานักรรรม¹ มีดังนี้ คือ

- นักรรรมชั้นตรี ใช้แบบเรียน
1. นวโกวาท
 2. วินัยมุข เล่ม 1
 3. เบญจศีล เบญจธรรม**
 4. พุทธประวัติ เล่ม 1 - 3***
 5. พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม 1⁺

*วิชาที่สอบ เหมือนกับหลักสูตรนักรรรมชั้นตรีทั้ง 4 วิชา

¹แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่มที่ 4 - เล่มที่ 9 และประวัติมหามกุฏราชวิทยาลัยใน พระบรมราชูปถัมภ์, หน้า 201

** เล่ม 1 - 3 เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จฯ กรมพระยวชิรญาณวโรรส

*** เล่ม 3 เป็นหนังสือที่ทรงดัดแปลงจากที่มีอยู่เดิม

⁺ เป็นหนังสือที่ทรงรวบรวมและ เรียบเรียง

- นักธรรมชั้นโท ใช้แบบเรียน 1. วินัยมุข เล่ม 2
2. อนุพุทธประวัติ
 3. สังคีติกถา
 4. ธรรมวิภาคปริเฉทที่ 2
 5. พุทธานุพุทธประวัติ
 6. พุทธศาสนาสุภาสิต เล่ม 2*

นักธรรมชั้นเอก** ใช้แบบเรียน

1. วินัยมุข เล่ม 3
2. ธรรมวิจารณ์
3. พุทธานุพุทธประวัติ
4. สมถกรรมฐาน - วิปัสสนากรรมฐาน
5. วิปัสสนาสกถา
6. หัวใจสมถกรรมฐาน
7. มหาสติปัฏฐานสูตร และคิริमानนทสูตรแปล
8. พุทธศาสนาสุภาสิต เล่ม 3

หนังสือใช้เป็นแบบเรียนเหล่านี้ มหามกุฏราชวิทยาลัยได้จัดพิมพ์ออกเผยแพร่ โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงมอบส่วนหนึ่งให้สำนักเรียนต่าง ๆ ที่เหลือจัดจำหน่ายในราคาถูก เป็นผลให้หนังสือเหล่านี้ได้เผยแผ่ออกไปเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาของคณะสงฆ์ กล่าวได้ว่ามหามกุฏราชวิทยาลัยได้เป็นแหล่งผลิตตำราทางด้านการศึกษาชั้นสูงของคณะสงฆ์ เป็นแห่งแรกในประเทศไทย¹

*ไม่ใช้พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

** แบบเรียนของหลักสูตรนักธรรมชั้นเอกทุกเล่ม ยกเว้น เล่มที่ 4, 7 และ 8 ไม่ใช้พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

¹ชั้น ยอดเศรณี, พระประวัติ, หน้า 303 - 315 และ ประวัติมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, หน้า 200.

2. วิธีการสอบ ใช้วิธีการเขียนตอบข้อสอบ โดยกำหนดให้สอบพร้อมกับการสอบบาลีในสนามหลวง แต่จะสอบก่อนการสอบบาลี ข้อสอบที่กำหนดให้เขียนมีจำนวนถึงวิชาละ 21 ข้อ ซึ่งเป็นภาระในการตรวจข้อสอบของพระราชาคณะมากจนต้องลดจำนวนลงเสียครั้งหนึ่งในปี 2457 การเขียนสอบนี้ก็ไม่มีกำหนดเวลา นอกจากจะเหลือผู้สอบน้อยกว่า 5 คน จึงถือว่าตก ต่อมาทรงกำหนดเวลาในการสอบที่แน่นอนขึ้น เพราะทรงเห็นว่าผู้สอบได้คุ้นเคยกับวิธีการตอบแบบเขียนมากขึ้นจนสามารถตอบได้ทันกำหนดเวลา

การกำหนดการสอบให้ใช้วิธีเขียนตอบนี้ เพราะสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ทรงมีพระประสงค์จะให้พระสงฆ์สามเณรชำนาญในการเขียนหนังสือไทย เพื่อประโยชน์ในการจัดการศึกษาของสำนักเรียนตามวัด ซึ่งต้องทำหน้าที่เป็นโรงเรียนระดับต้นในการสอนวิชาหนังสือไทยให้แก่กุลบุตร เพราะคณะสงฆ์ไทยโดยเฉพาะในหัวเมืองยังเป็นกำลังสำคัญในการสอนหนังสือไทย และเป็นผู้เผยแพร่ความคิดในการรวมชาติให้มีเอกภาพเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยใช้ภาษาไทยภาคกลาง เป็นสื่อกลางในการทำความเข้าใจกับประชาชนในภูมิภาคต่าง ๆ¹ วิธีการสอบด้วยการเขียนตอบนี้ ยังมีผลดีอีกประการหนึ่ง คือ "มียุคธรรมเห่นปรากฏ เพราะมีลายลักษณ์อักษรเป็นพยานอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้ ป้องกันความอาฆาตของผู้แปลในผู้สอบได้"² ด้วยผลดีของการสอบแบบเขียนนี้เองต่อมาจึงได้ทรงยกเลิกการสอบด้วยวิธีแปลด้วยปาก และให้สอบด้วยวิธีเขียนทั้งสิ้น ในปี พ.ศ. 2459

3. การกำหนดคะแนน กรรมการผู้ให้คะแนนคือ พระราชาคณะที่ทรงเลือกให้เป็นผู้ตรวจคำตอบ คำตอบแผ่นหนึ่ง กรรมการจะต้องตรวจถึง 3 รูป โดยตัดสินว่าให้ได้หรือตก ด้วยคะแนนเสียงข้างมาก หรือถ้าสอบเป็นข้อกำหนดว่าต้องสอบได้ 15 ข้อ ตก 6 ข้อ จึงจะถือว่าสอบได้ก็ในการสอบนักธรรมที่แบ่งเป็นประโยค ผู้สอบต้องสอบได้ทุกวิชาในประโยคนั้น

Stephen J. Zack, Buddhist Education Under Prince Wachirayan Warorot, An Unpublished Phd. thesis. Cornell University 1977, P. 103.

² กข. ร. 6 ศ. 12/14 รายงานสอบความรู้บาลีแลธรรมของสนามหลวงใน

จึงจะถือว่าสอบได้¹ ต่อมาทรงกำหนดให้วิธีเฉลี่ยคะแนน คือวิชาหนึ่งกำหนดว่าต้องได้ 2 คะแนน สอบทั้งหมด 4 วิชา คะแนนรวมต้องเป็น 8 คะแนนจึงถือว่าสอบได้²

4. การกำหนดข้อกำหนดต่าง ๆ เกี่ยวกับการสอบนักธรรม สมเด็จพระยา
วชิรญาณวโรรสได้ทรงออกข้อกำหนดต่าง ๆ เกี่ยวกับการสอบหลักสูตรนักธรรม ด้วยการนำเอา
ข้อบกพร่องที่เกิดขึ้นในแต่ละครั้งมาพิจารณาแก้ไข โดยทรงวางแผนการที่จะแก้ไขข้อบกพร่อง
ที่เกิดขึ้นไว้ล่วงหน้า หลังจากการสอบประจำปีนั้นสิ้นสุดลง ข้อกำหนดต่าง ๆ ที่ทรงแก้ไขจะได้
กล่าวถึงเฉพาะข้อที่สำคัญ คือ

ก. การตั้งสำนักเรียนใหญ่ เพื่อเป็นธุระดูแลการเล่าเรียนของสำนักเรียน
เล็ก และวัดที่ยังไม่ได้จัดเป็นสำนักเรียน สำนักเรียนใหญ่นี้มีทั้งหมด 11 สำนักเรียน* ในปี
พ.ศ. 2458 มีการออกข้อกำหนดว่าผู้ที่เข้าสอบนักธรรมในสนามหลวงจะต้องเป็นนักธรรม

¹ เรื่องเดียวกัน

² กจข. ร. 6 ศ. 12/16 รายงานสอบความรู้บาปกรรมของสนามหลวงใน
ศก 2456

* สำนักเรียน 11 แห่ง มีดังนี้

1. วัดบวรนิเวศ ดูแลสำนักเรียนวัดมกุฏา วัดพิชัยญาติการาม และวัดราชประดิษฐ์
2. วัดราชบพิธ ดูแลสำนักเรียนวัดใน จ.นนทบุรี พระประแดง มีนบุรี และสมุทร
ปราการ
3. วัดมหาธาตุฯ ดูแลสำนักเรียนวัดชนะสงคราม วัดมเหยงคณ์การาม วัดระฆังและ
วัดอื่น ๆ ในแขวงบางกอกน้อยเดิม
4. วัดพระเชตุพนฯ ดูแลสำนักเรียนวัดราชบูรณะ และวัดในแขวงภาษีเจริญและ
แขวงหนองแขม
5. วัดสุทัศน์ฯ ดูแลสำนักเรียนวัดสระเกศ วัดจักรวรรดิ วัดเทพธิดา วัดราช
นัดดา
6. วัดเบญจมบพิตรฯ ดูแลสำนักเรียนวัดในแขวงดุสิตเดิม
7. วัดเทพศิรินทราวาสฯ ดูแลสำนักเรียนเฉพาะวัดของตน และวัดสัมพันธวงศ์

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

-
8. วัดบรมนิวาส คูแลสำนักเรียนเฉพาะวัดของตน และวัดประทุมวนาราม
 9. วัดราชาธิวาส คูแลสำนักเรียนเฉพาะวัดของตน
 10. วัดอนงคาราม คูแลสำนักเรียนวัดในแขวงบางลำภูล่าง และแขวงราชบุรณะ
- เต็ม
11. วัดประยูรวงศาวาส คูแลสำนักเรียนวัดในแขวงบางกอกใหญ่เต็ม

ของวัดมาก่อน¹ เป็นผลให้จำนวนผู้เข้าสอบนักรธรรมในสนามหลวงในปี 2458 ลดน้อยลง แต่จะมีจำนวนผู้สอบได้มากกว่าสอบตก ดังปรากฏในสถิติผู้เข้าสอบนักรธรรมในระหว่างปี พ.ศ. 2456 - 2458

ตารางที่ 10 ตารางเปรียบเทียบจำนวนผู้เข้าสอบหลักสูตรนักรธรรมชั้นตรีสนามหลวงในปี พ.ศ. 2456 - 2458

ปี พ.ศ.	จำนวนผู้เข้าสอบ	สอบได้	สอบตก	สอบได้ คิดเป็น เปอร์เซ็นต์
พ.ศ. 2456	787 รูป	385 รูป	402 รูป	49.14
พ.ศ. 2457	703 รูป	273 รูป	430 รูป	38.83
พ.ศ. 2458	661 รูป	367 รูป	294 รูป	55.51

ที่มา : หัดแปลงจากรายงานการสอบความรู้บาลี แลธรรมของสนามหลวง พ.ศ. 2456 - 58

ตารางนี้ แสดงให้เห็นว่าจำนวนผู้เข้าสอบนักรธรรมชั้นตรี ในปี พ.ศ. 2458 มีจำนวนน้อยกว่าใน 2 ปีก่อน แต่มีจำนวนผู้สอบได้คิดเป็นเปอร์เซ็นต์ถึง 55.51 % ซึ่งสูงกว่าทั้ง 2 ปี อย่างเห็นได้ชัด ทำให้เห็นได้ว่าทำให้ผู้เข้าสอบสอบกับสำนักเรียนที่ตนสังกัดอยู่ก่อนนั้น จะเป็นการช่วยกลั่นกรองผู้มีความรู้อ่อนให้ออกไปเสียก่อน ซึ่งมีผลดีที่ไม่ต้องเสียเวลาแก่ พระราชาคณะผู้ตรวจข้อสอบที่ไม่ต้องเสียเวลามาก และยังเป็นผลให้ได้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าของสำนักเรียนต่าง ๆ ได้ สำนักเรียนที่มีสถิติของผู้สอบสอบได้มากกว่าสำนักอื่น ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. 2458 - 2462 คือสำนักวัดมหาธาตุ สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงมีลาย

¹ กช. ร. 6 ศ. 12/18 รายงานการสอบความรู้บาลีแลธรรมของสนามหลวงใน ศก 2457

พระหัตถ์สมเด็จพระวันรัต (จิต) เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุในขณะนั้น¹ สาเหตุที่วัดมหาธาตุมีจำนวนผู้สอบได้สูงสุดติดต่อกันถึง 5 ปี มีหลายประการ แต่ประการสำคัญที่สุดน่าจะเป็นเพราะวัดมหาธาตุมีผู้ดำเนินการจัดการศึกษาที่เป็นกำลังสำคัญยิ่งจนทำให้การศึกษาของวัดมหาธาตุรุ่งเรือง เช่น สมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี)

สมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) มีนามเดิมว่า เฮง แซ่ฉั่ว เกิดเมื่อวันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2424 ที่ ต.สะแกกรัง อ.น้ำขมิบ จ.อุทัยธานี ได้เริ่มศึกษาหนังสือไทยบาลี และบรรพชาเป็นสามเณรที่อุทัยธานี ต่อมาได้เดินทางมาศึกษาที่มหาธาตุวิทยาลัย สอบได้เป็นเปรียญ 9 ประโยค เมื่อปี พ.ศ. 2447² ในปลายรัชกาลที่ 5 ท่านได้เป็นพระราชาคณะที่พระศรีวิสุทธิวงศ์ ซึ่งเป็นสมณศักดิ์ของพระภิกษุที่สอบได้เป็นเปรียญ 9 ประโยค³ สมเด็จพระวันรัต (เฮง) ได้รับหน้าที่จัดการศึกษาของมหาธาตุวิทยาลัยมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2444 เพราะในปีนั้น มหาธาตุวิทยาลัยขาดแคลนครูสอนบาลี เพราะครูผู้สอนย้ายไปประจำอยู่ที่วัดเบญจมบพิตร ท่านได้เริ่มสอนนักเรียนนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2444 จนเมื่อมีครูสอนกันได้มากขึ้น ท่านจึงทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุม และสอนพิเศษ ซึ่งมีนักเรียนต่างวัดมาเรียนด้วยเป็นอันมาก การเอาใจใส่ในการศึกษาของท่านเป็นผลให้ได้รับพระราชทานเตาต้มน้ำดื่มจากรัชกาลที่ 5⁴

¹ กฤษณา เกษมศิลป์, นาฬิกาแห่งกรุงสยาม, หน้า 114 อ้างถึงลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ถึงสมเด็จพระวันรัต (จิต) ที่ 99/252 ลงวันที่ 25 สิงหาคม พุทธศักราช 2457

² มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประวัติและผลงานของพระมหาเถระฝ่ายมหานิกายผู้เป็นกำลังสำคัญในสมัยของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, (พระนคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2514), 17 - 19 (พิมพ์เนื่องในงานมหาสมณานุสรณ์ ครบรอบ 50 ปี แต่ปีสิ้นพระชนม์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วันที่ 1 - 7 สิงหาคม พ.ศ. 2514)

³ ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานสมเด็จพระวันรัตและพระราชาคณะในสมัยรัตนโกสินทร์, หน้า 74.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23

ในปี พ.ศ. 2454 ท่านได้รับมอบหมายจากสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสให้ทำการแทนสมเด็จพระวันรัต (จิต) ในหน้าที่เจ้าคณะ ผลงานที่สำคัญของท่าน คือ ท่านได้จัดตั้งโรงเรียนบาลีไวยากรณ์ขึ้นโดยเพิ่มวิชาสามัญ เช่น ภาษาไทย และวิชาเลขขึ้น โดยเรียกว่าชั้นมูล มี 6 ชั้น ส่วนการสอนทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลีมีนักเรียนมาเรียนมาก จนสถานที่เรียนไม่เพียงพอ แสดงถึงความนิยมของนักเรียนต่างวัดที่มีต่อสำนักเรียนวัดมหาธาตุ นอกจากการจัดการศึกษาในสำนักเรียนวัดมหาธาตุแล้ว สมเด็จพระวันรัต (เฮง) ยังได้เป็นกรรมการสอบพระปริยัติธรรมมาโดยตลอด และเป็นแม่กองสอบนักธรรมตามจังหวัดและมณฑลต่าง ๆ โดยเฉพาะจังหวัดอุทัยธานี และมณฑลนครสวรรค์ซึ่งเป็นชาติภูมิของท่าน

สมเด็จพระวันรัต (เฮง) เป็นผู้ที่เอาใจใส่ในการเล่าเรียนของสำนักเรียนวัดมหาธาตุ มาก โดยกวาดชั้นให้พระสงฆ์สามเณร และศิษย์วัดได้ศึกษาเล่าเรียน และประพฤติปฏิบัติตนในทางพระศาสนาที่ถูกต้องอยู่เสมอ ในปี พ.ศ. 2466 ท่านได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ กล่าวได้ว่าการศึกษาเล่าเรียนของพระสงฆ์ในวัดมหาธาตุเป็นเพราะความเอาใจใส่ของท่าน นอกจากสำนักวัดมหาธาตุแล้วสำนักเรียนที่ปรากฏว่าได้รับการชมเชยจากสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสอีก คือ สำนักวัดอนงคาราม สำนักวัดเบญจมบพิตร วัดบวรนิเวศวิหาร และวัดเทพศิรินทร์ทราวาส¹

ข. การกำหนดอายุสามเณรที่จะเข้าสอบประโยคนักธรรม เนื่องจากสามเณรที่เข้าสอบหลักสูตรนักธรรมมักจะมีครบรอบเข้าสอบทั้งที่อายุยังไม่ถึงคราวจะถูกเรียกเกณฑ์ทหาร ทำให้มีจำนวนสามเณรผู้เข้าสอบเป็นจำนวนมาก สมเด็จพระเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสจึงได้ทรงออกข้อกำหนดให้สามเณรที่จะเข้าสอบประโยคนักธรรม ต้องมีอายุครบ 19 ปีก่อน ยกเว้นสามเณรที่จะสอบประโยคเปรียญธรรม* ให้สอบได้โดยไม่จำกัดอายุ² เมื่อมีการกำหนด

¹ กจช. ร. 6 ศ. 12/16 รายงานสอบความรู้ธรรมแลบาฬีของสนามหลวง ศก 2456

* คือ สอบทั้งนักธรรมและแปลปริยัติธรรม

² กจช. ร. 6 ศ. 12/19 รายงานสอบความรู้ธรรมแลบาฬีของสนามหลวง

อายุสาม เณรที่จะเข้าสอบประโยคนักธรรมแล้ว ทรงเห็นว่าควรอนุญาตให้สาม เณร เหล่านั้นสอบวินัยไปพร้อมกันเลย เพราะถ้าให้รอไปจนกว่าจะอุปสมบทแล้ว จึงสอบวินัย ก็จะต้องค้างการสอบวินัยไว้ถึงสอง ชั้น* อีกประการหนึ่งการกำหนดอายุสาม เณรที่สอบนักธรรมก็จะเป็นการคัดสาม เณร เด็ก ๆ ออกไป มีแต่สาม เณรที่อายุใกล้จะอุปสมบทได้จึงควรจะให้สอบวินัยไปได้เลย¹

ค. การกำหนดให้ภิกษุรูปธรรมได้รับยกเว้นการเกณฑ์ทหาร ในปี พ.ศ.

2461 ได้มีการเปลี่ยนแปลงข้อยกเว้นการเกณฑ์ทหารเพิ่มเติม โดยกำหนดว่าภิกษุที่ไม่รู้ธรรม จะไม่ได้รับการยกเว้นการเกณฑ์ทหาร เพื่อป้องกันปัญหาผู้ที่มาบวชอยู่จนถึง เวลาปลด เป็นกองหนุน² การออกข้อกำหนดนี้ทำให้มีพระสงฆ์ที่ถูกเจ้าหน้าที่จับส่งมาให้ เจ้าคณะทั้งหลายสีกให้ เป็นจำนวนมาก สมเด็จพระญาณสังวรวิมลโรสจึงมีพระคำรัสสั่งว่าไม่ให้เจ้าคณะสีกพระที่ถูกเกณฑ์เป็นทหาร แต่ให้ชี้แจงให้พระภิกษุเหล่านั้นสีกเอง เพราะถ้าไม่เข้ารับราชการจะต้องมีโทษ ทรงแนะนำให้เจ้าคณะทั้งหลายชักนำให้ภิกษุเหล่านี้ เล่าเรียนธรรม เพราะถ้าภิกษุรูปใดได้เป็นนักธรรมก็จะได้รับการยกเว้นในเวลาปกติ แต่ถ้าศึกษาเล่าเรียนจนเป็นเปรียญจะได้รับยกเว้นเลย³ การที่คณะสงฆ์กำหนดให้ผู้ที่ได้รับการยกเว้นจากการเกณฑ์เป็นทหารจะต้อง เป็นภิกษุและสาม เณรที่รู้ธรรม ทำให้เห็นได้ถึงนโยบายในการส่งเสริมพระสงฆ์สาม เณรให้ใฝ่ใจในการศึกษาพระศาสนา ผู้ที่หวังจะบวชเพื่อหลีกเลี่ยงการเป็นทหารจะไม่ได้รับการยกเว้น ถึงแม้ว่าอาจจะมิภิกษุสาม เณรบางรูปที่อาจจะศึกษา เล่าเรียน เพื่อให้ได้รับการยกเว้นจากการถูกเกณฑ์เป็นทหาร ไม่ได้คิดจะบวชอยู่ตลอดไปก็ตาม แต่พระสงฆ์สาม เณร

* นักธรรมชั้นตรี และ นักธรรมชั้นโท

¹ ประกาศให้สาม เณรสอบวินัยอัน เป็นองค์แห่งประโยคนักธรรมพร้อมกันไป พ.ศ.

2460, แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 5 , หน้า 350 - 351

² แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 8 พ.ศ. 2463 หน้า 112 - 117 และหน้า 149 - 150

³ "แจ้งความเนื่องด้วย เรื่องภิกษุถูกเกณฑ์เป็นทหาร" แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 7

พ.ศ. 2462, หน้า 207 - 209

เหล่านั้นก็ย่อมจะได้รับประโยชน์จากการศึกษาพระธรรมวินัยแม้ว่าจะลาสิกขาบทไปใช้ชีวิตเป็นฆราวาส ส่วนพระสงฆ์สามเณรที่สนใจจะศึกษาพระธรรมวินัยต่อไป ก็จะทำประโยชน์ให้แก่พระศาสนา เพราะเป็นบุคคลที่ทรงคุณความรู้เหมาะสมที่จะเป็นผู้ปกครองหมู่คณะสงฆ์

ง. การแก้ไขวิธีสอบของนักธรรมชั้นตรี เนื่องจากจำนวนผู้เข้าสอบเป็นนักธรรมชั้นตรีมีมากขึ้นโดยลำดับ ยิ่งเมื่อมีการจัดตั้งหลักสูตรนักธรรมชั้นโทขึ้น จำนวนผู้เข้าสอบนักธรรมทั้ง 2 ชั้น ก็มีมากขึ้น เป็นเหตุให้ต้องใช้เวลาในการสอบหลายวันกว่าจะเสร็จตามรายงานการสอบความรู้ธรรมและบาลี พ.ศ. 2457 - 59 ปรากฏว่าจำนวนวันสอบ เฉพาะนักธรรมชั้นตรีอยู่ระหว่าง 10 - 14 วัน¹ ด้วยเหตุนี้ ในปี พ.ศ. 2460 ซึ่งเป็นปีแรกที่จะมีการสอบหลักสูตรนักธรรมชั้นโทเป็นปีแรก จึงได้มีการอนุญาตให้สำนักเรียนใหญ่ในกรุงเทพ 8 แห่ง* สอบประโยคนักธรรมชั้นตรีเอง และผู้ที่สอบได้จากสำนักเรียนเหล่านั้นจะเข้าสอบหลักสูตรนักธรรมชั้นโท และเปรียญธรรมชั้นตรีในสนามหลวงต่อไปได้² ปรากฏว่าเมื่อมีการสอบแยกไปตามสำนักเรียนก็เกิดปัญหาขึ้นหลายประการ คือ

ประการที่หนึ่ง การสอบแต่ละสำนักเรียนไม่พร้อมกัน ทำให้ผู้สอบเลือกเข้าสอบสำนักใดก็ได้ ซึ่งจะเป็นผลให้การจัดการเรียนเป็นสำนักไม่ได้ผล เพราะการที่ผู้สอบไปสอบสำนักอื่นที่ตนไม่ได้เรียนจะทำให้จำนวนผู้สอบได้สอบตกของแต่ละสำนักผิดจากข้อเท็จจริง อันอาจทำให้เกิดผลเสียในการประเมินผลของสำนักเรียนนั้น ๆ ได้

ประการที่ 2 เกิดปัญหาในเรื่องกรรมการสอบ เนื่องจากเจ้าคณะทั้งหลายมักนิยมเชิญผู้ที่เป็นการประจำสนามหลวง ให้ไปเป็นกรรมการสอบในสำนักเรียนของตน กรรมการบางรูปถูกเชิญแทบทุกคณะ เป็นผลให้กรรมการรูปนั้นต้องตรวจข้อสอบมาก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กช. ร. 6 ศ. 12/17 - 19 รายงานการสอบความรู้ธรรมและบาลี พ.ศ. 2457 - 2459

² กช. ร. 6 ศ. 12/20 รายงานการสอบความรู้ธรรมและบาลี พ.ศ. 2460

* คือ สำนักเรียนวัดบวรนิเวศ วัดมหาธาตุ วัดเบญจมบพิตร วัดพระเชตุพน วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดเทพศิรินทร์ วัดราชบพิธ และวัดอนงคาราม

กว่าที่สอบรวมในสนามหลวง เสียอีก การใช้กรรมการสอบซ้ำ ๆ กัน ในหลายสำนักเรียนยังเป็นผลให้ข้อสอบมีโอกาสซ้ำกัน ถ้าเป็นลักษณะนี้ต่อไป นักเรียนผู้สอบที่หลังอาจจะเดาข้อสอบนั้นได้

ประการที่ 3 ข้อสอบที่กรรมการตามสำนักเรียนออกนั้นไม่ได้มาตรฐาน เพราะถ้าเป็นการสอบในสนามหลวง สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรสจะทรงตรวจแก้ไขข้อสอบที่ออกก่อน แต่เจ้าสำนักเรียนส่วนใหญ่ไม่สามารถจะทำเช่นนั้นได้ เพราะเกรงใจผู้ออกข้อสอบ เป็นผลให้ข้อสอบเหล่านั้นบกพร่อง¹

ด้วยเหตุนี้ จึงโปรดให้มีการแก้ไขการสอบนักเรียนชั้นตรีดังนี้ คือ

1. จัดสอบทุกคณะสำนักเรียนพร้อมกันทุกแห่ง โดยจัดขึ้นก่อนการสอบประจำปีของสนามหลวง
2. กรรมการสอบเป็นชุดเดียวกัน มีแม่กองควบคุม โดยเลือกกรรมการมาจากสำนักเรียนต่าง ๆ และจากสนามหลวง กรรมการเหล่านี้จะเปลี่ยนไปทุกปี
3. ใช้ข้อสอบเดียวกันทั้งหมด โดยแม่กองจะเป็นผู้ออกข้อสอบ หรือจะให้กรรมการช่วยออกข้อสอบก็ได้ โดยใช้วิธีประชุมปรึกษากัน²

การแก้ไขวิธีการสอบนักเรียนตรีตามคณะนี้ จะเห็นว่าเป็นการทำให้มีมาตรฐานในการวัดความรู้ของผู้สอบ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะใช้ข้อสอบชุดเดียวกัน กรรมการผู้ตรวจก็เป็นชุดเดียวกัน ซึ่งจะทำให้การวัดความรู้ของผู้เข้าสอบได้เป็นแบบเดียวกัน

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กช. ร. 6 ศ. 12/21 รายงานการสอบความรู้ธรรมแลบาที พ.ศ. 2461

² เรื่องเดียวกัน .

2. การรวมการศึกษาหลักสูตรมัธยมศึกษาเข้ากับการเรียนปริยัติธรรม

การรวมหลักสูตรมัธยมศึกษาที่สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงจัดขึ้นใหม่ เข้ากับหลักสูตรการศึกษาปริยัติธรรมแบบเดิมนั้น เป็นการดำเนินการตามที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เคยมีพระราชดำริจะให้มีการนำเอาวิธีการศึกษาของมหามกุฏราชวิทยาลัยรวมเข้า เป็นแบบแผนเดียวกับการศึกษาปริยัติธรรมของคณะสงฆ์¹ แต่ในรัชสมัยของพระองค์นั้น การศึกษาแบบมหามกุฏราชวิทยาลัยประสบกับอุปสรรคจนต้องล้มเลิกการเรียนการสอนไป² คงเหลือแต่การศึกษาปริยัติธรรมอย่างเดียว ดังนั้น เมื่อสมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรสทรงจัดตั้งหลักสูตรมัธยมศึกษา ซึ่ง เน้นความรู้ธรรมวินัย และการใช้ภาษาไทยมากกว่า การศึกษาเฉพาะแต่ภาษาบาลี จึงได้สนองพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ 5 โดยนำเอาการศึกษาหลักสูตรมัธยมมารวม เข้ากับการเรียนปริยัติธรรมโดยทรงดำเนินการดังต่อไปนี้

ก. การตั้งระเบียบประโยคเปรียญธรรมชั้นตรี เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงจัดตั้งหลักสูตรมัธยมศึกษาขึ้นแล้วนั้น ทรงมีพระดำริว่า ผู้ที่สอบได้เป็นเปรียญ 3 ประโยคตามหลักสูตรปริยัติธรรม ควรมีความรู้ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาด้วย มิเช่นนั้น ความรู้จะด้อยกว่าผู้ที่สอบเป็นมัธยมศึกษาประโยค 2 ในปี พ.ศ. 2455 จึงได้ทรงกำหนดให้ผู้ที่สอบได้ 3 ประโยค จะต้องสอบความรู้มัธยมศึกษาด้วย³ โดยทรงให้เหตุผลในการออกข้อกำหนดนี้ว่า การแปลสอบแต่เพียงบาลีนั้น ทำให้ผู้เรียน "ไม่มีความรู้อื่นเป็นพื้นมา... เป็นแต่สอนให้จำมาแปลเฉพาะประโยคเป็นพื้น ที่สุดความอะไรก็ไม่เข้าใจก็มีโดยมาก ด้วยเหตุนี้ ผู้เรียนแม้ได้ประโยคเป็นเปรียญแล้ว จึงยังใช้การไม่ได้โดยมาก"⁴

¹ กช. ร. 5 ศ. 3/37 ร่างพระราชปุจฉา เรื่องแก้ไขการแปลปริยัติธรรม

² จุฬารายละเอียดในบทที่ 2.

³ กช. ร. 6 ศ. 12/13 หนังสือพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์กราบบังคมทูล ที่ 332/3000 ลงวันที่ 15 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 131 (พ.ศ. 2455)

⁴ กช. ร. 6 ศ. 12/24 รายงานสอบความรู้บาลีและธรรมของสนามหลวง ในศก 2455

ด้วยเหตุนี้ จึงได้ทรงนำเอาหลักสูตรนักธรรมมารวมเข้ากับการศึกษาปริยัติธรรม ในปี พ.ศ. 2456 ได้ทรงตั้งประโยคเปรียญธรรมชั้นตรีขึ้น โดยนำเอาหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี 2 ประโยค รวมเข้ากับการสอบความรู้บาลี กำหนดให้ผู้สอบต้องสอบความรู้นักธรรมชั้นตรีให้ได้ทั้ง 2 ประโยค จากนั้นก็สอบความรู้บาลีดังต่อไปนี้

1. สอบแปลคัมภีร์ธัมมปาหิฏฐกถา โดยการเขียน
2. สอบความรู้สัมพันธ
3. สอบความรู้บาลีไวยากรณ์ส่วน วจิวภาค

การสอบความรู้บาลีในข้อกำหนดนี้ จะเห็นว่ามี การสอบแปลเพียงประโยคเดียว นอกนั้นเป็นการสอบความรู้ด้านไวยากรณ์ ซึ่งสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเห็นว่า ความรู้ไวยากรณ์เป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะทำให้ผู้เรียนมีความรู้แข็ง และเข้าใจภาษาบาลีได้ดี¹ ผู้ที่สอบตามหลักสูตรใหม่นี้ จะได้เป็นเปรียญธรรมชั้นตรี ซึ่งเทียบเท่ากับเปรียญ 3 ประโยคเดิม

การนำเอาหลักสูตรนักธรรมมารวมเข้ากับการสอบความรู้บาลีเช่นนี้นับเป็นการเตรียมการให้ผู้สอบได้ฝึกหัดการสอบด้วยวิธีเขียน ซึ่งต่อไปจะทรงยกเลิกการสอบแปลด้วยปากทั้งหมดในปี พ.ศ. 2459² และเป็นการเพิ่มพูนความรู้ในด้านธรรมวินัยให้แก่พระสงฆ์สามเณร แทนที่จะศึกษาแต่ภาษาบาลีอย่างเดียว เช่นในอดีต

ข. การตั้งระเบียบประโยคเปรียญธรรมชั้นโท โดยนำเอาการสอบหลักสูตรนักธรรมชั้นโท รวมเข้ากับการสอบความรู้บาลีประโยค 4 5 และ 6 โดยมีหลักสูตรการสอบดังนี้

ผู้ที่เข้าสอบเปรียญ 4 ประโยค จะต้องสอบนักธรรมชั้นโทในวิชาต่อไปนี้ให้ได้ก่อน

1. เรียงความแก่กระทู้ธรรม
2. นิทานวินัยบัญญัติพิสดาร

¹ กจช. ร. 6 ศ. 12/17 ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ถึงเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ที่ 87/348 ลงวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2456

² แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 3 พ.ศ. 2458, หน้า 531 .

เมื่อสอบได้ประโยค 4 แล้ว จึงจะสอบหลักสูตรนักเรียนชั้นโทอีก 2 วิชา คือ

1. ตอบปัญหาอนุพุทธประวัติ
2. นิทานวินัยบัญญัติพิสดาร

เมื่อสอบได้แล้วจึงจะสอบบาลีประโยค 5 ประโยค 6 ต่อไป ถ้าสอบได้ประโยค 6 ถือว่าเป็นเปรียญธรรมชั้นโท

ถึงแม้หลักสูตร เปรียญธรรมชั้นโทจะเป็นหลักสูตรที่กำหนดใหม่และเพิ่มหลักสูตรนักเรียนชั้นโทเข้าไป ก็ยังปรากฏว่ามีผู้สมัครเข้าสอบหลักสูตรนี้กันมาก แม้จะมีการผ่อนผันว่าหลักสูตรนักเรียนชั้นโทให้สอบทีละ 2 วิชา แต่ผู้เข้าสอบเปรียญ 4 ประโยค ขอเข้าสอบทีเดียวให้ครบหลักสูตรนักเรียนชั้นโทเลย¹ แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์สามเณรผู้เข้าสอบได้มีการปรับตัวและสนใจให้ความนิยมในหลักสูตรการศึกษาแบบใหม่ที่สมเด็จเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสเป็นผู้ทรงริเริ่มขึ้น ซึ่งสมเด็จเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงชมเชยว่าเป็นเพราะเจ้าสำนักเรียนต่าง ๆ ให้การสนับสนุนจึงได้ผลดีเช่นนี้²

สำหรับเปรียญธรรมชั้นเอกนั้น แม้จะยังมีได้มีการจัดหลักสูตรนักเรียนชั้นเอกขึ้น ในขณะนั้น แต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสก็ได้ทรงกำหนดให้รวมประโยคบาลี 7 8 และ 9 เข้าเป็นหลักสูตรเปรียญบาลีชั้นเอก³ การรวมการศึกษาหลักสูตรนักเรียนกับการศึกษาปริยัติธรรมจึงมีลักษณะดังแผนภูมิต่อไปนี้

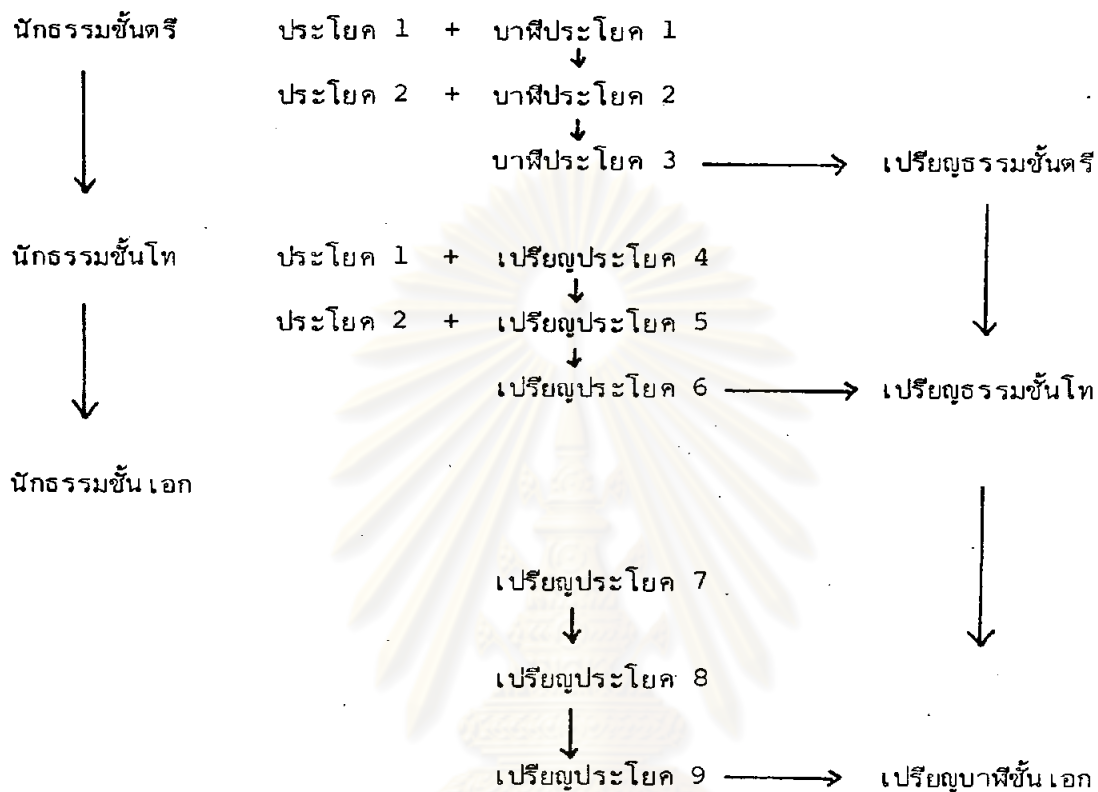
ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กช. ร. 6 ศ. 12/20 รายงานสอบความรู้บาลีแลธรรมของสนามหลวง พ.ศ. 2460

² เรื่องเดียวกัน

³ ยังไม่เป็นเปรียญธรรม เพราะยังไม่มีมีการสอบนักเรียนชั้นเอก

แผนภูมิที่ 1 การรวมหลักสูตรนักธรรมและปริยัติธรรม เป็นหลักสูตรเปรียญธรรม

ที่มา : ดัดแปลงจากรายงานการสอบความรู้บาลีและธรรมของสนามหลวง พ.ศ. 2456 และ พ.ศ. 2460

การรวมหลักสูตรนักธรรมกับหลักสูตรปริยัติธรรม เข้าด้วยกัน เป็นผลให้หลักสูตรการศึกษา ของคณะสงฆ์แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ เปรียญธรรมชั้นตรี เปรียญธรรมชั้นโทและ เปรียญบาลีชั้นเอก แทนการแบ่งหลักสูตรเป็น ประโยค 1 - 9 ดังเดิม สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ

วโรรส จึงทูลขอพระบรมราชานุญาตจัดระเบียบพิद्यศ และนิตยภัตรใหม่สำหรับเปรียญชั้นต่าง ๆ * การนำเอาหลักสูตรนักธรรมรวม เข้ากับหลักสูตรปริยัติธรรมสำเร็จลงด้วยดีนี้เป็นผลให้พระสงฆ์สามเณรมีความรู้ทั้งด้านบาลี และด้านธรรมวินัยสมดังพระประสงค์ของสมเด็จพระเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส

* กำหนดลักษณะพิद्यศให้มีเครื่องหมายแน่นอน โดยกำหนดเป็นสีต่าง ๆ ดังนี้

เปรียญตรี (3 ประโยค)	พิद्यศพื้นสีเขียวล้วน
เปรียญ 4 ประโยค	พิद्यศพื้นเขียวขอบและใจกลางสีน้ำเงิน
เปรียญ 5 ประโยค	พิद्यศพื้นเขียวขอบและใจกลางสีแดง
เปรียญโท (6 ประโยค)	พิद्यศพื้นเหลืองล้วน
เปรียญ 7 ประโยค	พิद्यศพื้นสีเหลือง ใจกลางและขอบสีขาว
เปรียญ 8 ประโยค	พิद्यศพื้นสีเหลือง ใจกลางและขอบใช้ดาดสีเหลือง
เปรียญเอก (9 ประโยค)	พื้นดาดเหลืองล้วน

กำหนดนิตยภัตร

เปรียญตรี ได้รับนิตยภัตร	เดือนละ 6 บาท
เปรียญโท ได้รับนิตยภัตร	เดือนละ 10 บาท
เปรียญเอกได้รับนิตยภัตร	เดือนละ 14 บาท

ถ้าพระเปรียญเหล่านี้ได้เป็นพระราชาคณะจะได้รับพระราชทานนิตยภัตรเพิ่มขึ้นตาม
คุณวุฒิ ดังนี้

เปรียญตรี	ที่เป็นพระราชาคณะได้รับ	เดือนละ 14 บาท
เปรียญโท	ที่เป็นพระราชาคณะได้รับ	เดือนละ 18 บาท
เปรียญเอก	ที่เป็นพระราชาคณะได้รับ	เดือนละ 22 บาท

กจช. ร. 6 ศ. 12/20 รายงานสอบความรู้ธรรมและบาลีของสนามหลวง
พ.ศ. 2460 และลายพระหัตถ์เกี่ยวกับการศึกษา, หน้า 370 - 371

3. การปรับปรุงแก้ไขการสอบปริยัติธรรม แบบแผนการศึกษาปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ไทยในอดีตก่อนที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จะได้ทรงปรับปรุงแก้ไขนี้ มีลักษณะการศึกษาที่มุ่งจะท่องจำคำศัพท์ต่าง ๆ และศึกษาว่าจะแปลให้ถูกใจกรรมการผู้ไล่ได้อย่างไร การศึกษาลักษณะนี้จึงไม่ปลูกฝังความรู้ ไม่สนับสนุนผู้เรียนให้ได้ ใช้ความคิดพิจารณาหาเหตุผลในเรื่องต่าง ๆ อย่างถ่องแท้ ถึงแม้ว่าการศึกษาพระปริยัติธรรมแต่เดิมจะมีประโยชน์อยู่บ้างดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงวิจารณ์ไว้ว่า

ผลที่ควรจะได้เป็นอย่างดีแห่งการแปลหนังสือด้วยวิธีนี้ คือมีปฏิภาณคิดได้คล่องแคล่ว รู้จักตักใจคนถูก แต่ผู้เรียนไม่มีความรู้อื่น เป็นพื้นมา จึงไม่ได้ผลนี้เสียเป็นอันมาก จะได้เนิ่นบางรูป ความฝึกสอนยังเลวทราม เบนแต่สอนให้จำมาแปลเฉพาะประโยคเป็นพื้นที่สุดความอะไรไม่เข้าใจ ก็มีโดยมาก ด้วยเหตุนี้ ผู้เรียนแม้ได้ประโยคเนนเปรียญแล้ว จึงยังใช้การไม่ได้โดยมาก...¹

ด้วยเหตุนี้ จึงได้ทรงปรับปรุงวิธีการศึกษาและวิธีสอบปริยัติธรรมหลายประการ นำสั่ง เกล้าว่า เมื่อครั้งที่ยังไม่ได้ทรงรับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชานั้น ทรงมีผลงานแต่การจัดการศึกษาหลักสูตรมหามกุฏราชวิทยาลัย เท่านั้น ไม่ได้ทรงจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรมแต่อย่างใดเลย แต่คงจะมีพระดำริเกี่ยวกับการแก้ไขการศึกษาปริยัติธรรมไว้บ้างแล้ว เมื่อทรงมีอำนาจสูงสุดในการบังคับบัญชาคณะสงฆ์ จึงได้ทรงดำเนินการปรับปรุงการศึกษาพระปริยัติธรรมนับแต่ปีแรกที่ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช โดยมีการปรับปรุง แก้ไข เปลี่ยนแปลงดังต่อไปนี้

1. แก้ไขวิธีการสอบปริยัติธรรมให้เป็นแบบเขียนทั้งหมด เนื่องจากทรงเห็นว่าการสอบแปลปริยัติธรรมด้วยปากนั้นมีข้อบกพร่องหลายประการ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงทรงแก้ไขการสอบให้ใช้วิธีเขียน แต่การแก้ไขนี้ต้องค่อยเป็นค่อยไป เพราะผู้เข้าสอบส่วนใหญ่ยังเตรียมตัวเข้าสอบด้วยการแปลด้วยปากอยู่ ในขั้นแรกจึงได้ทรงกำหนดให้ผู้

¹ กจช. ร. 6 ศ. 12/14 รายงานสอบความรู้บาลีและธรรมของสนามหลวงใน
ศก 2455

เข้าสอบที่ยังไม่มีประโยคเลยในปี พ.ศ. 2454¹ สอบประโยค 1 ด้วยวิธีเขียน เพราะจะทำให้ผู้เข้าสอบสอบได้พร้อมกันคราวละจำนวนมาก เป็นการประหยัดเวลาในการสอบได้เป็นอย่างดี ในปี พ.ศ. 2455 กำหนดให้ผู้สอบประโยค 2 สอบด้วยวิธีเขียนอีก 1 ประโยค แต่เพื่อป้องกันปัญหาว่าอาจมีผู้ที่สอบได้ประโยค 1 ค้างไว้เดิมไม่ได้เตรียมสอบด้วยการเขียน จึงทรงเปิดโอกาสให้มีการสอบประโยค 2 ด้วยการแปลด้วย² นับเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ทรงใช้วิธีการผ่อนปรน เป็นผลให้ไม่เกิดปัญหาในการปรับตัวของผู้สอบ

การกำหนดการสอบปริยัติธรรมประโยค 1 และ 2 ให้เป็นแบบเขียนนี้ นับว่าสอดคล้องกับการที่สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรสทรงกำหนดให้เปรียญ 3 ประโยค ต้องสอบความรู้ปกรณ์ด้วย เพราะผู้ที่สอบผ่านประโยค 1 ประโยค 2 มาแล้ว ย่อมคุ้นเคยกับการเขียนตอบข้อสอบบ้างแล้วคงจะพอสอบความรู้ปกรณ์ได้ และการกำหนดให้สอบความรู้ปกรณ์ ก็เป็นการทำให้พระสงฆ์สามเณรที่ศึกษาพระปริยัติธรรมได้มีความรู้ในด้านธรรมวินัยเพิ่มขึ้น การสอบหลักสูตรปกรณ์ของพระสงฆ์สามเณรที่สอบได้เปรียญ 3 ประโยค และจะสอบในประโยค 4 เป็นผลให้เปรียญเหล่านี้มีความรู้ดีขึ้น ซึ่งผิดกับเมื่อกำหนดให้สอบหลักสูตรปกรณ์ครั้งแรกในต้นปี พ.ศ. 2456 ปรากฏว่าพระสงฆ์ที่สอบได้เปรียญ 3 ประโยค 4 ประโยค เมื่อสอบความรู้ปกรณ์ ก็พบว่าพระสงฆ์สามเณรเหล่านั้นเขียนหนังสือ เรียงความไม่เป็น ที่สำคัญ คือ ไม่รู้ธรรม ไม่รู้วินัย³ แต่เมื่อสอบครั้งหลังทรงพบว่าความรู้ของเปรียญเหล่านี้ดีขึ้นมาก ทั้งยังเป็นผลให้การแปลหนังสือของเปรียญเหล่านี้ในประโยคสูงขึ้นกว่าเดิมนั้น แปลได้ดีกว่าเดิมมาก ทรงสันนิษฐานว่าเป็นเพราะสาเหตุสำคัญ 2 ประการ คือ

¹ กช. ร. 6 ศ. 11/3 ลายพระหัตถ์สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรส ขอพระบรมราชานุญาต เลิกธรรมเนียมที่ให้นักเรียนมีผู้รับรอง เข้าแปลหนังสือในสนามหลวงลงวันที่ 1 มีนาคม ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2453)

² กช. ร. 6 ศ. 11/7 หนังสือพระยาริสสุทธิสุริยศักดิ์ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 6 ที่ 538/8118 ลงวันที่ 21 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454)

³ กช. ร. 6 ศ. 12/16 รายงานการสอบความรู้บาลีและธรรมของสนามหลวง ในปี พ.ศ. 2456

1. ผู้ที่ไม่มีความรู้ดีพอ จะสอบประโยคนักธรรมชั้นตรีไม่ได้ ก็ไม่อาจเข้าแปลปริยัติธรรมประโยคสูงได้ ส่วนผู้ที่สอบได้หลักสูตรนักธรรมจะมีความรู้ดี จึงสอบแปลได้ผลดีด้วย
2. การสอบโดยวิธีเขียน จะเป็นผลให้ผู้แปลรู้จักที่จะคิดหาเหตุผล และเป็นการปลูกฝังความรู้ภาษาไทยด้วย¹

นอกจากการกำหนดให้ใช้วิธีเขียนสอบในประโยค 1 - 3 แล้ว ในปี พ.ศ. 2456 นี้ ยังได้มีการกำหนดให้ผู้เข้าสอบแปลบาลีประโยค 5 ด้วยการเขียน เนื่องจากทรงเปลี่ยนแปลงแก้ไขหลักสูตรบาลีประโยค 5 ใหม่² เมื่อมีการกำหนดหลักสูตรใหม่ ผู้เข้าสอบประโยค 5 จะต้องเตรียมตัวสอบใหม่ จึงทรงกำหนดให้สอบโดยวิธีเขียน เป็นการบังคับผู้สอบให้เตรียมตัวสอบวิธีใหม่ไปโดยปริยาย ผลของการเปลี่ยนแปลงการสอบบาลีประโยค 5 ในปีแรกที่เปิดสอบ สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงรายงาน ว่า "แปลยังไม่ดี คิดในวิธีเก่าเสียมาก แต่จักเบนทางเอาใจใส่ในภายน่า"³ และจำนวนผู้เข้าสอบประโยค 5 ด้วยวิธีสอบแบบเขียน ตามหลักสูตรที่ทรงกำหนดใหม่ ก็มีจำนวนสอบได้มากกว่าครึ่ง คือ มีผู้เข้าสอบ 14 รูปได้ 8 รูปตก 6 รูป⁴ จำนวนผู้แปลประโยค 5 ในปีที่ต่อ ๆ มา ก็มีจำนวนผู้สอบได้พอสมควร แสดงให้เห็นว่าการปรับปรุงแก้ไขการสอบพระปริยัติธรรมนั้นไม่ก่อให้เกิดปัญหาต่อผู้สอบเท่าใดนัก และเป็นการแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มในการสอบปริยัติธรรมในภายหน้าว่าจะต้องมีการเปลี่ยนรูปแบบไปอย่างแน่นอน เมื่อถึงปี พ.ศ. 2459 สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรสจึงได้ทรงประกาศยกเลิกการสอบโดยการแปลด้วยปากทุกประโยค มาใช้วิธีการเขียนต่อ⁵ แต่การสอบด้วย

¹ เรื่องเดียวกัน .

² เรื่องเดียวกัน .

³ กช. ร. 6 ศ. 12/18 รายงานการสอบความรู้บาลีและธรรมของสนิมหลวง
ในปี พ.ศ. 2457

⁴ เรื่องเดียวกัน .

⁵ กช. ร. 6 ศ. 12/19 รายงานการสอบความรู้ธรรมและบาลีของสนามหลวง
ในปี พ.ศ. 2459

วิธีเขียนก็มีผลให้ผู้สอบไม่ชำนาญในการอ่านหนังสือขอม เพราะข้อสอบใช้ภาษาบาลีที่เขียนด้วยอักษรไทย สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรสทรงเห็นว่าคัมภีร์อรรถฎีกาต่าง ๆ ยังคงจารด้วยอักษรขอม ถ้าพระเปรียญอ่านหนังสือขอมไม่ออกก็จะไม่สามารถค้นคว้าหาความรู้ได้กว้างขวาง จึงทรงกำหนดให้ผู้เข้าสอบบาฬีประโยค 4 ต้องสอบความรู้อักษรขอมก่อน¹

การจัดการสอบด้วยวิธีเขียนนี้ มีปัญหาเกิดขึ้นตามมาประการหนึ่ง คือ การทุจริตในการสอบ เนื่องด้วยมีการเสาะหาเฉลยไว้ก่อนหน้าสอบ เมื่อสอบสวนได้ว่าการทุจริตเกิดขึ้นจริง ก็ได้มีการลงโทษผู้ทุจริต โดยการให้สอบตกและห้ามไม่ให้เข้าสอบในระยะเวลาที่กำหนด² อย่างไรก็ตามการจัดการสอบด้วยวิธีเขียนนี้นับเป็นความเปลี่ยนแปลงอย่างยิ่งใหญ่ในการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ เพราะ ได้เปลี่ยนวิธีการวัดความรู้ที่ใช้มานานนับร้อยปีให้มา เข้ากับแบบแผนการศึกษาสมัยใหม่

2. การแก้ไขหลักสูตร และตำราเรียน สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงยึดหลักในการแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ โดยให้ผู้ศึกษาใช้ประโยชน์จากการศึกษาได้ และให้ผู้เรียนได้เข้าใจในสิ่งที่เรียนอย่างถูกต้อง ดังเช่นที่ ทรงแก้ไขหลักสูตรของประโยค 1 - 3 ให้สอบบาลีไวยากรณ์แทนการแปลบาลีอย่างเดียว เพราะการสอบแปลบาลี โดยไม่เข้าใจในไวยากรณ์จะทำให้ผู้เรียนไม่สามารถแปลคัมภีร์อื่น ๆ ได้เลย

นอกจากนี้ หนังสือที่ใช้ในการเรียนเล่มใดไม่เหมาะสมก็จะมีการยกเลิกหนังสือนั้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าไม่หยุดนิ่งในการปรับปรุงการศึกษาของคณะสงฆ์ในสมัยนี้ เช่น ประโยค 5 เคยใช้หนังสือคัมภีร์สารตถสังคหะ แต่สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเห็นว่าคัมภีร์นี้มีความผิดพลาดทางไวยากรณ์หลายอย่าง และยังมีข้อความที่อาจทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจผิด เช่น ห้ามการทำลายต้นโพธิ์ ทำให้ตามวัดปล่อยให้ต้นโพธิ์เล็ก ๆ ขึ้น

¹"ประกาศให้ผู้จะเข้าสอบบาฬีประโยค 4 สอบความรู้อักษรขอมก่อน" แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 5 พ.ศ. 2460, หน้า 289.

²กช. ร. 6 ศ. 12/20 รายงานการสอบความรู้ธรรมแลบาลีของสนามหลวง พ.ศ. 2460

บนสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ จนเกิดความเสียหาย¹ ที่จริงแล้วการห้ามตัดฟันต้นไม้โพธิ์ คงจะห้ามเฉพาะต้นไม้โพธิ์ที่เป็น พระศรีมหาโพธิ์ เท่านั้น

สำหรับประโยคอื่น ๆ ที่ทรงแก้ไขเพิ่มเติมหลักสูตรนั้น ทรงเพิ่มเติมการแปลบาลีเป็นไทย และแปลไทยเป็นบาลี รวมทั้งการเพิ่มเติมคัมภีร์ต่าง ๆ ที่เน้นความรู้ด้านวินัยให้พระสงฆ์สามเณรได้ศึกษา* การเพิ่มหลักสูตรใหม่ ๆ ขึ้นนี้ แม้จะทำให้ผู้ศึกษาต้องศึกษาหาความรู้เพิ่มขึ้น แต่ก็ยังเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อผู้ศึกษาเอง โดยเฉพาะการให้ทดสอบความรู้ภาษาไทย นั้น ทรงเน้นมาก เพราะทรงเห็นว่า ลำพังการสอบความรู้ประโยคบาลีได้ไม่ทำให้ผู้สอบได้เป็นผู้ฉลาด ถึงแม้จะสอบได้ทุกประโยค แต่ไม่รู้ภาษาของตน ก็ถือว่ามีความรู้บกพร่อง² ด้วยเหตุนี้จึงได้ทรงกำหนดให้พระสงฆ์ที่เข้าสอบเปรียญ 3 ประโยคต้องสอบความรู้ภาษาไทยก่อน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาวิไลวงศ์วโรปการ ทรงเกรงว่าการเพิ่มหลักสูตรใหม่เข้าไป จะทำให้ผู้เรียนได้รับความลำบากจึงมักจะประทานคำแนะนำในการศึกษาหลักสูตรใหม่ เช่น เมื่อทรงกำหนดให้พระสงฆ์สามเณรสอบความรู้ภาษาไทยโดยเขียนตามคำบอกก็ได้

¹ กษ. ร. 6 ศ. 12/17 ลายพระหัตถ์กรมพระยาวิไลวงศ์วโรปการ ถึงเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ที่ 87/348 ลงวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2456

* ประโยคที่โปรดให้แก้ไขเพิ่มเติมหลักสูตรมีดังนี้

- ประโยค 4 ให้แปลคัมภีร์มิ่งคัลลิตที่ปณินันตและบันปลายเป็นภาษาไทย
- ประโยค 5 ให้แปลบาลีสุมตตกรินัยวินิจัยว่าด้วยวินัย
- ประโยค 6 เพิ่มให้แปลไทยเป็นบาลีโดยใช้คัมภีร์อรธกถาธรรมบท
- ประโยค 7 เพิ่มแปลไทยเป็นบาลีคัมภีร์มิ่งคัลลิตที่ปณินันต
- ประโยค 8 เพิ่มแปลบาลีสุมตตกรินัยวินิจัย
- ประโยค 9 เพิ่มแปลบาลีคัมภีร์วิสุทธีมรรค

² "เรื่องทรงมีพระสมณศาสน์ตอบพระธรรมไตรโลกาจารย์", แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 6 พ.ศ. 2461, หน้า 190.

ทรงแนะนำต่อทั้งผู้เรียนและเจ้าสำนักถึงวิธีการฝึกซ้อมเพื่อเข้าสอบ¹ ข้อแนะนำที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ ทรงแนะนำให้เจ้าสำนักเรียนรวบรวมหนังสือธรรมและหนังสือต่าง ๆ เข้าเป็นห้องสมุด² ซึ่งคงเป็นเพราะมีพระประสงค์จะให้วัดซึ่งเป็นสำนักเล่าเรียนพระปริยัติธรรมได้เป็นแหล่งความรู้ การศึกษาวิชาการต่าง ๆ นั้น จำเป็นจะต้องอาศัยตำรับตำราช่วยในการค้นคว้า ห้องสมุดจึงเป็นสิ่งที่ควรจัดตั้งขึ้นในสำนักเรียนของวัดเป็นอย่างยิ่ง แต่เดิมนั้นวัดต่าง ๆ มักจะมีหอไตร ซึ่งคงย่อมาจากหอไตรปลูกเป็นที่เก็บรักษาพระไตรปิฎกและหนังสือธรรมะต่าง ๆ แต่ปรากฏว่าหอไตรส่วนใหญ่ "มีสักแต่ว่าชื่อไม่มีหนังสือจะเก็บกลายเป็นกฎไป"³ การดูแลรักษาในหนังสือในหอไตรก็มีการละเลยจนเป็นเหตุให้พระไตรปิฎกและหนังสือที่เก็บรักษาไว้สูญหายไป ดังที่ สมเด็จพระญาณสังวรวิมลวาโรรสได้ทรงประสพด้วยพระองค์เอง เมื่อทรงครองวัดบวรนิเวศใหม่⁴ การดูแลรักษาหอไตร ของวัดอื่น ๆ ก็คงมีลักษณะไม่ต่างกันเท่าใดนัก ซึ่งเป็นเหตุให้เสียประโยชน์ทางการศึกษาของคณะสงฆ์ไปอย่างน่าเสียดาย

เมื่อพระราชมนีเจ้าคณะมณฑลอุบลราชธานีได้ริเริ่มตั้งห้องอ่านหนังสือขึ้นที่โรงเรียนนักธรรมคณะจังหวัดอุบลราชธานี จึงได้ทรงชมเชยว่าเป็นความคิดที่ดียิ่ง เพราะ "เป็นการจงให้พระอ่านหนังสือขึ้น" และ "ผู้อ่านหนังสือย่อมได้ความรู้กว้างขวาง" ทรงหวังว่าเจ้าคณะอื่น ๆ จักได้ปฏิบัติตาม เพื่อประโยชน์ของพระสงฆ์ สามเณร และประชาชนทั่วไป สมเด็จพระญาณสังวรวิมลวาโรรสทรงขนานนามหอหนังสือนี้ว่า "หอธรรม" แทนหอไตร⁵

¹"ประกาศให้ผู้เข้าสอบบาลีประโยค สอบความรู้ภาษาไทยก่อน", แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 6 พ.ศ. 2461, หน้า 303 - 305.

²"พระมหาสมณสาสน์ตอบพระธรรมไตรโลกาจารย์", เรื่องเดียวกัน, หน้า 190.

³"พระมหาสมณสาสน์ถึงพระราชมนี เจ้าคณะมณฑลอุบลราชธานี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 119.

⁴"ประวัติวัดบวรนิเวศวิหาร ตอนที่ 5", แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 11 พ.ศ. 2466, หน้า 574.

⁵แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 6 พ.ศ. 2461, หน้า 119.

กล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่าสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ ทรงมุ่งปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ เพื่อให้พระสงฆ์สามเณรมีความรู้ "ธรรม" และ "วินัย" ดีขึ้น ทั้งยังเน้นการส่งเสริมความรู้ภาษาไทย ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ไปยังการศึกษาของกุลบุตร ซึ่งยังคงเกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ในฐานะที่วัดและพระสงฆ์ เป็นผู้อุปถัมภ์การศึกษาของโรงเรียนตามวัดต่าง ๆ อยู่

3. การยกเลิกการสอบของภิกษุรามัญ ในปี พ.ศ. 2454 สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติได้ทรงยกเลิกการสอบของพระภิกษุรามัญ ซึ่งมีลักษณะการสอบผิดกับการสอบของพระสงฆ์ไทยทั้งในด้านหลักสูตร และวิธีการ¹ สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ ทรงเห็นว่าพระภิกษุรามัญเป็นบุคคลที่เกิดในเมืองไทย พูดภาษาไทยได้ทุกเรื่อง ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องให้สอบแปลปริยัติธรรม เป็นภาษามอญ จึงกำหนดให้เลิกการสอบความรู้พระภิกษุรามัญแบบเดิมเสียให้สอบแปลเป็นภาษาไทยโดยการเขียน² แต่เมื่อทรงออกข้อกำหนดนี้พระภิกษุรามัญอ้างเหตุขัดข้องว่าไม่ได้เตรียมตัวที่จะสอบความรู้โดยวิธีเขียน สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติจึงทรงยกเลิกหลักสูตรการสอบของพระสงฆ์รามัญเสียทั้งหมด ถ้าพระสงฆ์รามัญจะศึกษาเล่าเรียนปริยัติธรรม ก็ให้ใช้หลักสูตรการศึกษาเหมือนพระสงฆ์ไทยทุกประการ สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติทรงอธิบายถึงสาเหตุที่ทรงยกเลิกการสอบปริยัติธรรมของพระสงฆ์รามัญว่าเป็นเพราะ

ก. ถ้ายังให้สอบความรู้เป็นภาษารามัญอยู่ พระสงฆ์รามัญเหล่านี้ก็ไม่สนใจในภาษาไทย ซึ่งเป็นภาษาของบ้านเมืองที่ตนอาศัยอยู่ ทรงเปรียบเทียบว่า "นักเรียนของเราผู้ออกไปศึกษาที่ยุโรปต้องเรียนภาษาสำหรับบ้านเมืองของเขาผิดกันมากกับพวกรามัญ"³

¹ ุรายละเอียดในบทที่ 1.

² กช. ร. 6 ศ. 11/4 สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติขอพระบรมราชานุญาตเลิกการแปลปริยัติธรรมในภาษารามัญ

³ กช. ร. 6 ศ. 11/7 สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติทรงเห็นควรเลิกการสอบไล่พระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรรามัญในภาษารามัญ

นอกจากนี้ " เมืองอื่นก็ไม่มีที่ไหนที่ยอมให้สอบในภาษาของชาวต่างประเทศผู้เข้าสอบนั้น เขาใช้ภาษาของบ้านเมืองท้องถิ่น¹

ข. การสอบความรู้เป็นภาษารามัญนับวันจะเสื่อมทรามลง เพราะพระราชคณะเปรียญรามัญเอง มีน้อยรูป ทั้งยังไม่มีความสามารถพอจะสอบความรู้ของพวกตนเองได้ สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรสทรงเห็นว่าเมื่อพวกรามัญไม่สามารถจะบำรุงความรู้ปริยัติธรรมของพวกตนได้ ก็ควรให้ยกเลิกเสีย²

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นชอบด้วยกับพระดำริของสมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรสเป็นอย่างยิ่ง ได้มีพระราชกระแสสนับสนุนว่า

เรื่องนี้ตรงตามความคิดที่ได้มีอยู่นานแล้ว ว่าในเมืองไทยควรจะจัดการให้คนทั่วพระราชอาณาจักรศึกษาวิชาการในภาษาไทย และใช้หนังสือภาษาไทยให้มากที่สุดที่จะเป็นไปได้ เพื่อจะได้ทำให้รู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ไม่แบ่งเป็น "ไทย" เป็น "มอญ" เป็น "ลาว" อยู่ภายในราชอาณาจักรเดียวกัน...³

ด้วยเหตุนี้ พระสงฆ์สามเณรรามัญจึงต้องเข้าสอบความรู้ตามหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย การยกเลิกการสอบของพระสงฆ์รามัญนี้ นับเป็นผลดีต่อการปกครองของคณะสงฆ์เองด้วย เพราะไม่ทำให้เกิดความรู้สึกแบ่งแยกในหมู่พระสงฆ์ และที่สำคัญ คือ พระสงฆ์รามัญตามหัวเมืองต่าง ๆ จะได้สนใจศึกษาภาษาไทย อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาของกุลบุตรไทยในโรงเรียนที่มีพระสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการ การยกเลิกการสอบแปลปริยัติธรรมเป็นภาษารามัญ ยังเป็นผลให้พระมอญ ได้รวมตัวเข้าผสมกลมกลืนไปกับพระสงฆ์ไทย จนไม่มีความแตกต่างกัน⁴

¹ กช. ร. 6 ศ. 11/4 เรื่องเดียวกัน .

² เรื่องเดียวกัน .

³ เรื่องเดียวกัน .

⁴ สุภรณ์ โอเจริญ, "ชาวมอญในประเทศไทย : วิเคราะห์ฐานะและบทบาทในสังคมไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น" ใน อักษรศาสตร์นิพนธ์ 1 รวมบทความทางประวัติศาสตร์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เทพประทานพร, 2525) หน้า 273 .

4. การขยายการศึกษาของคณะสงฆ์ในหัวเมือง

ในการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ภายใต้การนำของสมเด็จพระเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสนี้ นับว่า การศึกษาของพระสงฆ์สามเณรในหัวเมืองได้รับการส่งเสริมมากกว่าสมัยใด ๆ เพราะสืบเนื่องมาจากเมื่อคณะสงฆ์ได้เข้ารับหน้าที่จัดการการศึกษาในหัวเมืองของชาติ ในปี พ.ศ. 2441 ทำให้สมเด็จพระเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงเห็นถึงข้อบกพร่องต่าง ๆ ในด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ในหัวเมือง โดยเฉพาะการขาดความรู้ความเข้าใจในพระศาสนา ขาดผู้อบรมดูแล หรืออุปัชฌาย์ที่มีความรู้และสนใจในการสั่งสอนภิกษุสามเณร จากบันทึกการตรวจการคณะสงฆ์ของสมเด็จพระเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในมณฑลต่าง ๆ ระหว่างปี พ.ศ. 2455 - 2460 ได้แสดงให้เห็นชัดถึงปัญหาเหล่านี้ เช่น

ก. การศึกษาของคณะสงฆ์ในหัวเมือง ยังบกพร่องอยู่มาก เพราะพระสงฆ์สามเณรส่วนใหญ่ขาดการศึกษา แม้แต่การสวดมนต์ ก็ยังผิดพลาดอยู่มากทั้งอักขรวิธีและทำนอง¹ เนื่องมาจากการขาดแคลนหนังสือสวดมนต์ และพระสงฆ์อ่านหนังสือไม่ออก² การที่พระสงฆ์ตามหัวเมืองบกพร่องทางการศึกษาทำให้สึกเสียดังไม่เข้าเฝ้าในเวลาที่เสด็จตรวจการคณะสงฆ์³

¹ กรมการศาสนา, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา กรมศาสนา, 2510) 1 : 33.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 165 - 166.

เมื่อครั้งเสด็จตรวจการคณะสงฆ์ที่วัดจันทร์ป้าฝ้าย อ.โกรกพระ จ.นครสวรรค์ พระที่วัดนั้น ขออนุญาตขานนฤมิต ลงมารับเสด็จไม่ถึงครึ่ง เพราะกลัวจะถูกสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ชกไข่ไล่เสียดังสิกขาวิสัยและการเรียน

ข. พระสงฆ์ประพฤติผิดพระวินัย โดยเฉพาะการห่มผ้า มีพระมหานิกาย ห่มผ้าตามแบบธรรมยุต แต่ยังมีสหายบาตรเดี่ยวรับภิกษา¹ ซึ่งทรงพบมาก นอกจากนี้ทรง พบพระจุดงค์ที่ประพฤติปฏิบัติตนตามความเชื่อถือผิด ๆ เช่นถือไม้เท้า ห้อยลูกประคำ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงสอบสวนพระจุดงค์เหล่านี้ ถ้าพบว่าเป็น พระจรจัด ดิถสุรยาฝืน จะโปรดให้จับสึกเสีย² การที่พระสงฆ์ตามหัวเมืองยังมีการปฏิบัติ พระวินัย "ค่อนข้างบกพร่อง"³ นี้ ทรงเห็นว่า เพราะขาดความรู้ความเข้าใจอันแท้จริง จึงได้ทรงมุ่งขยายการศึกษาของคณะสงฆ์ตามหัวเมือง โดยเฉพาะการศึกษา "ธรรมวินัย"

ค. ความไม่เอาใจใส่ของเจ้าคณะ เจ้าอาวาส สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงกวาดขันให้เจ้าอาวาส เจ้าคณะปกครองดูแลพระสงฆ์สามเณรในบังคับของตนมาก ทรงย้ำอยู่เสมอว่า พระสงฆ์เป็นผู้ที่ชาวบ้านบำรุงเลี้ยงดูด้วยทรัพย์ ซึ่งหามาได้ด้วยความเหน้อยยาก ถ้าพระสงฆ์ไม่เอาใจใส่เป็นการธุระในพระศาสนา ถือเป็นการเอาเปรียบชาวบ้าน โดยเฉพาะเจ้าอาวาสที่ไม่สนใจปกครองดูแลวัดของตนให้เป็นระเบียบเรียบร้อย เสียจรรยาในการพระศาสนา โปรดให้ถอดจากตำแหน่งเสีย⁴

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส มีพระดำริว่าพระสงฆ์ตามหัวเมืองนั้น ต้องเอาใจใส่เล่าเรียนศึกษาพระศาสนา เพื่อจะได้ทำหน้าที่สั่งสอนประชาชนให้ประพฤติตนอยู่ในความดี รับเลี้ยงดูฝึกสอนกุลบุตร ซึ่งจะได้เป็นการตอบแทนต่อการที่พระสงฆ์ได้รับการ

ศูนย์วิทยพัทยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กรมการศาสนา, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

1 : 42 - 43.

² เรื่องเดียวกัน, 2 : 100.

³ เรื่องเดียวกัน, 2 : 170.

⁴ เรื่องเดียวกัน, 2 : 553.

อุปถัมภ์จากแผ่นดิน และจากราษฎร¹ ถ้าพระสงฆ์ไม่เอาใจใส่ในการพระศาสนาและการศึกษาก็จะเกิดผลเสียต่อทั้งด้านอาณาจักรและพุทธจักรได้ ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรสจึงได้ทรงมุ่งจะขยายการศึกษาให้แก่พระสงฆ์สามเณรตามหัวเมืองตลอดระยะเวลา 10 ปี ที่ทรงปกครองคณะสงฆ์

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในหัวเมือง ระหว่างปี พ.ศ. 2453 - 2463

1. นโยบายในการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในหัวเมือง มีลักษณะแตกต่างไปจากการจัดการศึกษาให้แก่คณะสงฆ์ก่อนปี พ.ศ. 2453 เพราะก่อนปี พ.ศ. 2453 คณะสงฆ์ในหัวเมืองมีหน้าที่ในการรับผิดชอบดูแลการจัดการศึกษาให้แก่ประเทศ ดังนั้น พระสงฆ์ตามหัวเมือง จึงมุ่งศึกษาความรู้ด้านหนังสือไทย วิชาเลข และความรู้สามัญอื่น ๆ เพื่อนำไปสอนแก่นักเรียนในโรงเรียนที่คณะสงฆ์รับผิดชอบอยู่ แต่ก็ยังคงศึกษาภาษาบาลีอยู่บ้าง² แต่เมื่อคณะสงฆ์หมดภาระในการจัดการศึกษาหัวเมืองแล้ว นโยบายในการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ก็เริ่มเปลี่ยนไป โดยมุ่งจะให้พระสงฆ์ได้ศึกษา "ธรรม และ "วินัย" แทนการศึกษาภาษาบาลี ดังจะที่ปรากฏในพระมหาสมณวินิจฉัยในรายงานประชุมเจ้าคณะมณฑล พ.ศ. 2455 เกี่ยวกับการเล่าเรียนในทางพระศาสนาว่า

การเรียนที่เรียกว่า เรียนปริยัติธรรมนั้น อันที่จริงก็เรียนภาษามคธเท่านั้น การเรียนชนิดนี้ ยังไม่ต้องการในหัวเมืองที่สอนที่เรียนกันอยู่ในบัดนี้ ไม่สำเร็จประโยชน์อะไร จะเอาเพียงให้รู้ภาษามคธก็ไม่ได้ จะเรียกว่าเพียงกันอยู่เปล่าได้เท่านั้น... ขอให้คิดจัดการเรียนพระธรรมวินัยในภาษาไทย ตามหลักสูตรนักธรรมจัดไว้แล้วนั้น เช่นนี้จะได้ผลดีกว่า...³

¹ เรื่องเดียวกัน, 1 : 389.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, ประวัติมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, หน้า 51 - 62.

³ กจช. ร. 6 ศ. 10/12 รายงานประชุมเจ้าคณะมณฑลจัดระเบียบการพระศาสนาหัวเมือง ประชุมวันที่ 22 กันยายน ร.ศ. 131 (พ.ศ. 2455)

การที่ทรงเห็นว่า การเรียนภาษามคธนั้นไม่มีประโยชน์เท่าใดนัก สำหรับพระสงฆ์ในหัวเมือง เนื่องจาก การเรียนภาษาบาลีนั้นต้องใช้เวลาหลายปี เมื่อเรียนแล้วก็รู้จักแปลแต่เรื่องนิทาน ไม่ได้รู้ธรรม รู้วินัย การเรียนบาลีก็ไม่เป็นที่แพร่หลายในจังหวัดอื่น ๆ ส่วนใหญ่ผู้ที่สอบได้ เป็นเปรียญเป็นผู้ที่มา เรียนที่กรุงเทพฯแทบทั้งสิ้น¹ แต่การศึกษา "ธรรมวินัย" นั้น จะมีประโยชน์กว้างขวางกว่า เนื่องจากจะได้ "มีความรู้อันเป็นทางแห่งความปฏิบัติของตนและ สอนสอนชาวบ้านให้ดีขึ้น..."²

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงเห็นว่า การเรียนบาลี นั้นควร เลือกลงให้เรียน เฉพาะพระสงฆ์ที่เห็นว่า เป็นผู้มีความฉลาดหลักแหลม หรือ เป็นพระชั้นผู้ใหญ่ เท่านั้น โดยให้มาศึกษาต่อที่กรุงเทพฯ แต่ไม่ควรมุ่งจะแปลหนังสืออย่าง เดียว ควรนำความรู้ กลับไปสอนยังบ้านเกิดโดยเร็ว³

พระราโชบาย เกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์ในหัวเมืองนี้ น่าสรร เสริญอย่างยิ่ง ว่า เหมาะสมกับสภาพของหัวเมือง เพราะในหัวเมืองไม่มีความจำเป็นในการต้องการพระ ผู้มีความรู้สูง ๆ ต้องการแต่เฉพาะพระสงฆ์ที่จะสามารถอบรมสั่งสอนชาวบ้านได้ก็เป็นการ เพียงพอ พระสงฆ์ที่จะอบรมสั่งสอนประชาชนได้ ก็จักต้องมีความรู้ในธรรม และมีความประพฤติ ดี มิฉะนั้น "คงจักไม่เป็นที่นับถือของลูกบ้านได้อย่างแท้จริง"⁴

ศูนย์วิทยพัชการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹"พระมหาสมณศาสน์ถึงพระวิเชียรกริปรารภรายงานสอบความรู้ธรรมแห่งสนาม จ.นครราชสีมา ประจำปี พ.ศ. 2461.", แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 7 พ.ศ. 2462, หน้า 96 .

²กรมการศาสนา, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 1 : 222 .

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 222 .

⁴เรื่องเดียวกัน .

2. วิธีการจัดการศึกษานักธรรมในหัวเมือง เมื่อคณะสงฆ์มีนโยบายในการขยาย การศึกษานักธรรมในหัวเมืองต่าง ๆ¹ ในปี พ.ศ. 2457 สมเด็จพระยาวชิรญาณ วโรรส ได้ทรงกำหนดสอบความรู้นักธรรมของมณฑลขึ้น โดยใช้หลักสูตรเดียวกับที่สอบใน สนามหลวง การสอบนักธรรมในปี พ.ศ. 2457 นี้ได้เปิดสอบในสนามมณฑล 3 แห่ง คือ มณฑลกรุงเก่า มณฑลกรุงเทพ และมณฑลนครสวรรค์ ในด้านการจัดตั้งสำนักเรียนก็ทรงอุปการะ ส่งภิกษุเปรียญ และนักธรรมจากวัดบวรนิเวศวิหาร และวัดอื่น ๆ* ให้ออกไปช่วยสอน จนมี พระสงฆ์สามเณรที่มีความรู้พอจะเข้าสอบได้ ก็จะไปโปรดให้จัดการสอบโดยพระองค์เสด็จออกไป เป็นแม่กองเองบ้าง โปรดให้กรรมการสนามหลวงเป็นแม่กองบ้าง²

ในการจัดการสอบความรู้ของนักธรรมตามสนามในหัวเมืองนั้น แม่กองผู้สอบ ความรู้จะเป็นผู้รายงานผลการสอบกราบทูลให้สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรสทรงทราบ เพื่อจะได้ทรงทราบถึงความเป็นไปต่าง ๆ ของการศึกษาของสงฆ์ในหัวเมือง และจะได้ ประทานคำแนะนำแก้ไขในการต่าง ๆ ที่ยังไม่เหมาะสมถูกต้อง รวมทั้งมีการประทานรางวัล แก่พระผู้สอบได้คะแนนสูงสุด และแก่สำนักเรียนที่มีผู้สอบได้มากที่สุด³ สำนักเรียนในหัวเมือง ที่ได้รับการชมเชยจากสมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรสมาก คือ สำนักเรียนจังหวัดนครปฐม ซึ่งสามารถขยายการสอนได้รวดเร็ว มีสำนักเรียนกระจายทั่วถึง ทั้งเจ้าคณะก็มีความเอาใจ ใส่ในการเรียนธรรมมาก⁴

¹ กช. ร. 6 ศ. 10/12 รายงานประชุมเจ้าคณะมณฑล...

* มีวัดมหาธาตุ และวัดเบญจมบพิตรเป็นต้น

² แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 2 พ.ศ. 2457, หน้า 475.

³ "รายงานสอบความรู้ธรรมในสนามจังหวัดชลบุรี ประจำปี พ.ศ. 2461", แถลง การณ์คณะสงฆ์ เล่ม 6 พ.ศ. 2461, หน้า 183 - 189.

⁴ "พระมหาสมณศาสน์ถึงพระราชสุธี แม่กองสนาม จ.นครปฐม ประจำปี พ.ศ. 2463", แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 8 พ.ศ. 2463, หน้า 316.

3. อุปสรรคในการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในหัวเมือง

ก. เจ้าคณะไม่เอาใจใส่ในการศึกษา เมื่อมีการจัดการศึกษาแบบนิกธรรมแพร่หลายออกไปยังจังหวัดต่าง ๆ ปรากฏว่ามีบางจังหวัดที่จัดการศึกษาได้เข้ามากร เช่นจังหวัดจันทบุรี จนถึง พ.ศ. 2462 แล้ว ก็ยังไม่มีการจัดการสอบความรู้นิกธรรมเลย สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรสทรงดำทนิว่า สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ เพราะ "เจ้าคณะยังไม่คืนนอน" ทรงคาดโทษว่าถ้ายังไม่มีการดำเนินการใด ๆ จะทรงถอดเจ้าคณะออกจากตำแหน่ง นอกจากนี้ยังได้ทรงมีสมณสาสน์ไปยังสมุหเทศาภิบาล ขอให้ช่วยสนับสนุนการจัดการศึกษานิกธรรมขึ้น เพราะถ้าสมุหเทศาภิบาล หรือผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นธุระจริงจังแล้ว พระก็จะไม่อาจนิ่งเฉยอยู่ได้ ทรงยกตัวอย่างคณะจังหวัดร้อยเอ็ด และกบินทรบุรีที่สามารถเปิดสนามสอบได้ เพราะสมุหเทศาภิบาล และผู้ว่าราชการจังหวัด เอาใจใส่สนับสนุน¹

ข. ผู้เรียนมุ่งหวังเพื่อจะยกเว้นจากการเป็นทหาร เนื่องจากพระสงฆ์สามเณรส่วนใหญ่ที่เข้าศึกษาหลักสูตรนิกธรรม มุ่งหวังจะสอบให้ได้ประโยคนิกธรรมตรี เพื่อจะได้อยกเว้นจากการเกณฑ์ทหารเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ จึงมีผู้เข้าสอบได้เป็นนิกธรรมชั้นตรีแล้ว ไม่คิดจะสอบเลื่อนชั้น เพื่อจะให้มีความรู้ติดตัวอย่างใด สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรสทรงเห็นว่า การแก้ไขปัญหานี้ ควรจะทำโดยชักนำพระสงฆ์ให้รักเรียน แต่ถ้าพื้นฐานของผู้เรียนไม่นิยมในการบวชเรียน ก็ปลูกฝังความรักเรียนได้ยาก² นอกจากนี้ ควรแก้ไขที่ตัวผู้สอนด้วย เพราะผู้สอนต้องสอนด้วยใจรัก มิใช่ทำตามหน้าที่ ทรงเห็นว่าถ้าให้พระที่เป็นอุปัชฌาย์ สอนศิษย์ของตนเอง จะทำให้ผู้เรียนเรียนด้วยความเต็มใจ³

¹"พระมหาสมณสาสน์ถึง ม.จ.สุฤสดีเดช สมุหเทศาภิบาล มณฑลจันทบุรี เรื่องการเรียนธรรมที่จังหวัดจันทบุรี", แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 7 พ.ศ. 2462, หน้า 209 .

²"พระมหาสมณสาสน์ถึงพระธรรมธราจารย์ ผู้รั้งตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลพิษณุโลก", แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 5 พ.ศ. 2459, หน้า 36 .

³"พระมหาสมณสาสน์ถึง เจ้าคณะมณฑลนครราชสีมา", แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 1 พ.ศ. 2456, หน้า 276 .

ค. ความนิยมในการศึกษาแบบเก่า ปรากฏว่าตามหัวเมืองยังมีพระสงฆ์ผู้เป็นอาจารย์บางรูปมุ่งสอนแต่บาลี ทำให้สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรสทรงตำหนิครูผู้สอนเหล่านี้ว่า ควรสอนตามแนวทางที่คณะสงฆ์ดำริไว้จึงจะเกิดผล การสอนตามความพอใจหรือความถนัดของตน จะทำให้เกิดการขัดแย้งกันระหว่างผู้วางนโยบายกับผู้ดำเนินงาน เป็นผลให้การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไม่ประสบผลดี¹

นอกจากพระสงฆ์แล้วยังมีชาววาสที่เป็นครูสอนบาลีมีความไม่พอใจในหลักสูตรนิกธรรมที่จัดขึ้นใหม่นี้ ดังที่ นายหล่า อาจารย์บอกภาษาบาลีได้มาตั้งกระทู้ถามถึงประโยชน์ของการสอบแบบนิกธรรมกับ พระวิเชียรกรวิ แม่กองสอบความรู้ธรรมแห่ง จ.นครราชสีมา ในพ.ศ. 2461 สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงตอบพระผู้ถามของนายหล่า และทรงย้ำว่า

"ฉันถือว่าฉันมีหน้าที่อำนวยความสะดวกการเรียนของภิกษุสามเณร เหมือนบิดามิหน้าที่อำนวยความสะดวกการเรียนของบุตร การเรียนอย่างไรเป็นประโยชน์ จักชักนำให้เรียนอย่างนั้น"² ซึ่งเป็นการยืนยันว่าทรงเห็นว่าการศึกษาหลักสูตรนิกธรรม เป็นการศึกษาที่มีประโยชน์และเหมาะสมต่อพระสงฆ์สามเณร ถึงแม้จะมีอุปสรรคเกิดขึ้น แต่การศึกษาแบบนี้ก็แพร่หลายไปยังหัวเมือง ซึ่งเป็นผลให้ "ความรู้จักเขียน รู้จักใช้อักษร และความสนใจในธรรมวินัยค่อยเจริญขึ้น" จนหวังได้ว่า "จักเป็นปัจจัยถึงความปฏิบัติด้วย"³ สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรสทรงหวังว่าการศึกษานี้จะยังผลให้ความประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์สามเณรดีขึ้น แม้เมื่อจะสึกจากเพศบรรพชิตไปประกอบอาชีพเลี้ยงตนเอง ก็จะเป็นผู้ที่ประพฤติดี ไม่ก่อให้เกิดปัญหาต่อ

¹"ทรงตรวจการคณะสงฆ์ในเมืองอุทัยธานี", แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 2 พ.ศ. 2457, หน้า 404 .

²"พระมหาสมณศาสน์ถึงพระวิเชียรกรวิ ที่ 6/63 ลงวันที่ 12 พฤษภาคม 2462", แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 7 พ.ศ. 2462 หน้า 97 .

³ กช. ร. 6 ศ. 11/15 รายงานสอบความรู้บาลีและธรรมของสนามหลวง พ.ศ. 2457 .

การปกครอง เพราะได้รับการอบรมสั่งสอนธรรมะ ซึ่งจะใช้เป็นเครื่องบังคับจิตใจได้พอสมควร ดังปรากฏว่า ได้มีการสำรวจ โดยได้จำนวนผู้สอบไล่เป็นนักธรรมตรีทั่วพระราชอาณาจักรใน ปี พ.ศ. 2467 พบว่ามีผู้สอบได้นักธรรมตรีทั้งประเทศจำนวน 13,326 คน ในจำนวนนี้คาดว่าสึกออกไปเป็นจำนวนประมาณ 10,000 คน¹ จากนั้นก็ได้มีการสำรวจตามเรือนจำทุกมณฑล เพื่อหาจำนวนผู้ต้องโทษที่เป็นนักธรรมชั้นตรี พบว่าในจำนวนนักโทษทั้งหมดของทุกมณฑล มีผู้ต้องโทษที่เคยสอบนักธรรมชั้นตรีเพียง 18 คน² เท่านั้น การประเมินผลนี้ แม้ว่าจะเป็นการประเมินผลอย่างคร่าว ๆ แต่ก็ทำให้พอจะเห็นได้ว่า การศึกษาแบบนักธรรมได้ก่อให้เกิดอุปประโยชน์ทั้งต่อศาสนาและต่อบ้านเมือง

นอกจากการจัดรูปแบบการศึกษานักธรรมให้แก่คณะสงฆ์ และได้ทรงนำเอาการศึกษาแบบนักธรรมมารวมเข้ากับการศึกษาปริยัติธรรมแล้ว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร พระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงปรับปรุงทำเนียบสมณศักดิ์ของคณะสงฆ์ขึ้นโดยเพิ่มเติมให้มี ตำแหน่งฝ่ายปริยัติชั้นในทำเนียบสมณศักดิ์ เนื่องจากสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ ร.ศ. 121 กำหนดไว้เฉพาะทำเนียบสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ฝ่ายปกครองเท่านั้น สมณศักดิ์แต่เดิมนั้น กำหนดรวมกันไป เช่น สมเด็จพระราชาคณะ ก็จะมีตำแหน่งเป็นเจ้าคณะใหญ่ด้วย³ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้ทรงกำหนดสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ แยกเป็นฐานันดรและตำแหน่ง โดยทรงอธิบายว่า

ฐานันดร คือ ยศที่เรียกว่า สมณศักดิ์

ตำแหน่ง คือ หน้าที่อันจะพึงทำ⁴

¹ กช. ร. 6 ศ. 14/23 หนังสือเจ้าพระยาธรรมกราบบังคมทูล ลงวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2467

² เรื่องเดียวกัน .

³ ลีรวัฒน์ คำวันสา, สงฆ์ไทยใน 200 ปี, 2 : 29 .

⁴ กช. ร. 6 ศ. 14/9 ทำเนียบสมณศักดิ์ ลายพระหัตถ์สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ถึงพระยาริสสุริยศักดิ์ ลงวันที่ 11 ตุลาคม ร.ศ. 131 (พ.ศ. 2455)

การกำหนดตำแหน่งนี้ก็เพื่อให้พระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถได้รับตำแหน่งเพื่อปฏิบัติงานให้เกิดความก้าวหน้าในคณะสงฆ์ ตำแหน่งนี้ได้ตรงแยกเป็นฝ่ายบริหาร และฝ่ายปริยัติ

แผนภูมิที่ 2 ตำแหน่งสมณศักดิ์ฝ่ายบริหารและฝ่ายปริยัติ ในปี ร.ศ. 131 (พ.ศ. 2455)

<u>ตำแหน่ง</u>	
1. สกลสังฆปริณายก	
2. มหาสังฆนายก หรือ เจ้าคณะใหญ่	
3. สังฆนายก หรือ เจ้าคณะรอง	
<u>ฝ่ายบริหาร</u>	<u>ฝ่ายปริยัติ</u>
4. เจ้าคณะมณฑล	คณาจารย์เอก
5. รอง เจ้าคณะมณฑล	
6. เจ้าคณะเมือง (เจ้าคณะแขวงใน กรุงเทพและปลัดคณะนบในชั้นนี้)	คณาจารย์โท
7. รอง เจ้าคณะเมือง	
8. เจ้าคณะแขวง (เจ้าคณะหมวดใน กรุงเทพชั้นนี้)	คณาจารย์ตรี
9. รองเจ้าคณะแขวง	
10. เจ้าอาวาส	อาจารย์ใหญ่
11. รองเจ้าอาวาส	อาจารย์รอง

ที่มา : ชั้น ยอดเศรณี, พระประวัติ, หน้า 204.

การกำหนดสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ฝ่ายปริยัติ ให้เทียบเท่ากับพระราชาคณะที่เป็นฝ่ายบริหาร นับว่าเป็นพระราโชบายที่จะส่งเสริมพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่จัดการศึกษาของคณะสงฆ์ให้ได้ มีสมณศักดิ์เทียบเท่ากับฝ่ายบริหาร ดังที่จัดให้ พระสงฆ์ที่มีตำแหน่งคณาจารย์เอก มีสมณศักดิ์เทียบเท่ากับเจ้าคณะมณฑล และคณาจารย์โท เทียบเท่า เจ้าคณะเมือง เป็นต้น นับเป็นการส่งเสริมให้กำลังใจแก่พระสงฆ์ผู้ใฝ่ใจในการจัดการศึกษา เพราะพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานั้น มักจะได้เลื่อนสมณศักดิ์ช้ากว่าพระสงฆ์ที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการปกครอง ดังตัวอย่างที่สมเด็จพระญาณสังวรญาณวโรส ทรงยกขึ้นมาประกอบเหตุผลที่ทรงตั้งทำเนียบสมณศักดิ์ฝ่ายปริยัติ ดังนี้

ขอชี้ตัวอย่างเหมือนพระศรีวิสุทธิวงศ์* ผู้เป้นกำลังแห่งการเล่าเรียนในฝ่ายมหานิกายอยู่ ถ้าจะให้เธอทำธุระอย่างนี้ ก็กลับจะต้องน้อยหน้าบาเรียนอื่น เช่น พระวราญาณมุนี ครั้นจะชักเธอไปเป็นเจ้าคณะมณฑล เธออาจทำได้ดีเหมือนกัน แต่การเล่าเรียนข้างนี้จักเสื่อม¹

ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระญาณสังวรญาณวโรสจึงได้ทรงแบ่งตำแหน่งออกเป็น 2 ฝ่าย ดังได้กล่าวแล้ว นอกจากนี้ในตำแหน่งฝ่ายปริยัตินี้ ยังมีการจำแนกคณาจารย์ออกเป็นประเภทต่าง ๆ คือ อาจารย์ผู้บอกพระคัมภีร์ อาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์ อาจารย์ผู้สอนนักธรรมหรือพระธรรมกถึก และอาจารย์ผู้บอกวิปัสสนา² สมเด็จพระญาณสังวรญาณวโรสยังได้ทรงกำหนดให้ พระสงฆ์ที่มีฐานันดร และตำแหน่งเดียวกันให้ถือว่าพระสงฆ์ที่เป็นบาเรียนมียศสูงกว่าผู้ที่ไม่ใช่บาเรียน ถ้าเป็นบาเรียนเหมือนกันก็ให้จัดตามลำดับประโยค³ แสดงให้เห็นว่าถ้ามีสมณศักดิ์เทียบเท่ากันทางคณะสงฆ์ยกย่องผู้ที่มีความรู้สูงกว่าผู้ที่ไม่มีความรู้

* เอง เขมจารี ต่อมา มีสมณศักดิ์เป็น สมเด็จพระวันรัต

¹ กจข. ร. 6 ศ. 14/9 ทำเนียบสมณศักดิ์ ร.ศ. 131.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน.

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในระหว่าง พ.ศ. 2453 - 2464 นี้ จะเห็นได้ว่าเป็นช่วงระยะเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการศึกษา หลักสูตร ตลอดจนวิธีการสอบของคณะสงฆ์จากรูปแบบเดิม มาเป็นการศึกษาที่เน้นความรู้ในด้านธรรมวินัย เพื่อให้พระสงฆ์ได้มีความเข้าใจในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ส่วนการเรียนภาษาบาลีนั้น เพียงแต่รักษาไว้ เพื่อให้พระสงฆ์สามเณรสามารถอ่านพระไตรปิฎก และคัมภีร์ต่าง ๆ เพื่อการค้นคว้าหาความรู้ให้กว้างขวางต่อไป สาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งในการเปลี่ยนแปลง การจัดการศึกษาให้แก่พระสงฆ์นั้น มาจากการที่การศึกษาของรัฐและของคณะสงฆ์ได้แยกออกจากกันในปลายรัชกาลที่ 6 โดยในปี พ.ศ. 2462 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้แยกกรมธรรมการไปสังกัดกระทรวงวัง ด้วยเหตุผลว่าเพื่อให้สอดคล้องกับโบราณราชประเพณีเดิม¹ แต่ตามหลักฐานปรากฏว่า การแยกกรมธรรมการไปขึ้นกับกระทรวงวังในปี พ.ศ. 2462 นั้น เป็นพระดำริสมเด็จพระสังฆราช กรมหลวงชินวราลงกรณ เพราะทรงเห็นว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงธรรมการ มีความเห็นต่างไปจากพระดำริของพระองค์ เป็นผลให้เกิดปัญหาในการทำงานร่วมกัน² นอกจากนี้ ยังมีความขัดแย้งกันระหว่างคณะสงฆ์กับกระทรวงธรรมการในเรื่องการจัดการศึกษาของโรงเรียนที่อยู่ในความดูแลของวัด ดังที่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัติ³ ทรงเล่าว่า

¹ นันทนา วัฒนสุข, "บทบาทสมเด็จพระมหาสมณเจ้าในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์"

หน้า 192.

² กจช. ร. 6 - 7 ศ. 2/3 ประกาศและพระราชบัญญัติ บัญชีความเห็นพระเจ้ายายเธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 7

³ เสนาบดีกระทรวงธรรมการระหว่าง พ.ศ. 2469 - 2475.

ปลายรัชกาลที่ 6 พวกครูออกจะรังเกียจว่าพระไม่มีความรู้ทางวิชาครู เกรงจะเข้ามาชักจูงให้ผิดหลัก จึงเกิดขัดแย้งกันขึ้นระหว่างพระกับครู ถึงขั้นที่ทางคณะสงฆ์ขอพระราชทานให้แยกกรมธรรมการออกจากศึกษาธิการไปขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ในรัชกาลที่หก ทั้งเสี่ยงดูก็ออกจะได้รับความว่า ฝ่ายครูก็พอใจที่จะได้ทำงานไม่เกรงใจพระ¹

ด้วยเหตุนี้ ภายหลังการแยกกรมธรรมการออกจากกระทรวงศึกษาธิการแล้ว การศึกษาของคณะสงฆ์กับการศึกษาของรัฐก็ได้แยกออกจากกัน เป็นผลให้แผนการศึกษาของชาติในสมัยต่อมาทุกฉบับไม่ได้มีคณะสงฆ์เข้าร่วมพิจารณาด้วย² และคณะสงฆ์จะรับผิดชอบในนโยบายการศึกษาของคณะสงฆ์เท่านั้น ซึ่งเป็นผลให้คณะสงฆ์หันมาส่งเสริมการศึกษาด้านปริยัติธรรมมากขึ้นกว่าการมุ่งจะฝึกสอนพระสงฆ์ให้ เป็นครูสอนหนังสือไทยตามโรงเรียน

การจัดการศึกษาให้แก่คณะสงฆ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสที่ประสบความสำเร็จในช่วงนี้ คือ การนำเอาหลักสูตรปริยัติธรรมมาผนวกเข้ากับหลักสูตรนักเรียนที่ทรงจัดขึ้นใหม่ เป็นผลให้การศึกษาของคณะสงฆ์ไม่ต้องมีการแบ่งแยกออกเป็น 2 ฝ่าย อย่างที่เคยแบ่งแยกในสมัยรัชกาลที่ 5³ การนำเอาหลักสูตรใหม่ที่ทรงตั้งขึ้นมารวมกับการศึกษาแบบเดิมได้นับ เป็นการขจัดปัญหาที่สำคัญอย่างหนึ่งในการศึกษาของคณะสงฆ์ คือ ค่านิยมแบบเก่าที่ไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงทางด้านการศึกษา เพราะสมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงนำเอาความรู้ภาษาไทย และความรู้ที่จำเป็นอื่น ๆ แก่พระสงฆ์มารวมเข้ากับความรู้ด้านปริยัติธรรมได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะ เป็นแนวทางให้คณะสงฆ์ได้จัดการศึกษาริชา

¹ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, ชีวิตชีวประวัติพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 15 ธันวาคม พ.ศ. 2517, หน้า 94 - 95.

² แน่งน้อย ศิตติรานนท์, "เสนาบดีกระทรวงธรรมการในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช", หน้า 191 - 192.

³ กชช. ร. 5 ศ. 3/37 หนังสือเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ กราบทูลพระเจ้านั่งงยา เฮอร์กรมขุนสมมตอมรินทร์ ที่ 173/4152 ลงวันที่ 13 พฤศจิกายน ร.ศ. 119

อื่น ๆ ที่เหมาะสมกับสถาบันสงฆ์ และสอดคล้องกับสภาพการณ์ของประเทศและโลกในสมัยต่อมา เช่น วิชาภาษาอังกฤษ วิชาครู ดังปรากฏในหลักสูตรของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับพระดำริของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรสที่ทรงต้องการให้ พระสงฆ์ ได้ศึกษา วิชาความรู้ใด ๆ ที่เป็นอาภรณ์ของบุรุษซึ่ง หมายถึง ความรู้ใด ๆ ที่เป็นประโยชน์สมควรที่จะจัดให้พระสงฆ์ได้ศึกษาทั้งสิ้น¹ มิใช่จำกัดว่าจะต้องศึกษาแต่พระศาสนา อย่างเดียว เพราะความรู้ที่พระสงฆ์ได้รับย่อมจะส่งผลไปยังราษฎรด้วย เนื่องจากพระสงฆ์ ยังคงเป็น "ครู" และ "ผู้นำท้องถิ่น" ที่สำคัญในสังคมชนบท

หลักสูตรการศึกษาทั้งแบบนิกธรรม และปริยัติธรรมที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงจัดวางรูปแบบไว้ตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ 6 นั้น ได้เป็นมาตรฐานในการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบันนี้ โดยมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมให้เหมาะสมยิ่งขึ้นบ้าง แต่หลักการส่วนใหญ่ยังคงรูปแบบตามที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงจัดไว้

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในระหว่างปี พ.ศ. 2464 - 2488

ในระยะนี้ การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์มีลักษณะค่อนข้างหยุดนิ่ง เพราะคณะสงฆ์จะได้ดำเนินการศึกษาไปตามรูปแบบที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงวางแบบแผนไว้ มีการปรับปรุงการศึกษาของพระสงฆ์และสามเณร เพียงบางประการเท่านั้น คือ

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ปลายพระหัตถ์กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ลงวันที่ 11 สิงหาคม ร.ศ. 112 ถึง เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ อ้างถึงใน ประวัติมหาวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, หน้า 7 - 10.

1. การจัดการศึกษาธรรมศึกษา หลังจากทีคณะสงฆ์ได้ขอให้กรมธรรมการไปขึ้นอยู่กับกระทรวงวังแล้ว ในปี พ.ศ. 2468 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้นำเอากรมธรรมการกลับมาพร้อมกับกระทรวงศึกษาธิการตามเดิม เพราะทรงเห็นว่า "จะเป็นการบำรุงการศึกษายิ่งขึ้น"¹ แต่เพื่อเป็นการขจัดปัญหาที่เคยเกิดขึ้นจึงโปรดให้เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการต้องปฏิบัติตามพระอนุมัติของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า และให้เปลี่ยนชื่อกระทรวงศึกษาธิการกลับมาเป็นกระทรวงธรรมการตามเดิม²

พระราชดำริในการนำเอากรมธรรมการกลับมาด้วยกันนั้น นับเป็นสิ่งที่เหมาะสม เพราะการคณะสงฆ์กับการศึกษานั้นไม่สามารถแยกจากกันได้ การศึกษาของรัฐยังต้องอาศัยวัดอยู่ทั้งในการใช้สถานที่ และความอุปถัมภ์จากวัดทางด้านต่าง ๆ หลังจากกรมธรรมการกลับมาพร้อมกับกระทรวงธรรมการได้ไม่นานนัก ก็ได้มีการตกลงกันระหว่างคณะสงฆ์กับ กรมศึกษาธิการให้เจ้าอาวาสจัดพระภิกษุไปสอนธรรมในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในพระอาราม รวมทั้งโรงเรียนทั่วไปด้วย โดยกำหนดว่าให้สอนหลักธรรมง่าย ๆ อันควรเป็นหลักปฏิบัติของฆราวาสเดือนละไม่น้อยกว่า 1 ครั้ง ครั้งละประมาณ 15 นาที³ ในการสอนธรรมะในโรงเรียนนี้ ไม่ให้มีการบังคับผู้ที่นับถือศาสนาอื่นต้องมาฟัง เพราะเกรงจะเกิดการรังเกียจศาสนาพุทธขึ้น⁴ การคัดเลือกพระสงฆ์ให้ไปสอนธรรมและจรรยาในโรงเรียนนั้น มีผู้แนะนำว่า* ควรเลือกจากพระสงฆ์ซึ่งเป็นนักธรรมหรือเปรียญ เพื่อจะได้ให้พระสงฆ์ผู้มีความรู้พอที่จะไปสั่งสอนเด็กนักเรียนได้

¹ กจช. ร. 6 - 7 ศ. 2/3 พระราชหัตถ์เลขาของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ ที่ 2/89 ลงวันที่ 11 มกราคม พุทธศักราช 2468

² เรื่องเดียวกัน.

³ กจช. ร. 6 - 7 ศ. 2/10 ประกาศเรื่องให้พระภิกษุสั่งสอนจรรยาตามโรงเรียน

⁴ เรื่องเดียวกัน.

* ผู้แนะนำในเรื่องนี้คือ พระโพธิวงศาจารย์ เจ้าคณะมณฑลนครราชสีมา และผู้รักษาการคณะมณฑลอุดร

การสอนจรรยาในโรงเรียนโดยความร่วมมือของพระสงฆ์นี้ ทางคณะสงฆ์ถือว่าเป็น การทำความชอบให้แก่ราชการแผ่นดินและคณะสงฆ์ของพระสงฆ์ผู้ทำการสอนด้วย¹ การที่ กระทรวงธรรมการมอบหมายการสอนศีลธรรมจรรยาในโรงเรียนให้เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ แสดงให้เห็นว่า การสอนวิชาศีลธรรมจรรยานั้น ควรจะได้ผู้สอนที่ศึกษามาทางด้านนี้โดยเฉพาะ และพระสงฆ์ยังเป็นผู้ที่สามารถจะเป็นตัวอย่างในการประพฤติตนตามศีลธรรมได้ นอกจากนี้ กระทรวงธรรมการยังมีความต้องการจะให้ครูตามโรงเรียนทั่ว ๆ ไป ได้ใฝ่ใจในการศึกษา พระพุทธศาสนาด้วย จึงได้มีการกำหนดให้ใช้หลักสูตรนักเรียนตรีเป็นวิชาเลือกวิชาหนึ่งในการ เลื่อนวิทยฐานะของครู ด้วยเหตุนี้ จึงมีประกาศอนุญาตให้ครูที่เป็นคฤหัสถ์ได้เข้าสอบนักเรียน ตรีในปี พ.ศ. 2472² ในปีเดียวกันนี้เองคณะสงฆ์ได้ประกาศอนุญาตให้ฆราวาสเข้าสอบไล่วิชา นักเรียนอีกด้วย เพราะเห็นว่าความรู้จากการศึกษาตามหลักสูตรนักเรียนตรีจะเป็นประโยชน์แก่ ประชาชน และเป็นการประกาศพระศาสนาให้แพร่หลายรุ่งเรือง แต่ฆราวาสที่สอบนักเรียน ได้ไม่มีสิทธิได้รับการยกเว้นการเกณฑ์ทหาร เพราะในพระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) ยกเว้นให้เฉพาะภิกษุสามเณรธรรมเท่านั้น³

การอนุญาตให้ประชาชนทั้งชายหญิง เข้าสอบนักเรียน เช่นเดียวกับพระภิกษุสามเณร จะเกิดผลดีในด้านการศึกษาพระศาสนาถึง 2 ประการ คือ

1. เป็นการทำให้พระสงฆ์สามเณรได้มีความสนใจและอุตสาหะในการศึกษาเล่าเรียนมากขึ้น เพราะพระสงฆ์สามเณรจะต้องพากเพียรศึกษาให้มีความรู้ไม่ให้น้อยหน้าประชาชนที่เข้ามาศึกษาพระธรรมวินัย เนื่องจากการศึกษานักธรรมเป็นการศึกษาหาความรู้ในธรรมวินัย

¹ เรื่องเดียวกัน.

² "ประกาศกระทรวงธรรมการ แผนกกรมธรรมการ เรื่องให้ครูที่เป็นคฤหัสถ์เข้าสอบไล่วิชานักเรียนตรีในสนามคณะสงฆ์", แถลงการณ์คณะสงฆ์เล่ม 17 พ.ศ. 2472, หน้า 289 - 290.

³ เรื่องเดียวกัน, ประกาศอนุญาตให้ฆราวาสเข้าสอบไล่วิชานักเรียนตรี, หน้า 386 - 387.

ซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์สามเณร การอนุญาตให้ประชาชน เข้าสอบนิกธรรมจึง เป็นการกระตุ้นให้พระสงฆ์สามเณรตื่นตัวในการศึกษายิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากการกล่าวปลุกปลอบใจพระสงฆ์สามเณรผู้เข้าสอบนิกธรรมชั้นตรีในมณฑลพายัพว่า

บัดนี้ ก็เห็นกันอยู่แล้วว่าพระธรรมวินัยจะต้องเจริญแพร่หลายภายในไม่ช้า จะเห็นได้จากท่านอนุญาตให้คฤหัสถ์สอบไล่ นิกธรรมได้แล้ว ถ้าพระเรามาช่วยบกร่องทางธรรมวินัยอยู่ ก็จักเป็นเหตุให้คฤหัสถ์เขาเสื่อมความนิยม ขอให้เข้าใจว่าคฤหัสถ์เขานับถือพระ ก็เพราะเขาเห็นว่าพระมีความรู้และประพฤติตามความรู้ นั้น มิใช่เพียงแต่เขานับถือเพราะโกณผหรือ มุ่ง เหลือง ห่ม เหลือง เท่านั้น¹

2. ทำให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมของพระพุทธศาสนาดียิ่งขึ้น ซึ่งนับเป็นจุดมุ่งหมายที่สำคัญของการเผยแผ่ศาสนา และเป็นการชักนำประชาชนให้มีศรัทธาในพระศาสนายิ่งขึ้น การได้ศึกษาเล่าเรียนหลักธรรมในศาสนาย่อมเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษาเป็นอย่างมาก และยังเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เนื่องจากการที่ประชาชนประพฤติตนอยู่ในหลักศาสนาจะเป็นเหตุให้ส่วนรวมเกิดความสงบเรียบร้อย² การจัดการสอบนิกธรรมให้แก่ประชาชนนี้ยังเป็นผลให้มีราษฎรมาชุมนุมกันในช่วงที่มีการสอบ แม้แต่ผู้ที่มิได้สมัครเข้าสอบ โดยจะนิยมนำทำบุญเลี้ยงดูผู้เข้าสอบสนามสอบในบางมณฑลยังได้จัดให้มีการแสดงธรรม เทศนาทุกคืนในระหว่างการสอบ³ เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แก่ประชาชนได้เป็นอย่างดี

¹"รายงานสอบธรรมชั้นตรีในสนามหลวงมณฑลพายัพของพระ เทพมณีเจ้าคณะมณฑลพายัพ", แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 18 พ.ศ. 2473, หน้า 492. เป็นคำกล่าวของพระมหาจุฬารัตนเปรียญโท วัดเบญจมบพิตร ซึ่งขึ้นไปเป็นครูสอนที่จังหวัดเชียงใหม่

²"ประกาศอนุญาตให้คฤหัสถ์เข้าสอบนิกธรรม", แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 17 พ.ศ. 2472, หน้า 389 - 390.

³"รายงานสอบธรรมชั้นตรีในสนามหลวงมณฑลปัตตานี", แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 18 พ.ศ. 2473, หน้า 132 - 135.

ในการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาให้แก่วิทยาลัยนี้ เพื่อความเหมาะสมจึงได้มีการปรับปรุงหลักสูตรนักเรียนให้ เหมาะแก่ประชาชนโดย เปลี่ยนหลักสูตรการสอบวินัยบัญญัติ มา เป็นสอบความรู้ เบญจศีล เบญจธรรม* และอุโบสถศีล** แทน¹ เนื่องจากความรู้เกี่ยวกับวินัยบัญญัติ เป็นความรู้ที่เหมาะสมแก่พระสงฆ์เท่านั้น ไม่จำเป็นสำหรับประชาชน เท่ากับความรู้ในข้อศีลและข้อธรรมต่าง ๆ หลักสูตรการสอบความรู้ธรรมของประชาชนนี้ เรียกว่า หลักสูตรธรรมศึกษา²

การสอบธรรมศึกษาของประชาชนนี้ได้แพร่หลายไปอย่างรวดเร็วพอสมควร โดยจะเห็นได้จากจำนวนผู้เข้าสอบธรรมศึกษาศรี ในปี พ.ศ. 2472 - 2474 ของมณฑลต่าง ๆ ดังนี้

ศูนย์วิทยพัทยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ "ประกาศอนุญาตให้คฤหัสถ์เข้าสอบนักเรียน", แถลงการณ์คณะสงฆ์เล่ม 17 พ.ศ. 2472, หน้า 389 - 390.

² เรื่องเดียวกัน .

* หนังสือนี้เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

** เป็นหนังสือที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดเทพศิรินทราวาส เรียบเรียง

ตารางที่ 11 ตารางแสดงจำนวนผู้เข้าสอบและสอบได้ธรรมศึกษาตรีในสนามหลวงของมณฑลต่าง ๆ ระหว่าง ปี พ.ศ. 2472 - 2474

ลำดับที่	มณฑล	พ.ศ. 2472			พ.ศ. 2473			พ.ศ. 2474		
		เข้าสอบ	สอบได้	ร้อยละ	เข้าสอบ	สอบได้	ร้อยละ	เข้าสอบ	สอบได้	ร้อยละ
1.	มณฑลปัตตานี	150	53	35.33	78	16	20.51	62	29	46.77
2.	มณฑลราชบุรี	26	16	61.53	43	17	39.53	69	19	27.53
3.	มณฑลนครราชสีมา	99	89	88.88	334	152	45.50	575	384	66.42
4.	มณฑลอยุธยา	59	45	76.27	174	113	64.14	512	217	42.38
5.	มณฑลพายัพ	12	10	83.37	38	22	57.89	*		
6.	มณฑลอุดร	-	-	-	78	41	52.56	125	61	48.80
7.	มณฑลนครศรีธรรมราช	48	42	87.52	272	27	9.92	342	163	47.66
8.	มณฑลภูเก็ต	15	14	93.33	90	26	28.88	56	35	62.50
9.	มณฑลพิษณุโลก	-	-	-	-	-	-	18	13	72.22
10.	มณฑลนครสวรรค์	127	102	80.13	210	148	70.47	214	155	72.42
11.	มณฑลปราจีนบุรี	-	-	-	122	44	36.06	230	202	87.82

(ต่อ) ตารางที่ 11

ลำดับที่	มณฑล	พ.ศ. 2472			พ.ศ. 2473			พ.ศ. 2474		
		เข้าสอบ	สอบได้	ร้อยละ	เข้าสอบ	สอบได้	ร้อยละ	เข้าสอบ	สอบได้	ร้อยละ
12.	มณฑลจันทบุรี	-	-	-	18	9	50.00	38	26	68.42
13.	มณฑลนครชัยศรี	63	43	68.25	84	28	33.33	119	69	57.08
	รวม	599	413	68.94	1,541	643	41.70	2,360	1,373	58.17

ที่มา : แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่มที่ 17 - 20, พ.ศ. 2472 - พ.ศ. 2474

*ไม่ปรากฏรายงาน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากสถิติแสดงจำนวนผู้เข้าสอบธรรมศึกษาศรีของมณฑลต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าในปีแรกของการเปิดสอบนั้น ยังมีมณฑลอยู่ถึง 4 มณฑล ที่ยังไม่ได้จัดการสอบธรรมศึกษาขึ้นเลย ซึ่งอาจจะเป็นเพราะยังจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนได้ไม่ทัน ในปี พ.ศ. 2473 ปรากฏว่ามีเพียงมณฑลพิษณุโลกมณฑลเดียวที่ยังไม่มีการสอบธรรมศึกษาเลย แต่ในปีรุ่งขึ้นมณฑลพิษณุโลกก็สามารถจัดการสอบความรู้ธรรมศึกษาศรีได้ แสดงให้เห็นว่าในเวลา 3 ปี การศึกษาธรรมศึกษาศรีก็สามารถแพร่หลายไปสู่ประชาชนได้ทุกมณฑล อนึ่งตามจำนวนผู้เข้าสอบในตารางนี้เป็นจำนวนผู้เข้าสอบจริง แต่ปรากฏว่าตามรายงานจะมีจำนวนผู้สมัครเข้าสอบ เป็นจำนวนสูงมาก แต่ชดช้อยไม่เข้าสอบ ดังปรากฏในรายงานสอบธรรมชั้นตรีของมณฑลอยุธยาในปี พ.ศ. 2472 มีผู้สมัครถึง 102 คน แต่เข้าสอบเพียง 59 คน สาเหตุที่ผู้สมัครเข้าสอบขาดสอบเป็นจำนวนมาก ในรายงานแจ้งว่า เป็นเพราะผู้สอบเตรียมตัวไม่ทัน และไม่แน่ใจว่าตนจะสอบได้ จึงให้เหตุผลว่าป่วย¹

หลักสูตรธรรมศึกษานี้ ต่อมาได้มีการขยายออกไปเป็นชั้นธรรมศึกษาโท และธรรมศึกษาเอก ในปี พ.ศ. 2473 และ พ.ศ. 2474² ตามลำดับ โดยใช้หลักสูตรนักธรรมโท และนักธรรมเอก เป็นหลักแต่มีการปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมแก่กฤหัสถ์ เช่น การกำหนดให้สอบความรู้การอาราธนาศีล อาราธนาธรรม และอาราธนาพระปริตต์ ซึ่งเป็นกิจของพุทธมามกะจะพึงรู้ไว้³ การจัดการศึกษาธรรมศึกษาให้แก่ประชาชนนี้เป็นผลให้มีประชาชนที่สอบได้ตามหลักสูตรธรรมศึกษานี้เป็นจำนวนมากพอสมควร ดังปรากฏจำนวนผู้ที่สอบได้เป็นธรรมศึกษาศรี โท เอก ในปี พ.ศ. 2483 ดังนี้

¹"รายงานสอบธรรมชั้นตรีในมณฑลอยุธยา" แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 18 พ.ศ. 2473, หน้า 449 - 450

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 310 - 311 และแถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 23 พ.ศ. 2478

³เรื่องเดียวกัน, "ประกาศเรื่องอาราธนาศีล ธรรม และปริตต์ แผนกธรรม "ศึกษาศรี", หน้า 787 - 788.

ธรรมศึกษาดรี	จำนวน	6,419	คน
ธรรมศึกษาโท	จำนวน	1,843	คน
ธรรมศึกษาเอก	จำนวน	384	คน ¹

แสดงให้เห็นว่าการศึกษาระดับมัธยมศึกษาชั้นต้น ประชาชนสามารถศึกษาถึงพระธรรมวินัยต่าง ๆ เพื่อนำความรู้เหล่านี้ไปประพฤติปฏิบัติได้ การศึกษาหลักสูตรธรรมศึกษายังคงมีสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

2. การตั้งโรงเรียนฝึกหัดครู สำหรับพระภิกษุ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว คณะสงฆ์ได้มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการศึกษาของรัฐอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากเกิดปัญหาเศรษฐกิจขึ้นในระยาะนี้ สืบเนื่องมาจากการใช้จ่ายเงินเกินรายได้มาตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผลให้ฐานะการคลังในรัชกาลที่ 7 อยู่ในสภาพนำวิตถ² พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพยายามแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศนับตั้งแต่ขึ้นครองราชย์ พ.ศ. 2468 ก็ตาม แต่เมื่อประสบกับสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ก็เป็นผลให้สถานะทางเศรษฐกิจของไทยไม่สามารถจะฟื้นฟู่ให้ดีขึ้นได้³ ด้วยเหตุนี้ คณะสงฆ์จึงได้รับการขอร้องให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาให้แก่รัฐในด้านการขาดแคลนครูสอนตามโรงเรียนต่าง ๆ โดยเฉพาะในโรงเรียนตามหัวเมือง ความคิดในการที่จะนำคณะสงฆ์กลับมาช่วยเหลือการศึกษาของรัฐเกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2471 เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ในเขต

¹ "เรื่องสอบนักธรรมของสนามหลวง ปี พ.ศ. 2483", แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 28 พ.ศ. 2483.

² มยุรี นกยูงทอง, "ปัญหาเศรษฐกิจของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (2468 - 2477)" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศาสตรบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์บัณฑิต วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. 2520,) หน้า 340.

³ เรื่องเดียวกัน.

กรุงเทพ¹ เพราะพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า เด็กในกรุงเทพ ที่เกี่ยวเกาะกะมิได้เล่าเรียนและทำประโยชน์อันใด ซึ่งอาจจะทำให้เด็กเหล่านั้นเติบโตเป็นคน ร้ายได้ จึงมีพระราชประสงค์จะให้จัดการศึกษาภาคบังคับให้แก่เด็กเหล่านี้ ในเรื่องนี้ สมเด็จพระยามหาดำรงราชานุภาพ อภิรัฐมนตรีได้ทรงให้คำปรึกษาว่า การจัดการศึกษา ภาคบังคับในกรุงเทพนั้น มีปัญหาเกี่ยวกับการเก็บเงินศึกษาพลี ซึ่งไม่ได้มีการจัดเก็บแต่ ประการใด แต่ถ้ามีการจัดการศึกษาภาคบังคับขึ้นก็จะต้อง เก็บเงินค่าศึกษาพลีจากประชาชน ซึ่งคงจะทำให้ประชาชน "เกิดรู้สึกเดือดร้อนเสมือนตั้งภาษีขึ้นใหม่อีกอย่างหนึ่ง..."² สมเด็จพระยามหาดำรงราชานุภาพทรงเห็นว่าทางแก้ไขปัญหานี้ คือ ควรประกาศบังคับให้เด็กทุกคนใน กรุงเทพเข้าศึกษาเล่าเรียน แต่จะเรียนในโรงเรียนประเภทใดแล้วแต่ใจสมัคร ถ้าจะเรียน ในโรงเรียนหลวง หรือ โรงเรียนเซนต์คาทอลิก จะต้องเสียค่าเล่าเรียนเอง แต่สำหรับเด็ก อนาคตก็อาจจะเรียนกับพระสงฆ์ในวัดซึ่งสอนให้เปล่าอยู่แล้ว และวัดที่จะเป็นสถานที่เล่าเรียน ได้ในกรุงเทพก็มีอยู่ทุกตำบล ซึ่งจะทำให้ไม่ต้องเรียกเก็บเงินค่าศึกษาพลีตามพระราชบัญญัติ ประถมศึกษา พ.ศ. 2464 และไม่ขัดต่อหลักการศึกษาระชาบาล คือให้เรียนได้เปล่า ดังนั้น ที่ประชุมอภิรัฐมนตรีสภาจึงได้ตกลงให้จัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาเป็นตำบล ๆ ไป ในปี พ.ศ. 2473 เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ในท้องที่อำเภอชั้นในของจังหวัด พระนคร และธนบุรี ก็เกิดปัญหาว่าในเขตอำเภอชั้นในเหล่านี้ มีโรงเรียนไม่เพียงพอที่จะ ให้เด็กได้เข้าเล่าเรียน และกระทรวงธรรมการไม่มีเงินที่จะจัดตั้งโรงเรียนขึ้นใหม่ที่ประชุม เสนาบดีสภา ซึ่งประชุมในวันจันทร์ที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2473 ได้ประชุมปรึกษากันเพื่อแก้ไข

¹ กจช. ร. 6 - 7 ศ. 2/4 สำเนาพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องพระราชบัญญัติประถมศึกษา

เนื่องจากพระราชบัญญัติฉบับนี้ประกาศใช้แต่ในหัวเมือง ส่วนอำเภอในมณฑลกรุงเทพ ยังไม่ได้มีการประกาศใช้

² เรื่องเดียวกัน.

³ กจช. ร. 6 - 7 ศ. 2/4 รายงานประชุมอภิรัฐมนตรี ครั้งที่ 3 วันพุธที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2471

ปัญหาที่ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ดุสิตวงศ์ ได้ทรงเสนอให้ใช้สิ่งที่มีอยู่แล้ว คือ "ใช้วัดเป็นโรงเรียน และพระเป็นครู"¹ ซึ่งจะเป็นการแก้ปัญหาโรงเรียนและครูไม่พอ การใช้วัดเป็นโรงเรียน โดยมีพระสงฆ์เป็นครูในครั้งนี้ ไม่จำเป็นต้องคำนึงปัญหามาตรฐานในการจัดการศึกษาของพระสงฆ์ เพราะการให้การศึกษาแก่เด็กทั่วไปนั้น ต้องการเพียงแต่ให้เด็กเหล่านี้ได้เข้าเรียนก็นับว่าพอเพียงแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบด้วยกับข้อเสนอของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ดุสิตวงศ์ จึงได้โปรดฯ ให้เสนาบดีกระทรวงธรรมการทูลปรึกษา สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ในการให้พระช่วยจัดการเป็นธุระเรื่องสอนเด็กที่วัด แต่โครงการนี้ต้องมาระงับไปในปี พ.ศ. 2474 เพราะเจ้าพระยามุขมนตรี สมุหพระนครบาล เห็นว่าถ้าไม่มีการบังคับให้เรียน คงจะไม่ได้ผล² รัชกาลที่ 7 จึงโปรดให้ระงับเรื่องนี้ไว้ก่อน ความคิดในการที่จะใช้พระสงฆ์เป็นครูสอนตามโรงเรียน เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนครูนี้ ปรากฏว่ามีข้าหลวงประจำจังหวัดนครราชสีมา³ ได้เสนอความเห็นขออนุมัติตั้งการฝึกหัดครู สำหรับพระภิกษุขึ้น ดังปรากฏในสำเนาหนังสือถึงพันเอกพระยาพลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นว่า

ด้วยการศึกษาประชาบาลของจังหวัดนี้ ยังขาดแคลนครูเป็นจำนวนมาก เวลานี้การเงินฝืดเคืองลง ทางราชการจึงไม่สามารถหาครูประชาบาลเพิ่มเติมให้ครบจำนวนเท่าที่ต้องการได้ ข้าพเจ้าเห็นพร้อมกันว่า ถ้าได้พระภิกษุมาเป็นครูสอนโรงเรียนประชาบาลโดยถวายผิติดัตต์เป็นพิเศษแล้ว ปัญหาเรื่องจำนวนครูไม่พอก็เป็นอันค่อยตกไปเอง...⁴

¹ เรื่องเดียวกัน, รายงานการประชุมเสนาบดีสภา, วันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2473.

² เรื่องเดียวกัน.

³ คือ พระยากำธรรพาศิต นอกจากนี้ยังมีผู้ร่วมในการเสนอความเห็นเรื่องนี้ คือ พันโท พระเริงรุกปัจจามิตร ผู้บังคับการมณฑลทหารบกที่ 3 และพระราชธรรมนิเทศ ทำการแทนหัวหน้ากองปริยัติธรรม

⁴ หนังสือจากหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ แทนเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ถึงเลขาธิการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ลงวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2476 ที่ 49/2476 , แฉลงการณัฒณะสงฆ์ เล่ม 22 พ.ศ. 2477, หน้า 76 - 80.

การจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครู สำหรับพระภิกษุมหาเถรสมาคมได้มีมติอนุมัติโรงเรียนฝึกหัดครูแห่งแรก ได้เปิดทำการสอนที่วัดสุทธิจินดา ในวันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2476¹

โรงเรียนฝึกหัดครูสำหรับพระภิกษุที่วัดสุทธิจินดานี้ได้อบรมพระภิกษุรุ่นแรก 60 รูป และกำหนดรับเฉพาะพระที่มีความรู้สอบได้เป็นเปรียญหรือนักธรรมแล้วเท่านั้น และต้องมีความรู้ทางหนังสือจบชั้นประโยคประถมบริบูรณ์ ถ้าไม่มีคุณสมบัติตามที่กำหนดนี้ ก็ต้องเป็นพระสงฆ์ที่เป็น

¹ เรื่องเดียวกัน

การรับพระภิกษุเข้ารับการอบรมนี้ ได้มีการกำหนดหลักสูตรการอบรมว่า ใช้เวลาประมาณ 3 เดือน โดยอบรมความรู้การฝึกหัดครูมูล ผู้ทำการอบรมคือเจ้าหน้าที่แผนกธรรมการ และข้าราชการทหารพลเรือน ตลอดจนกรรมการอำเภอ หลังจากเสร็จสิ้นการอบรมแล้ว จะได้รับบรรจุพระสงฆ์เหล่านี้เป็นครูโรงเรียนประชาบาล ได้รับนิตยภัต เดือนละ 10 บาท เงินค่าใช้จ่ายและเครื่องมือเครื่องใช้ในการอบรมใช้วิธีบอกบุญเรียไร และนำมาจากกองทหารและแผนกธรรมการของจังหวัด และมหาเถรสมาคมได้ออกข้อบังคับในการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครู (สำหรับพระภิกษุ) ดังนี้

1. จะรับสมัคร เฉพาะพระสงฆ์มาอบรมเท่านั้น
2. สถานที่อบรม ต้องอยู่ภายในวัด เพื่อความเหมาะสมกับพระสงฆ์
3. ห้ามทำการสอนนักเรียนสตรี
4. ห้ามพระภิกษุสงฆ์สอนวิชาบางอย่าง เช่น ลูกเสือ และวาดเขียน เป็นต้น เพราะขัดต่อวินัย และไม่เหมาะสมแก่สมณเพศ
5. การจ่ายนิตยภัตให้จ่ายให้แก่ไวยาวัจกร
6. ข้อกำหนดอื่น ๆ ที่ขัดต่อพระธรรมวินัยให้งดเว้น

ครูอยู่แล้ว¹ การอบรมของโรงเรียนฝึกหัดครูนี้ เป็นการอบรมวิชาความรู้ในทางการสอน หรือที่เรียกว่า วิชาครูให้แก่พระสงฆ์ในระยะเวลาสั้น ๆ เพื่อจะได้ออกไปทำการสอนตาม โรงเรียนต่าง ๆ ที่ขาดแคลนครูได้ทันเวลา

หลังจากที่โรงเรียนฝึกหัดครูสำหรับพระภิกษุของจังหวัดนครราชสีมาได้ตั้งขึ้นแล้ว ในปีเดียวกันก็ได้มีการตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสำหรับพระภิกษุขึ้นตามจังหวัดต่าง ๆ อีกถึง 15 จังหวัด มีการกำหนดระยะเวลาในการอบรมตั้งแต่ 15 วัน - 9 เดือน² แสดงให้เห็นถึงความนิยมในการให้พระสงฆ์ช่วยแก้ไขปัญหาการขาดแคลนครูในจังหวัดต่าง ๆ เพราะประชาชนในหัวเมืองยังคงมีความมั่นใจในความนับถือพระภิกษุอยู่มาก³

3. การแก้ไขปรับปรุงการศึกษาแบบนักธรรม และบาลี ในระยะ พ.ศ. 2464 - 2488 การแก้ไขปรับปรุงการศึกษาของพระสงฆ์สาม เพรทั้งการศึกษาระดับธรรมและบาลีในระยะนี้ มีการปรับปรุงทั้งด้านหลักสูตร ตำราเรียน และองค์การในการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ นอกจากนี้ ยังมีการแก้ไขปัญหาทุจริตในการสอบของพระสงฆ์

ก. การแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรและตำราเรียนแบบบาลีและแบบนักธรรม
การแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรและตำราเรียนของการศึกษาแบบบาลีของคณะสงฆ์นั้น ส่วนใหญ่เป็นการแก้ไขในด้าน การเปลี่ยนคัมภีร์ที่ใช้ เป็นแบบเรียนของบางประโยคหรือสับ เปลี่ยนแบบเรียนระหว่างประโยคหนึ่งกับอีกประโยคหนึ่ง รวมทั้งการเพิ่มวิชาอื่นเข้ามาในหลักสูตรเดิม ซึ่งรายละเอียดในการเปลี่ยนแปลงแก้ไขหลักสูตรแต่ละครั้งจะมีอยู่ในแถลงการณ์คณะสงฆ์ในปี พ.ศ. นั้น ๆ การแก้ไขหลักสูตรที่สำคัญประการหนึ่งในการศึกษาแบบบาลี คือ การเลิก

¹ "รายงานของพระยาภิรมย์ภักดี ข้าหลวงประจำจังหวัดนครราชสีมาในการเปิดโรงเรียนฝึกหัดครูประจำตำบล จ.นครราชสีมา", แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 22 พ.ศ. 2476, หน้า 98 - 104.

² เรื่องเดียวกัน หน้า 213, 320 - 321, และ 719 - 723.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 80.

การสอบความรู้ในการ เขียน เป็นตัวขอมให้ใช้เขียน เป็นภาษาไทย เพราะคัมภีร์ต่าง ๆ ได้ใช้ภาษาไทยแล้ว การศึกษาอักษรขอมจึงหมดความจำเป็นไป¹ การแก้ไขหลักสูตรการศึกษาปริยัติธรรมแผนกบาลีได้มีการแก้ไขปรับปรุงครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2504 โดยมหาเถรสมาคม ได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อพิจารณาหลักสูตรการศึกษาปริยัติธรรมแผนกภาษาบาลีให้เหมาะสมแก่กาลสมัย² หลักสูตรที่แก้ไขปรับปรุงใหม่นี้ได้ประกาศใช้ในปี พ.ศ. 2507 หลักสูตรของบาลีแผนใหม่นี้ จะให้การศึกษาภาษาบาลีควบคู่ไปกับการศึกษาริชาการสมัยใหม่ และมีการศึกษาอบรมภาคปฏิบัติด้วย³ การศึกษาบาลีแผนใหม่นี้นับเป็นการขยายตัวทางการศึกษาของคณะสงฆ์ด้านปริยัติธรรมให้ผู้ศึกษาได้มีความรู้ทั้งทางศาสนาและวิชาการทางโลกแบบใหม่ แต่ทางการคณะสงฆ์ก็ยังไม่ได้ล้มเลิกการศึกษาบาลีแผนเดิมไป

ส่วนการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาแบบนักรธรรมก็มีลักษณะ เช่นเดียวกัน คือ มีการแก้ไข ยกเลิกหลักสูตรบางวิชาและเพิ่มเติมหลักสูตรที่เห็นว่าเหมาะสมเพิ่ม เข้าไป เช่น มีการประกาศให้นักธรรม เอกต้องสอบไล่พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ในปี พ.ศ. 2474 แต่เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 หลักสูตรนักรธรรม เอกก็กำหนดให้ใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้เป็นหลักสูตรนักรธรรมชั้นเอก⁴ กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี และแผนกธรรมนี้ ส่วนใหญ่ยังคง

¹ แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 31 พ.ศ. 2486, หน้า 102 - 103 และ แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 33, พ.ศ. 2488 หน้า 133 - 134

² "ประกาศคณะสงฆ์ เรื่องตั้งกรรมการพิจารณาหลักสูตรการศึกษาปริยัติธรรม แผนกภาษาบาลี", แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 49 พ.ศ. 2504, หน้า 637

³ กรมศาสนา, รายงานเรื่องการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย, หน้า 41 - 42

⁴ แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 31 พ.ศ. 2486, หน้า 115

วิชาที่กำหนดให้เรียน มีคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาอังกฤษ ภูมิ-ประวัติศาสตร์ จิตวิทยา ศาสนาเปรียบเทียบ ฯลฯ

รักษารูปแบบทางด้านวิธีการศึกษาโดยไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลง มีแต่การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรเท่านั้นที่มีการปรับปรุงอยู่เสมอ บางครั้งมีการเปลี่ยนหลักสูตรดัด ๆ กันแทบทุกปี ซึ่งก่อให้เกิดทั้งผลดี และผลเสียต่อการศึกษาของคณะสงฆ์ คือ ผลดี ทำให้ผู้เรียนได้มีความรู้กว้างขวางเหมาะสมต่อกาลสมัย เพราะการศึกษาวិชาการต่าง ๆ ย่อมต้องมีความก้าวหน้าเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ส่วนผลเสียก็คือ ทำให้ผู้เรียนต้องคอยเปลี่ยนแปลงตำราเรียน และหลักสูตรไป บางครั้งตำราเรียนใหม่ หลักสูตรใหม่ผู้สอนยังไม่เข้าใจต้องแท้ก็อาจทำให้ได้ผลไม่เต็มที่

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลีนี้ นับว่ามีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด เพราะผู้ศึกษาแผนกบาลีจะต้องศึกษาแผนกธรรมควบคู่ไป โดยต้องสอบนักธรรมตรี โท เอก ให้ได้ก่อนจะสอบเป็นเปรียญธรรม 3 ประโยค, 4 ประโยค และ 7 ประโยคตามลำดับ

ข. การปรับปรุงองค์กรการศึกษาของคณะสงฆ์ ในปี พ.ศ. 2481 มหาเถรสมาคมออกประกาศเกี่ยวกับการกำหนดตำแหน่งเจ้าหน้าที่จัดการศึกษาปริยัติธรรม โดยกำหนดให้มีเจ้าหน้าที่ในการศึกษาปริยัติธรรมดังนี้

1. เจ้าอาวาส เป็น เจ้าสำนักเรียน
2. เจ้าคณะแขวง เป็น ผู้อำนวยการศึกษาประจำแขวง
3. เจ้าคณะจังหวัด เป็น ผู้อำนวยการศึกษาประจำจังหวัด
4. เจ้าคณะมณฑล เป็น ผู้อำนวยการศึกษาประจำมณฑล¹

หน้าที่ของเจ้าหน้าที่เหล่านี้ คือจะต้องเสนอรายงานความเป็นไปเกี่ยวกับการเรียน การสอบปริยัติธรรมในเขตความดูแลของตนให้ผู้บัญชาการเหนือขึ้นไปได้ทราบ และทำหน้าที่ปกครองดูแล ครู นักเรียน ตลอดจนรับผิดชอบในการเบิกจ่ายค่าบำรุงการศึกษาในสถานศึกษาที่อยู่ในความดูแลของตนด้วย² ผู้บัญชาการศึกษาเหล่านี้ ส่วนใหญ่จะกำหนดให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองเป็นโดยตำแหน่ง แต่อาจมีการแต่งตั้งผู้อื่นนอกจาก เจ้าอาวาสและเจ้าคณะต่าง ๆ เป็นเจ้าหน้าที่จัดการศึกษาก็ได้ ถ้าเห็นว่าผู้นั้นมีความเหมาะสม การแต่งตั้งนี้เป็นสิทธิ์ของเจ้าหน้าที่

¹"ระเบียบบำรุงการศึกษาปริยัติธรรม พ.ศ. 2481" แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม พ.ศ. 2481, หน้า 306 - 314.

²เรื่องเดียวกัน.

จัดการศึกษาที่บังคับบัญชาอยู่ เช่น ตำแหน่งเจ้าสำนักเรียนเป็นหน้าที่ของผู้อำนวยการการศึกษาประจำแขวง เป็นผู้แต่งตั้ง ส่วนผู้อำนวยการประจำมณฑลมหาเถรสมาคม เป็นผู้พิจารณาเลือกและแต่งตั้ง ส่วนการศึกษาของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต เป็นผู้แต่งตั้ง เจ้าหน้าที่จัดการศึกษาดำรงตำแหน่งต่าง ๆ¹

การจัดระเบียบการศึกษาปริยัติธรรมโดยการตั้งเจ้าหน้าที่ขึ้นดูแลการศึกษา โดยเฉพาะนี้ เป็นผลดีต่อการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ เพราะทำให้มีผู้ดูแลเอาใจใส่รับผิดชอบทางด้านการศึกษาโดยเฉพาะ เป็นผลให้การศึกษาของคณะสงฆ์เจริญก้าวหน้าขึ้น

ในปี พ.ศ. 2484 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่แทนพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445)² พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้มีการกำหนดรูปแบบการปกครองของคณะสงฆ์เสียใหม่โดยแบ่งอำนาจบัญชาการของคณะสงฆ์เป็น 3 ส่วน* คือ อำนาจบัญญัติสังฆาณัติ อำนาจบริหารคณะสงฆ์ และอำนาจคณะวินัยธร โดยมีสังฆสภา คณะสังฆมนตรี และคณะวินัยธร เป็นผู้ใช้อำนาจเหล่านี้ตามพระราชบัญญัติ สำหรับคณะสังฆมนตรีได้มีการกำหนดสังฆมนตรีสำหรับดูแลกิจการต่าง ๆ 4 ด้าน³ ที่สำคัญคือ การกำหนดตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษา และสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา ซึ่งผู้ดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษาท่านแรก คือ พระพรหมมณี (ปลัด)** และพระปริยัติโสภณเป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เสี่ยม คุมพาวาส, สมเด็จพระสังฆราชสมัยจักรีวงศ์, (พระนคร : สำนักพิมพ์รวมสาสน์, 2508), หน้า 409 - 410.

* เป็นการแบ่งการปกครองโดยใช้หลักการปกครองประชาธิปไตยของฝ่ายอาณาจักร ซึ่งแบ่งอำนาจการปกครองออกเป็น

1. อำนาจนิติบัญญัติ 2. อำนาจบริหาร 3. อำนาจตุลาการ

³ แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 30 ภาคพิเศษ, พ.ศ. 2485, หน้า 1.

** ต่อมาได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช (ปลัด กิตติโสภณมหาเถร) ในปี พ.ศ. 2503

การดำเนินการจัดการศึกษาขององค์การศึกษาของสงฆ์ที่สำคัญ คือ ได้มีการจัดตั้งสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ขึ้น ในปี พ.ศ. 2485 เพื่อเป็นหน่วยงานที่จะดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์โดยเฉพาะด้วยความมุ่งหมายที่จะ "เพิ่มพูนความรู้ของพระภิกษุสามเณรให้กว้างขวางพอแก่ความต้องการในอันบำเพ็ญศาสนกิจยิ่งขึ้น และเพื่อเพิ่มพูนความรู้ศาสนชีพแก่คริสต์ชนให้จ เรินทั่วถึง..."¹

สภาการศึกษาของคณะสงฆ์นี้ประกอบด้วยประธานสภา² และกรรมการอีกไม่น้อยกว่า 8 รูป แต่ไม่เกิน 15 รูป มีหน้าที่จัดดำเนินการตามโครงการศึกษาของคณะสงฆ์โครงการ เหล่านี้จะได้ตั้งขึ้นโดยความเห็นชอบของ คณะสังฆมนตรี³ สภาการศึกษาแบ่งหน่วยงานที่รับผิดชอบออกเป็น 2 ฝ่าย คือ

1. ฝ่ายวิชาการ ซึ่งควบคุมดูแลกองแปล กองชำระ* และกองปริยัติธรรม
2. ฝ่ายธุรการ ควบคุมดูแลการสอบไล่ทั้งฝ่ายธรรมและบาลี โดยมี กองสอบไล่เป็นผู้ดำเนินการ กองโรงเรียนปริยัติธรรม และกองโรงเรียนครู

การจัดตั้งสภาการศึกษาของคณะสงฆ์นี้ นับเป็นความคิดที่เหมาะสมแก่การปกครองในขณะนั้นด้วย เพราะแทนที่สังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษาจะบังคับบัญชาการศึกษาของสงฆ์แต่ผู้เดียว ก็จะอาศัยความเห็นชอบจากกรรมการสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ซึ่งเลือกขึ้นมาจากพระสงฆ์ที่ทรงคุณวุฒิ เป็นการสอดคล้องกับหลักการการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยให้พระสงฆ์ได้เข้าร่วมบริหารงานทางการศึกษาคด้วย

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹"ประกาศตั้งสภาการศึกษาของคณะสงฆ์, แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 30 พ.ศ. 2485, หน้า 599.

²ซึ่งได้แก่ สังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษา

³เรื่องเดียวกัน, โครงการสภาการศึกษาคณะสงฆ์, หน้า 600 - 602.

* กองแปลและกองชำระทำหน้าที่แปลและชำระพระคัมภีร์ต่าง ๆ และหนังสือต่าง

ค. การแก้ไขปัญหาทุจริตในการสอบ ปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในการจัดสอบความรู้ของพระสงฆ์สามเณร คือ ปัญหาทุจริตในการสอบ ซึ่งทางคณะสงฆ์ถือเป็นปัญหาที่ต้องได้รับการแก้ไขเพราะถือว่า การที่ผู้เรียนซึ่งเป็นพระภิกษุ สามเณรผู้ซึ่งควรมี ศีล และธรรมกำกับอยู่ในใจไม่ปฏิบัติตนให้สมกับสถานะของนักศึกษาและเป็นทางให้เห็นว่าไม่มีธรรมของศาสนาคุ้มครองอยู่ในใจ¹ และเป็นผลให้เห็นได้ว่า "ความรู้ที่ได้เล่าเรียนไว้ไม่ให้ผลดี"² จึงจำเป็นที่จะต้องมีการแก้ไขปัญหานี้ให้หมดไปด้วยวิธีการต่าง ๆ คือ

1. กวดขันการทุจริตโดยใช้วิธีการต่าง ๆ เช่น ให้เจ้าสำนักเรียนมาควบคุมนักเรียนผู้เข้าสอบ เพื่อดูแลนักเรียนของตน³
2. กำหนดการลงโทษผู้ทุจริตในการสอบด้วยการห้ามไม่ให้เข้าสอบในสนามหลวงตามระยะเวลาที่กำหนดไว้ สำหรับเจ้าหน้าที่ในการสอบถ้าให้ความช่วยเหลือผู้สอบ จะถูกถอดออกจากสมณศักดิ์ และไม่ให้เกี่ยวข้องกับการสอบอีก⁴
3. ตักเตือนอบรมให้ผู้สอบเห็นโทษของการทุจริต โดยใช้ข้อธรรมะต่าง ๆ เป็นเครื่องเตือนใจผู้สอบ และชี้แจงให้เห็นถึงผลของการทุจริตว่า ทำให้ "เสื่อมสรทธาเสื่อมใสของมหาชนที่เคารพนับถือ เปนที่ดูหมิ่นของพาศิรกชน"⁵

¹"เรื่องสอบบาลีสสนามหลวงพิเศษ พ.ศ. 2485", แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 30 พ.ศ. 2485, หน้า 499 - 501.

²"ประกาศลงโทษผู้ทำทุจริต เวลาสอบความรู้ในสนามหลวง, แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 20 พ.ศ. 2475, หน้า 474 - 775.

³"ประกาศลงโทษผู้ทำทุจริต เวลาสอบความรู้ในสนามหลวง, แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 12, พ.ศ. 2467, หน้า 582 - 583.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁵ เรื่องเดียวกัน.

ในปี พ.ศ. 2485 เกิดปัญหาทุจริตในการสอบของสนามหลวงขึ้น เนื่องจากมีข้อสอบรั่วไหล คณะสงฆ์จึงได้กำหนดให้มีการสอบใหม่¹ นำสังเกตว่า ข้อสอบที่รั่วไหลนี้เป็นข้อสอบของประโยคชั้นต้น และชั้นกลาง คือ ตั้งแต่ประโยค 6 ลงมา ซึ่งคงเป็นเพราะมีผู้เข้าสอบมากกว่าประโยคชั้นสูง จึงมีการเสาะหาข้อสอบกันมาก และการทุจริตที่เกิดขึ้นจะเป็นการสอบบาลีมากกว่าสอบนักรธรรม เนื่องจากการสอบบาลีมีความยากกว่าการสอบนักรธรรม การแก้ไขปัญหาการทุจริตในการสอบวัดความรู้ของพระสงฆ์สามเณรนี้ นับเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่ายังต้องมีการปรับปรุงแก้ไขการศึกษาของคณะสงฆ์ในด้านหลักสูตร และวิธีการวัดผลให้รัดกุมยิ่งขึ้น เพื่อขจัดปัญหานี้ให้หมดไป

ง. การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในหัวเมือง การศึกษาของพระสงฆ์สามเณรในหัวเมือง ระหว่าง พ.ศ. 2464 - 2488 นี้ นับว่ามีการขยายตัวออกไปได้กว้างขวางขึ้นกว่าในต้นรัชกาลที่ 6 คือ มีการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ทุกมณฑล โดยมีครูผู้สอนออกไปจากกรุงเทพ² แต่ก็ยังมีการกระตุ้นเตือนคณะสงฆ์ตามหัวเมืองให้เกิดความสนใจในการศึกษาอยู่เสมอ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ ทรงสนพระทัยในรายงานของแม่กองสอบความรู้ที่รายงานผลการสอบธรรมในสนามมณฑลต่าง ๆ เป็นอย่างมาก ดังได้มีลายพระหัตถ์ตอบชมเชยการรายงานผลการสอบธรรมชั้นตรีในสนามมณฑลภูเก็ต ประจำ พ.ศ. 2465 ซึ่งได้รายงานถึงสภาพการศึกษาปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ในมณฑลภูเก็ตมาด้วยว่า

เธอไปทำการสอบความรู้ตามน่าดี แต่ยังไม่ได้ไปพบเห็นกิจการในมณฑลนั้น แล้วรายงานมาให้ทราบด้วย เป็นการสมควรยิ่ง เพราะมีเวลานอกจากการสอบความรู้นักรธรรมด้วยต้องรอเรือเมล์เป็นต้น จะนั่งอยู่เฉย ๆ ดูก็น่ารำคาญจึงทำการให้เป็นประโยชน์อย่างนี้ด้วย จึงเป็นการดีนัก³

¹ "เรื่องสอบบาลีสสนามหลวงพิเศษ" พ.ศ. 2485, แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 30 พ.ศ. 2485, หน้า 499 - 501.

² "ลายพระหัตถ์กรมหมื่นชินวราลงกรณตอบพระเทพกรี ปราบปรามรายงานสอบธรรมชั้นตรีในสนามมณฑลราชบุรี", แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 12 พ.ศ. 2467, หน้า 263 - 264.

³ เรื่องเดียวกัน, ลายพระหัตถ์กรมหมื่นชินวราลงกรณตอบพระราชเวที วัดสระเกศฯ หน้า 201.

นอกจากนี้ ก็มีพระประสงค์จะได้ทราบความประพฤติของพระสงฆ์สาม เณร ตามหัวเมืองว่ามีสภาพอย่างไร ดังปรากฏในลายพระหัตถ์ตอบพระธรรมไตรโลกาจารย์ว่า "ถ้าแจ้งในรายการได้ว่า นักเรียนที่เป็นนักธรรมแล้วประพฤติเป็นอย่างไรบ้าง จักเป็นการเปิดเผยให้พุทธศาสนิกชนทราบผลของการสอบองค์นักธรรม..."¹ ปรากฏว่าแม่กองสอบมณฑลต่าง ๆ ได้สนองพระประสงค์โดยรายงานผลความประพฤติของภิกษุสาม เณรนักธรรมมาให้ทรงทราบ ดังปรากฏในรายงานสอบธรรมชั้นตรีในสนามมณฑลนครชัยศรี ปี พ.ศ. 2467 ว่า "แม้ความประพฤติและความปฏิบัติของพระสงฆ์สาม เณรที่เป็นนักเรียน ก็ดูเรียบร้อยแลดีขึ้นมา นับว่าการศึกษาพระธรรมวินัยไม่ไร้ผล เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนายิ่งขึ้นเป็นที่น่าปิติยินดียิ่งนัก"²

สำหรับในบางหัวเมืองที่ยังไม่ตื่นตัวสนใจในการเรียน พระองค์ได้ทรงแนะนำให้ผู้อำนวยการศึกษาของมณฑลกระตุ้นเตือนเจ้าคณะจังหวัดให้สนใจ โดยการชักนำเจ้าคณะเหล่านี้มาเข้าร่วมในการสอบนักธรรมในปีต่อไป เพื่อจะได้เกิดความนิยมยินดีในการจัดการศึกษาขึ้นบ้าง และถ้ามีปัญหาในการขาดครูผู้สอน ก็ทรงแนะนำให้ขอพระสงฆ์นักธรรมและเปรียญออกไปจากวัดมหาธาตุ³

ในสมัยที่กรมหลวงชินวราลริวัฒน์ทรง เป็นสมเด็จเจ้าพระยาราชเจ้านี้ คณะสงฆ์ได้มีการสำรวจจำนวนวัด จำนวนพระสงฆ์ สามเณร ศิษย์วัด⁴ และจำนวนพระภิกษุ สามเณร เปรียญ และนักธรรมในปี พ.ศ. 2472 ด้วย จำนวนวัด พระสงฆ์ สามเณร และศิษย์วัดในปี พ.ศ. 2469 - 2472 มีดังนี้

¹ เรื่องเดียวกัน, ลายพระหัตถ์กรมหมื่นชินวราลริวัฒน์ ตอบพระธรรมไตรโลกาจารย์, หน้า 493.

² เรื่องเดียวกัน, รายงานการสอบสนามหลวงมณฑลนครชัยศรี พ.ศ. 2467, หน้า 236.

³ เรื่องเดียวกัน, ลายพระหัตถ์กรมหมื่นชินวราลริวัฒน์ ตอบพระเทพกวี..., หน้า 263 - 264.

⁴ กจช. ร. 7 ศ. 1/23 รายงานการพระศาสนา พ.ศ. 2472

ตารางที่ 12 จำนวนวัด พระภิกษุ สามเณร และศิษย์วัดระหว่างปี พ.ศ. 2469 - 2472

ปี พ.ศ.	ธรรมยุติกนิกาย				มหานิกาย			
	วัด	ภิกษุ	สามเณร	ศิษย์	วัด	ภิกษุ	สามเณร	ศิษย์
2469	186	3,047	1,817	4,109	16,317	126,651	81,528	105,588
2470	202	3,596	1,826	4,317	15,930	128,545	48,204	99,585
2471	206	3,772	1,999	4,440	16,235	129,121	75,484	105,258
2472	212	3,761	2,100	4,836	16,359	129,196	71,392	102,822

ที่มา : กช. ร. 7 ศ. 1/23 รายงานการพระศาสนา พุทธศักราช 2472

จากจำนวนพระสงฆ์ สามเณร และศิษย์วัด จะทำให้เห็นถึงความนิยมของประชาชนที่ยังนิยมฝากบุตรหลานให้ เป็นศิษย์วัด เพื่อให้ได้รับการศึกษาอบรมจากสถาบันทางศาสนา เพราะมีจำนวนศิษย์วัดถึงแสนเศษ และบางส่วนก็คงบวช เป็นสามเณร ซึ่งมีปรากฏจำนวนสามเณรอยู่ในระหว่าง 7 - 8 หมื่นรูป

ศูนย์วิทยพัทยาการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในปี พ.ศ. 2472 คณะสงฆ์ยังได้มีการสำรวจจำนวนภิกษุสามเณรที่เป็นเปรียญ และนักธรรม ดังปรากฏผลดังนี้

ตารางที่ 13 จำนวนพระสงฆ์สามเณรเปรียญ และนักธรรมในปี พ.ศ. 2472

	ระดับความรู้	ภิกษุ	สามเณร	รวม
เปรียญธรรมตรี	ประโยค 3	661	172	833
	ประโยค 4	183	21	204
	ประโยค 5	179	11	190
เปรียญธรรมโท	ประโยค 6	85	2	87
	ประโยค 7	6	-	6
	ประโยค 8	8	-	8
เปรียญธรรมเอก	ประโยค 9	4	-	4
	รวม เปรียญทั้งสิ้น	1,126	206	1,332
	นักธรรมตรี	22,649	10,688	33,337
	นักธรรมโท	496	294	790
	นักธรรมเอก	74	9	83
	รวมนักธรรมทั้งสิ้น	23,219	10,991	34,210

ที่มา : กจช. ร. 7 ศ. 1/23 รายงานการพระศาสนา พุทธศักราช 2472

จากจำนวนพระสงฆ์สามเณรเปรียญและนักธรรม จะเห็นได้ว่าจำนวนภิกษุที่เป็นเปรียญทั่วประเทศจะมีจำนวนเพียง .80 % ของพระสงฆ์ทั้งประเทศ และสามเณรเปรียญมีจำนวนเพียง .27 % ของจำนวนสามเณรทั้งประเทศ แต่ถ้าพิจารณาดูจำนวนพระสงฆ์สามเณรที่ศึกษาตามหลักสูตรนักธรรม จะเห็นได้ว่า จำนวนพระสงฆ์นักธรรมทุกระดับมีเปอร์เซ็นต์เท่ากับ 17.53 % ของจำนวนพระสงฆ์ทั้งหมด และสามเณรนักธรรมมีเปอร์เซ็นต์เท่ากับ 14.93 % ของจำนวนสามเณรทั้งหมด แสดงให้เห็นว่าการศึกษานักธรรมสามารถแพร่หลายในคณะสงฆ์ได้ดีกว่าการ

ศึกษาบริษัทธิธรรมแบบบาลี โดยเฉพาะการศึกษานักธรรมตรี ซึ่งมีจำนวนผู้เป็นนักธรรมตรีทั้ง
ภิกษุสามเณรถึง 3 หมื่นกว่ารูป การที่จำนวนพระสงฆ์สามเณรที่เป็นเปรียญ และนักธรรมยังมี
จำนวนต่ำอยู่นี้ คณะสงฆ์จึงได้กำหนดให้พระสงฆ์ที่บวชยังไม่ถึง 5 พรรษาและสามเณรที่ยังไม่
มีวิหะฐานะเป็นนักธรรมชั้นใดชั้นหนึ่ง ศึกษาพระธรรมวินัยทุกรูป¹

ด้วยเหตุนี้ ในปี พ.ศ. 2489 เมื่อมีการสำรวจจำนวนพระสงฆ์ที่เป็นเปรียญ จึงมี
จำนวนพระสงฆ์ที่เป็นเปรียญมากขึ้น โดยมีจำนวนเปรียญตรีถึง 5,757 รูป เปรียญโทจำนวน
754 รูป และเปรียญเอก 20 รูป² ส่วนสามเณรที่เป็นเปรียญตรี ก็มีถึง 855 รูป³ ซึ่ง
นับว่ามีจำนวนสูงกว่าจำนวนภิกษุสามเณร เปรียญ ในปี พ.ศ. 2472 เป็นอย่างมาก ดังการ
เปรียบเทียบจำนวนพระสงฆ์สามเณร เปรียญของปี พ.ศ. 2472, 2476 และ 2489 ต่อไปนี้

¹"ประกาศให้ภิกษุสามเณรเรียนธรรมวินัย" แฉลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 27 พ.ศ.
2481 , หน้า 780 .

²แฉลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 34 พ.ศ. 2489, หน้า 198.

³เรื่องเดียวกัน .

ตารางที่ 13 แสดงจำนวนพระสงฆ์สามเณรเบรียณปี พ.ศ. 2472 พ.ศ. 2476 และ พ.ศ. 2489

ลำดับประโยค	พ.ศ. 2472		พ.ศ. 2476		พ.ศ. 2489*	
	ภิกษุ	สามเณร	ภิกษุ	สามเณร	ภิกษุ	สามเณร
ประโยค 3	661	172	585	349	5,757	855
ประโยค 4	183	21	245	63		
ประโยค 5	179	11	397	54	754	13
ประโยค 6	85	-	133	4		
ประโยค 7	6		28	-		
ประโยค 8	8	-	13	-	20	
ประโยค 9	4	-	6	-		
รวม	1,126	206	1,680	470	6,531	868

ที่มา : แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 24 พ.ศ. 2479, หน้า 80 - 82, แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 34 พ.ศ. 2489, หน้า 198 และ กจช. ร. 7 ศ. 1/23.

จำนวนภิกษุสามเณรที่ศึกษานักธรรมก็เช่นเดียวกัน คือ มีจำนวนเพิ่มขึ้นอยู่เรื่อย ๆ นอกจากนั้น ยังมีจำนวนผู้ศึกษาธรรมศึกษาอีกด้วย ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2482 และ พ.ศ. 2483 จำนวนผู้เข้าสอบ นักธรรม และธรรมศึกษา ตริ โท เอก มีจำนวนดังนี้

* ปี พ.ศ. 2489 ตามหลักฐานบอกแต่จำนวนภิกษุที่เป็นเปรียญชั้นต่าง ๆ คือ เปรียญเอก โท ตริ ไม่ได้ระบุจำนวนพระสงฆ์สามเณรเป็นประโยค และจำนวนเปรียญเหล่านี้ ไม่นับเปรียญที่ได้รับสมณศักดิ์ชั้นต่าง ๆ และเปรียญที่ลาสิกขาไปแล้ว

ตารางที่ 14 จำนวนผู้เข้าสอบนักธรรมและธรรมศึกษาตรี โท เอก พ.ศ. 2482 - 2483

พุทธศักราช	ประเภทนักเรียน	ตรี	โท	เอก	รวม
2482	นักธรรม	63,037	14,268	4,123	81,428
	ธรรมศึกษา	6,704	1,735	364	8,803
2483	นักธรรม	57,347	16,981	4,970	79,298
	ธรรมศึกษา	6,419	1,843	384	8,646

ที่มา : แฉลงการณ์คณะสงฆ์เล่ม 28 พ.ศ. 2483, สอบนักธรรมสนามหลวง, หน้า 963 .

เนื่องจากไม่ปรากฏว่า มีจำนวนนักธรรมที่เป็นนักธรรมชั้นต่าง ๆ เท่าใด แต่จากจำนวนผู้สมัคร เข้าสอบนักธรรมและธรรมศึกษาลำดับต่าง ๆ ก็เห็นได้ว่ามีผู้สนใจศึกษาหลักสูตรธรรมของคณะสงฆ์และคฤหัสถ์ นับเป็นจำนวนถึงปีละ 7 - 8 หมื่นคน ดังนั้น นับได้ว่าการศึกษาของคณะสงฆ์ในระหว่าง พ.ศ. 2464 - 2488 นี้ ได้วางรากฐานลงอย่างมั่นคงและได้รับความนิยมจากผู้ศึกษาไม่ว่าจะเป็นคณะสงฆ์ และราษฎร การขยายตัวทางการศึกษานี้ จะเกิดขึ้นอย่างมากอีก เมื่อมีการก่อตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้น ในปี พ.ศ. 2488 และ 2490

การจัดการศึกษาในลักษณะมหาวิทยาลัยสงฆ์

ความเปลี่ยนแปลงในการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ที่สำคัญ คือ การจัดตั้งสถาบันการศึกษาชั้นสูงในรูปแบบมหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้น 2 แห่ง คือ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยขึ้น เมื่อ 16 กันยายน พ.ศ. 2489 และ 8 พฤศจิกายน 2490 ตามลำดับ สาเหตุที่ทำให้เกิดการจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้นมีดังต่อไปนี้

1. การตื่นตัวทางการศึกษาของพระสงฆ์ ดังได้กล่าวมาแล้วถึงการขยายตัวทางการศึกษาของคณะสงฆ์ในการศึกษาความรู้ทางธรรม และบาลีว่ามีจำนวนพระสงฆ์ สามเณรที่เป็นเปรียญ และนักธรรมอยู่ไม่ใช่น้อย นอกจากการศึกษาธรรมและบาลีซึ่งเป็นการศึกษาของพระสงฆ์สามเณรโดยตรงแล้ว ยังมีพระสงฆ์สามเณรที่สนใจในการศึกษาวิชาการอื่น ๆ เช่น

วิชาชีพ ทางด้านพิมพ์ดีด พาณิชยการ และเครื่องยนตร์ จนมหาเถรสมาคมต้องออกประกาศห้าม
 ภิกษุสามเณรเรียนวิชาอาชีพอย่างคฤหัสถ์ ด้วยเหตุผลว่า "การที่ภิกษุสามเณรไปเรียนปะปนกับ
 นักเรียนชายหญิง เป็นการไม่สมควรแก่บรรพชิต..."¹ และ "เป็นเหตุให้ถูกติเตียนจาก
 พุทธศาสนิกชน"² ได้

สาเหตุที่พระสงฆ์สามเณรมีความสนใจที่จะเรียนวิชาการต่าง ๆ นั้น น่าจะมาจาก
 การที่คณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ได้เทียบวิทยฐานะของเปรียญ 6 ประโยค ให้เท่ากับ
 ประโยคมัธยมบริบูรณ์ เป็นผลให้ภิกษุสงฆ์เข้าสมัครสอบแข่งขันเพื่อเข้ารับราชการ และทำ
 งานอาชีพอื่น ๆ ซึ่งมหาเถรสมาคมก็ต้องออกประกาศห้ามภิกษุสามเณรไม่ให้เข้าสอบแข่งขันเพื่อ
 เข้ารับราชการ และการอาชีพอย่างคฤหัสถ์³ การเทียบวิทยฐานะของเปรียญในปี
 พ.ศ. 2487 ดังนี้⁴

1. บาลีประโยค 9 เทียบเท่ากับข้าราชการพลเรือนชั้นตรี อันดับ 1
2. บาลีประโยค 6 ขึ้นไป เทียบเท่ากับเตรียมอุดมศึกษา
3. บาลีประโยค 5 ขึ้นไป เทียบเท่ากับประโยคมัธยมบริบูรณ์
4. นักธรรมตรี และธรรมศึกษาตรี เทียบเท่ากับชั้นประถมบริบูรณ์*

¹"ประกาศห้ามภิกษุสามเณรไม่ให้เรียนวิชาอาชีพอย่างคฤหัสถ์ในโรงเรียนต่าง ๆ",
แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 24 - พ.ศ. 2479 , หน้า 187.

² เรื่องเดียวกัน .

³ เรื่องเดียวกัน .

⁴"การเทียบวิทยฐานะนักธรรมเปรียญ", แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 32 พ.ศ. 2487,
 หน้า 48.

* การกำหนดเทียบคุณวุฒิของเปรียญ และนักธรรมนี้ กำหนดสำหรับพระสงฆ์ที่ลาสิกขาบท
 และจะเข้ารับราชการในตำแหน่ง เกี่ยวข้องกับการใช้ความรู้ทางศาสนา หรือใช้ภาษาบาลี เช่น
 ตำแหน่ง อนุศาสนาจารย์

การเทียบวิทยฐานะให้แก่เปรียญและนักธรรมนี้ น่าจะเป็นแรงส่งเสริมส่วนหนึ่งให้พระสงฆ์สามเณรต้องการจะสึกออกไปรับราชการ หรือไปศึกษาต่อในวิชาชีพอื่น ๆ เช่น การเรียนกฎหมาย¹ น่าสังเกตว่า การที่พระสงฆ์ต้องชวนขวายเป็นศิษย์ต่าง ๆ นั้น เป็นเพราะการศึกษาตามหลักสูตรที่คณะสงฆ์จัดขึ้นนั้นสนองตอบความต้องการของพระสงฆ์ไม่พอ เพราะหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ เน้นแต่ความรู้ในพระศาสนาอย่างเดียว ด้วยเหตุนี้ มหาวิทยาลัยสงฆ์ที่จะจัดตั้งขึ้นในเวลาต่อมา จะได้มีการปรับปรุงการศึกษาของพระสงฆ์ให้มีวิชาการที่ทันสมัยและเหมาะสมแก่สมณเพศด้วย

ส่วนวิชาการอื่น ๆ ที่นอกไปจากความรู้ในพระธรรมวินัยแล้ว คณะสงฆ์ไม่ต้องการให้พระสงฆ์สามเณรศึกษายกเว้น วิชาชีพครู ซึ่งทางคณะสงฆ์เห็นว่า เป็นวิชาชีพที่พระสงฆ์ได้ปฏิบัติมาตั้งแต่โบราณแล้ว จนถึงว่า " เป็นสังฆกิจอย่างหนึ่ง"² โดยเฉพาะหลังจากปี พ.ศ. 2471 เป็นต้นมา พระสงฆ์สามารถสอบวิชาครูเพื่อเลื่อนวิทยฐานะได้ จะเห็นได้ว่าถึงแม้ว่าสภาพการณ์ต่าง ๆ ในการศึกษาจะเปลี่ยนแปลงไป แต่พระสงฆ์ก็ยังคงรักษาบทบาทของ "ครู" ไว้

การที่พระสงฆ์มีความต้องการที่จะศึกษาริชาการอื่น ๆ เพิ่มขึ้นจากการศึกษาแต่พระธรรมวินัย ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีสถาบันการศึกษาของพระสงฆ์ที่จะจัดการสอนความรู้ในวิชาการต่าง ๆ ให้สอดคล้องไปกับการศึกษาพระธรรมวินัย ให้แก่บรรดาพระสงฆ์สามเณรที่ต้องการจะศึกษา ซึ่งจะเป็นผลดีกว่าที่จะให้พระสงฆ์ชวนขวายเป็นศิษย์เอง ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะต้องลาสิกขาบทออกไปศึกษา หรือไปศึกษาร่วมกับคฤหัสถ์ ซึ่งเป็นการไม่เหมาะสมแก่

¹ พระประวัติสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายีมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2515), พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเมรุหน้าพลับพลาอิสสระยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ. 2515, หน้า 19.

² "คำถาม-คำตอบข้อข้องใจ เกี่ยวกับงานของกรมธรรมการ", แฉลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 24 พ.ศ. 2479, หน้า 617 - 618.

สภาพของพระภิกษุสามเณร ตัวอย่างของการที่คณะสงฆ์จำเป็นจะต้องจัดการศึกษาริชาการสมัยใหม่ให้แก่พระสงฆ์ คือ ความต้องการเรียนภาษาอังกฤษซึ่งถือกันว่าเป็นวิชาอย่างหนึ่งที่ต้องศึกษาเนื่องจากเป็นภาษาสากล ในสมัยของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้เคยทรงจัดให้มีการสอนภาษาอังกฤษในมหามกุฏราชวิทยาลัย แต่มีอุปสรรคในเรื่องการจัดหาครูมาประจำที่มหามกุฏราชวิทยาลัย¹ จึงต้องระงับไป ในปี พ.ศ. 2474 คณะสงฆ์ได้ประกาศให้เพิ่มหลักสูตรเปรียญธรรม 6 ประโยค ให้มีการสอบความรู้ภาษาอังกฤษด้วย² แต่ให้พระสงฆ์สามเณรไปศึกษาเอง ซึ่งเป็นผลให้พระสงฆ์สามเณรต้องไปศึกษาในโรงเรียนกับประชาชนทั่วไป ในปัจจุบันคณะสงฆ์ได้ออกประกาศยกเลิกการเรียนภาษาอังกฤษโดยอ้างเหตุผลว่า การที่พระสงฆ์สามเณรไปศึกษาภาษาอังกฤษ เป็นเหตุให้

การเล่าเรียนพระปริยัติธรรมเสื่อมลง เพราะนักเรียนต้องพะวงและแบ่งเวลาไปเรียนภาษาอังกฤษอีกแผนกหนึ่ง... สถานที่เล่าเรียนก็ไม่เหมาะนักเรียนต้องไปเรียนตามบ้านบ้าง ตามโรงเรียนอื่นบ้าง ในเวลากลางคืนบ้างปะปนกับคฤหัสถ์ ไม่เหมาะกับภิกษุสามเณร³

การที่ต้องยกเลิกการเรียนอนุญาติให้พระสงฆ์ศึกษาภาษาอังกฤษนี้ ก็เพราะความไม่เหมาะสมในสถานที่เรียน ทั้งที่คณะสงฆ์ก็เห็นถึงความจำเป็นในการที่ควรจะให้พระสงฆ์ ได้ศึกษาภาษาอังกฤษ เพราะมีชาวต่างประเทศหึงบรรพชิต และคฤหัสถ์ได้มาศึกษาพระพุทธศาสนา

¹ กช. ร. 5 ศ. 5/4 พระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ 5 ถึง กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ลงวันที่ 16 เมษายน ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2442)

² "ประกาศเพิ่มนุรพภาคเปรียญธรรม ประโยค 6 , แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 19 พ.ศ. 2474, หน้า 728 - 783 .

³ "ประกาศเลิกนุรพภาคเปรียญธรรม ประโยค 6 " , แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 20 พ.ศ. 2475, หน้า 450 - 451 .

อยู่เสมอ พระสงฆ์สามเณรจึงควรศึกษาภาษาอังกฤษไว้ เพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนา¹ ความพยายามในการรื้อฟื้นการเพิ่มหลักสูตรภาษาอังกฤษให้พระสงฆ์สามเณรได้ศึกษา ได้เกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ในปี พ.ศ. 2480 โดยมีผู้เสนอให้เพิ่มหลักสูตรภาษาอังกฤษ เนื่องจากมีความจำเป็นที่จะต้องให้พระสงฆ์สามเณรศึกษาหาความรู้จากตำราภาษาอังกฤษ² แต่ข้อเสนอนี้ถูกมหาเถรสมาคมปฏิเสธว่ายังไม่ถึงเวลาอันสมควรที่จะกำหนดให้พระสงฆ์ศึกษาภาษาอังกฤษ แต่ควรส่งเสริมการศึกษาด้านปฏิบัติ³ ก่อน แต่อย่างไรก็ตามมหาเถรสมาคมก็ไม่ขัดข้อง ถ้าพระสงฆ์สามเณรรูปใดสนใจที่จะเรียนภาษาอังกฤษ ก็ให้เรียนเป็นการส่วนตัว แต่ต้องไม่ขัดกับระเบียบแห่งคณะสงฆ์⁴

การเรียกร้องให้มีการจัดการเรียนภาษาอังกฤษมาประสบความสำเร็จต่อ เมื่อมีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้น จึงมีการบรรจุหลักสูตรภาษาอังกฤษให้นักศึกษาของสถาบันสงฆ์ ทั้ง 2 ได้ศึกษาพร้อม ๆ กับวิชาการสมัยใหม่อื่น ๆ ที่เหมาะสมแก่พระสงฆ์

2. ความเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าของการศึกษาและการปกครอง การจัดการศึกษา ของคณะสงฆ์ในการจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ มีสาเหตุมาจากความเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าทางการศึกษา และการปกครองของบ้านเมือง ทางด้านการศึกษา นั้น การศึกษาของรัฐได้ขยายตัวก้าวหน้าเป็นอย่างมาก มีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยแห่งแรกของไทยขึ้นในปี พ.ศ. 2459 คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมีการสอนในสาขาวิชาต่าง ๆ⁵ หลังจากการเปลี่ยนแปลงการ

¹ ประกาศเพิ่มบูรพภาคประโยค 6, แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 19 พ.ศ. 2474, หน้า 702 - 83.

² รายงานประชุมมหาเถรสมาคม ครั้งที่ 22 วันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2479 แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 24 พ.ศ. 2480.

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁵ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา, รายงานวิจัย เรื่องระบบอุดมศึกษาไทย (ม.ป.ท., 2523), หน้า 2.

ปกครองในปี พ.ศ. 2475 แล้ว ก็มีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยแห่งที่ 2 ของประเทศขึ้น ในปี พ.ศ. 2477 คือ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง¹ การตั้งมหาวิทยาลัยแห่งนี้ ก็เพราะต้องการจะให้ เป็นสถานที่ศึกษาวิชาในทางการปกครองระดับมหาวิทยาลัย มีหน้าที่จัดการศึกษาวิชากฎหมาย การเมือง เศรษฐกิจการ และวิชาอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เพื่อให้ประชาชนได้มีความรู้ในสาขาวิชาเหล่านี้ให้เหมาะสมกับสมัยที่มีการปกครองโดยระบอบรัฐธรรมนูญ มหาวิทยาลัยแห่งนี้ยังมีลักษณะเป็นตลาดวิชา คือให้ประชาชน เข้าศึกษาได้โดยไม่จำกัดจำนวน และเปิดรับบุคคลที่มีการศึกษาและอาชีพต่าง ๆ โดยไม่ต้อง มีการสอบคัดเลือกมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองได้ประกาศรับผู้สำเร็จการศึกษา จากสถานศึกษาต่าง ๆ ทั้งในและนอกประเทศถึง 39 แห่ง รวมทั้งผู้จบเปรียญ 3 ประโยคขึ้นไป แต่รับเฉพาะผู้ที่ เป็นฆราวาสเท่านั้น² ในปีแรกที่เปิดรับสมัครนักศึกษาปรากฏว่ามีผู้สมัคร ถึง 7,094 คน³ แสดงให้เห็นถึงความตื่นตัวทางการศึกษาของประชาชนในสมัยนั้นต่อการ ศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย

¹"พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2476", ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 50 , วันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2476 .

²มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, "รายงานการประชุมคณะกรรมการ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง", ครั้งที่ 4/77, วันที่ 4 พฤษภาคม 2477 อ้างถึงใน บุญเย็น วอทอง, มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง : กำเนิดและความ เกี่ยวพันกับระบอบประชาธิปไตย, (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2512), หน้า 49 .

³เรื่องเดียวกัน, อ้างจาก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, "คำกราบบังคมทูลของผู้ ประสานกรมมหาวิทยาลัย เนื่องในพิธีเปิดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2477", หน้า 44 .

การที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองรับผู้ที่มีคุณวุฒิเปรียญ 3 ประโยค เข้าศึกษานั้นย่อมจะเป็นการเร่งเร้าให้พระภิกษุที่สนใจที่จะศึกษาในมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ต้องสึกออกมา เพื่อเข้าศึกษาวิชาการทางโลกแทน ยิ่งเมื่อมีการตั้งมหาวิทยาลัย ขึ้นอีก 3 แห่ง ในปี พ.ศ. 2485 และ 2486¹ ก็คงยิ่งจะทำให้พระสงฆ์สามเณรที่สนใจในการศึกษาความรู้สมัยใหม่ต้องการให้มีสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา ซึ่งสอนวิชาการอันทันสมัยให้แก่พระสงฆ์และสามเณรโดยเฉพาะอีก 3 ปี ต่อมา (พ.ศ. 2489) มหามกุฏราชวิทยาลัย ก็เริ่มเปิดทำการสอน และในปีรุ่งขึ้น (พ.ศ. 2490) มหาวิทยาลัยราชภัฏก็เริ่มเปิดทำการสอนเช่นกัน การเปิดดำเนินการสอนของสถาบันการศึกษาชั้นสูงของคณะสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง นี้ เป็นการสอดคล้องต่อสภาพการณ์บ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงก้าวหน้าไปเป็นอย่างดี เนื่องจากพระสงฆ์สามเณรมีข้อจำกัดในการที่จะศึกษาร่วมกับฆราวาส เป็นผลให้ต้องมีการจัดตั้งสถานศึกษา โดยเฉพาะของพระสงฆ์ โดยมีการจัดหลักสูตรให้สอดคล้องกับสมณเพศ

3. เพื่อสืบทอดแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งทรงเป็นผู้ก่อตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยราชภัฏ โดยที่พระประสงค์จะให้ เป็นสถานศึกษา พระปริยัติธรรมชั้นสูงของคณะสงฆ์ โดยมีการจัดหลักสูตรการศึกษาแบบใหม่ต่างกับการศึกษาพระปริยัติธรรมแบบเดิม แต่สถาบันการศึกษาทั้งสองนี้ก็ไม่สามารถดำเนินการสอนสืบต่อมาได้ เนื่องจากอุปสรรคขัดข้องหลายประการดังได้กล่าวมาแล้ว² มหามกุฏราชวิทยาลัยได้เล็งลัมวิธีการจัดการศึกษาแบบใหม่ไปในปี พ.ศ. 2444 (ร.ศ. 120) ส่วนมหาวิทยาลัยราชภัฏก็กลับไปใช้ชื่อมหาธาตุวิทยาลัย และจัดการศึกษาเฉพาะบาลีแบบเดิม เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

¹คือ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ เกษตรศาสตร์ และศิลปากรตามลำดับ, สำนักงานคณะกรรมการศึกษา, รายงานวิจัย เรื่องระบบอุดมศึกษาไทย, หน้า 2.

²โปรดดูรายละเอียดในบทที่ 2

เจ้าอยู่หัวสิ้นพระชนม์ไปในปี พ.ศ. 2453 พระราโชบาย เกี่ยวกับการจัดการศึกษาชั้นสูง ให้แก่คณะสงฆ์ไม่ได้รับการสืบทอดต่อ เพราะนโยบายการจัดการศึกษาของประเทศในสมัย รัชกาลที่ 6 นั้น เน้นการให้การศึกษาทางด้านอาชีพ¹ และแยกการศึกษาของวัดและของรัฐ ออกจากกันอย่างเด็ดขาด ถึงแม้จะไม่มีการจัดการศึกษาตามแนวพระราชดำริของ ร. 5 และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสสืบต่อมา แต่ผู้นำของมหามกุฏราช วิทยาลัย และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก็ยังคงคิดที่จะจัดการศึกษาของมหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ถึงระดับมหาวิทยาลัย ดังจะเห็นได้จากในคำกล่าวตอบใน การเปิดสภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัยของพระเทพมุนี ประธานกรรมการสภาการศึกษา ของมหามกุฏราชวิทยาลัยว่า "... บัดนี้ สมควรแล้วที่จะฟื้นฟูวัตถุประสงค์ของมหามกุฏราช วิทยาลัย ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้ทรงไว้นั้นให้บริบูรณ์ขึ้น เพื่อเป็นการรักษาสมบัติของ บุรพจารย์"²

ส่วนการรื้อฟื้นมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระกิมลธรรม (ช้อย ฐานทัตต เถระ) ขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์เป็นพระธรรมไตรโลกาจารย์ ได้อธิบายถึงความคิดที่จะจัดตั้ง มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยว่า "... คิดจะจัดการศึกษาของพระเถระให้ถึงระดับราชวิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัยตามที่นิยมกัน เพื่อสนองพระบรมราชปรีชาญาณของพระบาทสมเด็จพระจุล จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว"³

¹ จรรยา แสนจิตต์, "นโยบายและการจัดการอาชีวศึกษาของไทยระหว่าง พ.ศ. 2441 - 2474", หน้า 289.

² แถลงการณ์กิจการของสภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2489 ถึง 2514, (พระนคร : พุทธมุนีธรรมการพิมพ์, 2514) หน้า 20.

³ ชาย โพธิธิตา, มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย การศึกษาบทบาทของมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, (กรุงเทพ : สหประชาพาณิชย์, 2522) มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจัดพิมพ์ เนื่องในงานอนุสรณ์ครบรอบ 90 ปี แห่งการสถาปนามหาธาตุวิทยาลัย-มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย 8 - 11 พฤศจิกายน 2522, หน้า 47 - 48.

ด้วยเหตุนี้ มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง จึงได้จัดตั้งขึ้นเป็นสถานศึกษาชั้นสูง ของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย และมหานิกาย และได้ใช้ชื่อที่ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ มหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การจัดการศึกษาในรูปแบบมหาวิทยาลัยสงฆ์ : องค์กรและหลักสูตร

การจัดการศึกษาในลักษณะมหาวิทยาลัยสงฆ์ เป็นการดำเนินการศึกษาที่นำเอาการศึกษาวิชาการสมัยใหม่มารวม เข้ากับการศึกษาในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นหลักของการศึกษาของคณะสงฆ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง มีลักษณะการจัดการศึกษาที่คล้ายคลึงกันทั้งในด้านองค์กร และหลักสูตร คือ มีลักษณะเป็นมหาวิทยาลัยแบบเบ็ดเสร็จ¹ หมายความว่ารวมเอาการศึกษาตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มัธยมศึกษาตอนปลาย และระดับอุดมศึกษาเข้าไว้ในสถาบันเดียวกัน ทั้งนี้เพราะพระสงฆ์สามเณรส่วนใหญ่ที่เข้าศึกษาในสถาบันทั้ง 2 นี้ จะมีความรู้ในวิชาสามัญเพียงระดับชั้นประถม และมีความรู้ทางปริยัติธรรม² บ้างเท่านั้น จึงจำเป็นต้องจัดการศึกษาให้พระสงฆ์สามเณร เหล่านี้พร้อมที่จะเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษา การจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยทั้งสองนี้ จะได้แยกพิจารณา เป็นลำดับดังนี้

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

² ความรู้ในปริยัติธรรมและบาลี

1. สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2488 โดยมีจุดมุ่งหมายในการจัดตั้งคล้ายคลึงกับวัตถุประสงค์ของมหามกุฏราชวิทยาลัย ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมี 3 ข้อ แต่จุดมุ่งหมายของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยได้ ขยายออกไปเป็น 7 ข้อ¹ วัตถุประสงค์ที่น่าสนใจของมหามกุฏราชวิทยาลัยในปี 2488 นี้ คือ ข้อ 4 และข้อ 5 ซึ่งกล่าวถึงความมุ่งหมายที่จะให้พระสงฆ์สามเณรได้มีบทบาทในการนำความรู้ไปสร้างประโยชน์ให้แก่ประชาชน และการให้ภิกษุสามเณรได้มีความรู้ และความสามารถในการค้นคว้า โต้ตอบหรืออภิปรายธรรม แก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งนับว่าเป็นวัตถุประสงค์ที่มุ่งจะขยายบทบาทของพระสงฆ์ให้มีบทบาทนอกเหนือไปจากการเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และการสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชนให้มามีบทบาททางด้านวิชาการเพิ่มขึ้น

¹ วัตถุประสงค์ 7 ประการ คือ

1. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรม
2. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาวิชาของชาติและของต่างชาติ
3. เพื่อให้เป็นสถานเผยแพร่พระพุทธศาสนา ทั้งในและนอกประเทศ
4. เพื่อให้พระภิกษุสามเณร มีความรู้และความสามารถในการบำเพ็ญประโยชน์แก่ประชาชนได้ดียิ่งขึ้น
5. เพื่อให้ภิกษุสามเณร มีความรู้ความสามารถในการค้นคว้า โต้ตอบหรืออภิปรายธรรม ได้อย่างกว้างขวางแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ
6. เพื่อให้ภิกษุสามเณร ได้เป็นกำลังสำคัญในการจรรโลงพระพุทธศาสนาและเป็นศาสนทายาทที่เหมาะสมแก่กาลสมัย
7. เพื่อความเจริญก้าวหน้า และคงอยู่ตลอดกาลนานของพระพุทธศาสนา

สภาการศึกษาของมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้เปิดดำเนินการสอนในวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2489 โดยเปิดรับผู้สมัครซึ่งเป็นภิกษุสามเณรครั้งแรก มีจำนวน 35 รูป¹ การบริหารงานของสภาการศึกษามหามกุฏฯ นี้ มีลักษณะดังนี้

แผนภูมิที่ 3 การบริหารงานของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2489

ที่มา : "ประกาศสภาการศึกษาของมหามกุฏราชวิทยาลัย 10 สิงหาคม 2489", แถลง
 การกิจการของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ตั้งแต่
 พ.ศ. 2489 ถึง 2514, หน้า 29 - 36 .

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ แถลงการกิจการของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์
 ตั้งแต่ พ.ศ. 2489 - 2514, (พระนคร : พุทธอุปถัมภ์การพิมพ์, 2514) หน้า 44 .

กรรมการสภาการศึกษาหามกุฏราชวิทยาลัยชุดแรกนี้ ประกอบด้วยกรรมการฝ่ายบรรพชิต 11 รูป* กรรมการฝ่ายคฤหัสถ์ 5 ท่าน โดยมี พระเทพมณีวิวัฒวณิเวศวิหาร เป็นประธานกรรมการ และพระศรีวิสุทธิญาณ** (สุธีโว ภิกขุ) เป็นเลขาธิการสภาการศึกษา

สภาการศึกษาได้ทำหน้าที่จัดการศึกษาให้แก่ภิกษุสามเณรภายใต้ระเบียบสภาการศึกษาหามกุฏราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2489 โดยการจัดทำหลักสูตร จัดหาอาจารย์ผู้สอน และออกข้อบังคับหรือข้อปฏิบัติของสภาการศึกษา การศึกษาของสภาการศึกษา ได้กำหนดให้มี 7 ชั้น ๆ ละ 1 ปี โดยแบ่งเป็นชั้น บุรพศึกษา 1 ปี ชั้นเตรียม 2 ปี และชั้นปริญญาตรี 4 ปี จากนั้นต้องเข้ารับการอบรมพิเศษในภาควิชาการและการปฏิบัติอีก 1 ปี จึงครบตามหลักสูตร รวมหลักสูตรการศึกษาของสภาการศึกษาหามกุฏราชวิทยาลัยในปี 2489 นี้ มีกำหนด 8 ปี¹

หลักสูตรของมหามกุฏราชวิทยาลัยที่ได้กำหนดไว้ในปี พ.ศ. 2489 นี้ มีการกำหนดไว้ตั้งแต่ระดับปริญญาตรี ถึงปริญญาเอก แต่เปิดสอนจริงเฉพาะระดับปริญญาตรีเท่านั้น วิชาที่จัดไว้ในหลักสูตรประกอบไปด้วยวิชาบังคับ ซึ่งถือว่าเป็นวิชาที่ผู้ศึกษาต้องเรียน ส่วนใหญ่เป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาศาสนา เช่น ภาษาบาลี สันสกฤต และวิชาประกอบ ซึ่งมีวิชาต่างๆ หลายสาขา เช่น วิทยาศาสตร์ โบราณคดี สังคมวิทยา ประวัติศาสตร์ศาสนา โดยสภาการศึกษาหามกุฏฯ ได้กำหนดขอบเขตเกี่ยวกับการจัดหลักสูตรไว้ดังนี้

1. ให้เหมาะแก่ความจำเป็น และปริมาณที่จะต้องรู้
2. ให้เหมาะแก่ความเป็นศาสนทายาทที่เหมาะสมแก่กาลสมัย

* ต่อมามีการเพิ่มจำนวนกรรมการขึ้นอีก 4 รูป เป็นจำนวน 15 รูป

** ในปี 2495 ท่านได้ลาสิกขาไป จึงได้ดำรงตำแหน่งกรรมการฝ่ายคฤหัสถ์ และที่ปรึกษาเลขาธิการ

¹ แถลงภารกิจการสภาการศึกษาหามกุฏราชวิทยาลัย..., หน้า 29.

3. ให้ภิกษุสามเณรมีความรู้ความสามารถ ค้นคว้า เผยแผ่ พระพุทธศาสนา และ
บำเพ็ญประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง

4. ให้เหมาะกับภาวะของภิกษุสามเณร¹

หลักสูตรของมหามกุฏราชวิทยาลัยจึงได้มีลักษณะแตกต่างจากสถาบันการศึกษา
ของรัฐ คือ เน้นการจัดการศึกษาที่เหมาะสมแก่ภาวะของพระสงฆ์ ดังนั้น ถึงแม้มหาวิทยาลัย
สงฆ์จะจัดวิชาการที่เป็นวิชาการทางโลกเข้าไปในหลักสูตรแต่จะต้องได้รับการพิจารณาว่าเป็น
หลักสูตรที่เหมาะสมแก่พระภิกษุสามเณร

หลักสูตรของสภาการศึกษาของมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับการปรับปรุงแก้ไข
ตามความเหมาะสมมาเป็นลำดับ สำหรับในปัจจุบันได้มีการกำหนดหลักสูตรไว้ดังนี้ คือ แบ่ง
หลักสูตรออกเป็น 2 ระดับ คือ

1. การศึกษาระดับบูรพศึกษา และเตรียมปีที่ 1 - 2 ใช้หลักสูตรของ
กระทรวงศึกษาธิการ โดยเพิ่มวิชาพิเศษที่สภาการศึกษาได้กำหนดไว้ว่าภิกษุสามเณร นักศึกษา
ต้องเรียน คือ วิชาพระพุทธศาสนา

2. การศึกษาระดับปริญญาตรี แบ่งออกเป็น 4 คณะ คือ คณะศิลปศาสตร์
คณะศาสนาและปรัชญา คณะสังคมศาสตร์ และคณะศึกษาศาสตร์²

2. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นับเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งที่ 2 ที่ได้ก่อตั้งขึ้น
ที่วัดมหาธาตุ โดยพระพิมลธรรม (ช้อย ฐานทัตตเถระ) อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุ ได้อาราธนา
พระเถระผู้ใหญ่ฝ่ายมหานิกายในกรุงเทพฯ มาประชุมกันในวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2490 เพื่อ
ที่จะจัดตั้งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยขึ้น และมีการกำหนดหลักสูตรการศึกษาไว้ดังนี้

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 280.

² ประวัติมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, หน้า 240.

ผู้ที่ จะ เข้าศึกษาในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จะต้องมีความรู้ เป็นเปรียญธรรม 3 ประโยค และสำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการหรือเทียบเท่า สำหรับผู้ที่มีพื้นความรู้ไม่ครบตามที่กำหนดไว้ มหาจุฬาลงกรณฯ ได้จัดหลักสูตรอบรมให้พระสงฆ์สามเณร เหล่านั้นมีความรู้เบื้องต้นครบถ้วนเสียก่อน โดยจัดหลักสูตร เป็น 2 ระดับ คือ

ก. ชั้นอบรมพื้นความรู้ สำหรับผู้ที่ยังมีพื้นความรู้น้อยกว่าที่กำหนด ถ้าไม่มีพื้นความรู้ทางปริยัติธรรมก็ให้เรียน ภาษาบาลี ตั้งแต่ประโยคเปรียญธรรม 3 ประโยค นักธรรมตั้งแต่ชั้นตรี ถึง เอก ซึ่งเรียกว่าแผนกบาลีมัธยมศึกษา¹ ส่วนผู้ที่มีความรู้ปริยัติธรรม แต่ไม่มีความรู้วิชาสามัญตามที่กำหนด ก็ต้องเรียนวิชาภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และศาสนพิธี ตามหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษา² ก่อน² แผนกที่จัดสอนวิชาสามัญนี้เรียกว่า แผนกบาลีอบรมศึกษาจากนั้น จึงจะเข้าศึกษาในชั้นบาลีเตรียมอุดมศึกษา หลักสูตร 2 ปี มีการกำหนดวิชาให้เรียนดังนี้ คือ ภาษาบาลี ไทย อังกฤษ และฝรั่งเศส วิชาสามัญอื่น ๆ โดยเพิ่มเติมการเรียนศาสนพิธี และลัทธิธรรมเปี่ยม เข้าไปด้วย

ข. ชั้นอุดมศึกษา มีระยะเวลา 4 ปี ซึ่งกำหนดให้เรียนวิชาภาษาต่าง ๆ ดังที่กล่าวแล้วในชั้นบาลีเตรียมอุดมศึกษา แต่เพิ่มภาษาสันสกฤต เข้าไปด้วยสำหรับวิชาอื่น ๆ นั้น ได้กำหนดวิชาที่เห็นว่าจำเป็นแก่สงฆ์ เช่น การปกครองคณะสงฆ์ ประวัติการศึกษา วิชาวิทยา ภาวนาวิทยา วิชาเทศนา เป็นต้น³ โดยยังไม่มี การแยกสาขาตามประเภทวิชา การแยกสาขาวิชาออก เป็นคณะวิชาต่าง ๆ ได้มีการกำหนดไว้ในหลักสูตรของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2518 โดยแบ่งเป็น 3 คณะ คือ คณะพุทธศาสตร์ คณะครุศาสตร์

¹ชาย โพธิ์สีดา, มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย, หน้า 51 - 52 ภายหลังจากฐานะ เป็นโรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา มีฐานะ เป็นโรงเรียนสาธิตของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

²"ประกาศใช้ระเบียบมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย", แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 36 พ.ศ. 2491, หน้า 114.

³เรื่องเดียวกัน หน้า 116.

และคณะมนุษยสงเคราะห์ศาสตร์¹

ข้อที่น่าสังเกต เกี่ยวกับการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่งนี้ คือ หลักสูตรได้กำหนดให้พระสงฆ์สามเณรออกไปปฏิบัติศาสนกิจในส่วนภูมิภาค โดยมหาภูมิบาลราชวิทยาลัย กำหนดให้พระสงฆ์ที่ศึกษาอยู่ในต่างจังหวัด หรือฝึกหัดเป็นอาจารย์ในสถานศึกษาที่ทางมหาวิทยาลัยกำหนดให้ สำหรับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้มีการส่งพระภิกษุที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาให้ไปปฏิบัติงานตามสำนักเรียนต่าง ๆ ในส่วนภูมิภาค ตามคำขอของจังหวัดนั้น ๆ เพื่อจะได้ช่วยแก้ไขปัญหาการขาดแคลนพระที่มีความรู้ความสามารถ ในสำนักเรียนตามต่างจังหวัด นอกจากนี้ผู้สำเร็จการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองยังมีบทบาทในการเข้าร่วมในการให้การเผยแผ่ความรู้ทางศาสนาแก่ประชาชนด้วยการจัดแสดงพระธรรมเทศนา การบรรยายธรรม ปาฐกถา การอภิปราย การจัดพิมพ์หนังสือทั้งตำราเรียน และงานค้นคว้าทางพุทธศาสนา การจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ สอนให้แก่เยาวชน ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด มหาวิทยาลัยทั้งสองยังได้ส่งพระธรรมทูต และพระธรรมจาริกออกไปปฏิบัติงานในเขตที่ได้รับการมอบหมายด้วย²

¹ พระมหาสำรอง โสภณญาโณ, "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทยในพระบรมราชูปถัมภ์" ใน มหาธาตุวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (กรุงเทพฯ : สหประชาปาณิชย์, 2522) หน้า 10 - 11.

² งานพระธรรมทูตของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รับผิดชอบในสายที่ 8 มีเขตจาริกใน 7 จังหวัด คือ สมุทรสาคร ราชบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร สุราษฎร์ธานี และนครศรีธรรมราช มหาภูมิบาลราชวิทยาลัย รับผิดชอบงานพระธรรมทูตสายที่ 7 ซึ่งมีเขตจาริกใน 7 จังหวัด เช่นกันคือ นครนายก ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด ได้มีการส่งพระธรรมทูตจากมหาวิทยาลัยทั้งสองออกไปปฏิบัติงานร่วมกับพระธรรมทูตในท้องถิ่น แต่นับจากปี พ.ศ. 2516 คณะสงฆ์เปลี่ยนนโยบายในการส่งพระธรรมทูตใหม่ ให้พระธรรมทูตในท้องถิ่นออกจาริกเท่านั้น โดยให้มหาวิทยาลัยทั้งสองรับผิดชอบเฉพาะการวางแผนงาน ควบคุมและติดตามผลการปฏิบัติงาน

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

งานพระธรรมทูตนี้ ยังมีการขยายออกไปยังต่างประเทศด้วย ส่วนงานพระ
ธรรมจาริกนั้นเป็นงานที่มุ่งหมายให้การสงเคราะห์แก่ชาวเขาในประเทศ โดยการส่ง
พระธรรมจาริกออกไปอบรมสั่งสอน ในปัจจุบันโครงการพระธรรมจาริกใช้พระธรรมจาริก
ที่เป็นชาวเขา เป็นผู้ดำเนินการเอง

การส่งพระสงฆ์สามเณรที่เป็นนักศึกษา และที่จบการศึกษาแล้วออกไปปฏิบัติงานต่าง ๆ ตามที่มหาวิทยาลัยสงฆ์กำหนดไว้นี้ นับเป็นการเพิ่มบทบาทในการพัฒนาประเทศให้แก่พระสงฆ์สามเณรอีกส่วนหนึ่งด้วย และเป็นการแสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ที่ได้รับการศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้มีความรู้ความสามารถที่จะช่วยพัฒนาประเทศชาติได้อีกประการหนึ่ง นอกเหนือไปจากการเป็นผู้สืบศาสนา

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่า การศึกษาของคณะสงฆ์หลังปี พ.ศ. 2453 ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส การจัดการศึกษานักธรรมและการปรับปรุงแก้ไขการศึกษาปริยัติธรรม ให้มารวม เข้ากับการศึกษานักธรรม เป็นพื้นฐานการศึกษาที่ยังคงใช้กันมาจนทุกวันนี้ โดยมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขบางประการให้เหมาะสม การจัดการศึกษาหลักสูตรนักธรรมยังได้ขยายออกมาสู่ประชาชนในหลักสูตรธรรมศึกษาอีกด้วย ซึ่งนับเป็นความสำเร็จของคณะสงฆ์ในการเผยแผ่ความรู้ทางศาสนาให้แก่ประชาชน การจัดการศึกษาที่สำคัญยิ่ง คือ การก่อตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองขึ้นโดยสืบทอดพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระดำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสอง คือ มหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงได้ดำเนินการให้การศึกษาในระดับมัธยมศึกษาถึงอุดมศึกษาโดยมีการจัดตั้งองค์การการศึกษา และหลักสูตรการศึกษาที่เหมาะสมแก่สภาวะของพระภิกษุ นับเป็นการขยายการศึกษาของคณะสงฆ์ให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย